MUZAFFER İLHAN ERDOST

TOPRAK REFORMU BİLDİRİLERİ VE DEMOKRATİKLEŞME OYUNLARI

ONUR YAYINLARI

BİRİNCİ BASKI
HAZİRAN 2014

TOPRAK REFORMU BİLDİRİLERİ VE DEMOKRATİKLEŞME OYUNLARI

MUZAFFER İLHAN ERDOST

ONUR YAYINLARI
ANKARA

ISBN 978-975-351-047-9

İÇİ

TOPRAK REFORMU BİLDİRİLERİ
9-101

9 Toprak Reformunun Ülkemizin Toplumsal, Ekonomik ve Siyasal Yapısındaki Yeri - **1978**
61 Toprak Reformunun Siyasal Boyutları ve Demokratikleşme - **2005**
82 Demokratikleşme Açısından Toprak Reformu - **2009**

TOPRAKTA GELENEKSEL YAPILANMA
DOĞU ANADOLU / ÖRNEKLEME
102-121

102 Aşiret Geleneği ve Toprak
110 "Sürü" Filmi ve Göçer Aşiretleri ve Yazgıları
115 Feodal Açıdan Aşiret Toprağı ve Köy Sahipliği

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TOPRAK VE YAŞAM
İÇ ANADOLU / ÖRNEKLEME
122-175

122 Ana: Gülhanım
144 Cahit Külebi'nin Şiirinde Anadolu
166 Talip Apaydın İçin Bir Tatil Notu - Karanlık Yolların Aydınlık Yolcusu

MUZAFFER İLHAN ERDOST

Artova'da (Tokat) doğdu: 18 Eylül 1931.
Veteriner Fakültesi'ni (Ankara) bitirdi: 1956.
Şiir (1948 >), öykü (1952 >), deneme ve eleştiri (1951 >)
ile yazın yaşamının içinde oldu.

Açık Oturum Yayınları (1958-60),
Sol Yayınları (Kasım 1965 >),
İlhan'ın ölümünden sonra *Onur Yayınları* ([1974] 1980 >)
sahip ve yönetmeni.

Yayınlanmış kitapları:
"Türkiye Sosyalizmi" ve Sosyalizm, 1969
Türkiye Üzerine Notlar, 1970
İlhan İlhan, 1983
Kapitalizm ve Tarım, 1984
Bilim ile Yazın Arasında, 1984
Şemdinli Röportajı, 1987
Demokrasi ve "Demokrasi", 1989
Ulus, Uluslaşma, Demokratikleşme, 1991
Bir Fotoğrafa Altyazı / İki 7 Kasım, 1991
Üç Şair / Nazım Hikmet, Cemal Süreya, Ahmed Arif, 1994
Kanı Kanla Yıkamak - İnsan Hakları ve Türkiye, 1994
Türkiye'nin Yeni-Sevr'e Zorlanması Odağında Üç Sivas, 1996
İkinci Yeni Yazıları, 1997
Küreselleşme ve Osmanlı "Millet" Modeli Makasında Türkiye, 1998
Yeni Dünya Düzenine Zorlanması Odağında Türkiye, 1999
Pandora'nın Bir Başka "Kutu"su, 2000
Türkiye'nin Kararan Fotoğrafları, 2003
12 Eylül "Turka"ları, 2004
Kuşatılmış Ülke Kuşatılmış Yazılar, 2005
Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı İmparatorluğunda Mülkiyet İlişkileri, 2005
Sosyalizmi Seviyorum, 2006
Hiç Ölmedim Ben, 2006
Kan ile Kardeş, 2008
Türkiye 2009, 2009
Şiirin U Dönüşü, 2009
12 Eylülün İki Yüzü, 2010
Türkiye'ye Kefen Biçenler, 2010
Nefes Alamıyorum, 2012
Sosyalizm Tartışmaları 1978, 2012
Faşizm Tartışmaları 1978, 2014
Anarşizm Yazıları 1978, 2014

ÖNNOT

Bu derleme kitap üç bölümden oluşuyor.

"**Toprak Reformu Bildirileri**" başlıklı ilk bölümde:

1) Harita ve Kadastro Mühendisleri Odasının düzenlediği ve 1978'de Ankara'da, Türk-İş Konferans salonunda gerçekleştirilen Toprak Reformu Kongresine sunduğum, "*Toprak Reformunun Ülkemizin Toplumsal, Ekonomik ve Siyasal Yapısındaki Yeri*" başlıklı bildiriyi;

2) Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası ile Ziraat Mühendisleri Odasının ortaklaşa düzenlediği ve Şanlıurfa DSİ Konferans Salonunda 11-12 Kasım (2005) günleri arasında gerçekleştirilen Toprak Reformu Kongresine sunduğum "*Toprak Reformunun Siyasal Boyutları ve Demokratikleşme*" başlıklı bildiriyi;

3) YAYED Başkanı Prof. Dr. Birgül Ayman Güler'in Başkanlığında 17 Aralık 2009'da Ankara'da ODTÜ Mezunları Derneği Vişnelik salonlarında gerçekleştirilen "*Toprak Reformu Sempozyumu Açış Bildirisi*"ni bulacak.

İkinci bölüme, "**Toprakta Geleneksel Yapılanma**" üst başlığı altında Doğu Anadolu'da, geleneksel yapılanmaların örneklendiği: (1) yerleşik aşiret, (2) göçer aşireti, (3) köy sahipliği biçimlerinde varlıklarını sürdüren feodal ve yarı-feodal birimlerin somut olaylarla irdelendiği yazılar alındı.

Üçüncü bölüm, "**Toprak ve Yaşam**" üst başlığı altında, üç yazıdan oluşuyor. Üç yazı da Tokat ve yöresi merkez olmak üzere İç Anadolu'ya odaklanıyor.

Bu yazıların ilki "*Ana: Gülhanım*", Yusufeli'nden Tokat'a uzanan ve Tokat-Sulusaray-Artova üçgeni içersinde, isyanlar ve idamlarla içiçe Kurtuluş Savaşından Cumhuriyete bir dönem anılaşıyor. Timar sisteminden bozma, iltizam ve mültezim sisteminin uygulandığı bu dönemde, "aşar"ın paylaşımı ve köylülerin angarya hizmetiyle ilgili açıklamalar, aşarın kaldırılmasıyla başlayan kırsal alanın demokratikleşme sürecini aydınlatması açısından ayrı bir önem taşıyor.

"*Cahit Külebi'nin Şiirinde Anadolu*", sırtını, Zile-Artova-Niksar üçgenine dayıyor; kamyonların kavun taşıdığı Niksar'dan, kağnılarla kamyonların kavgalaştığı Sivas'a uzanıyor. Biri Sivas-Tokat şosesi üzerindeki benim çocukluğumun Artova'sından, öteki, Sivas-Samsun demiryolu üzerindeki, İlhan'ın çocukluğunun Artova'sına, köylülerin kağnılarla Turhal Şeker Fabrikası kantarına pancar ve Toprak Mahsulleri Ofisi silolarına tahıl (buğday ve arpa) taşımaya başladığı dönemin, yani küçük köylülüğün, İç Anadolu kırsalının, doğal ekonomiden meta ekonomisine açılışının başlangıcını oluşturduğunu açıklamaya çalıştığım pasajlar, kitabın ana konusuyla bütünleşiyor.

Kırsal alanın demokratikleşmesinin büyük ve onurlu ordusu Köy Enstitülerinin aydınlanma meşalesi ile Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının demokratikleşme kararlılığının, gerici siyasanın karanlık çarkları arasında nasıl kırılmak istendiğinin öyküsü, "*Talip Apaydın İçin Bir Tatil Notu - Karanlık Yolların Aydınlık Yolcusu*" yazısında, Talip Apaydın'ın yaşam çizgisiyle örtüşüyor.

27 Haziran 2014, Ankara

BİR
TOPRAK REFORMUNUN ÜLKEMİZİN TOPLUMSAL, EKONOMİK VE SİYASAL YAPISINDAKİ YERİ*
1978

1. TARIMSAL KOMÜNDEN GÜNÜMÜZE KALAN KOMÜNAL MÜLKLERİN TARİHSEL KÖKLERİ

Başlangıçta çoban kabilelerin, hayvanlarını, gezerek otlattıkları ve kışladıkları toprak alanlarını, giderek yalnızca kendi kabilesinin zilyedinde bulundurmasını isteyeceği ve toprağın zilyedliğini kabilenin elinde bulundurmak için, gerekirse komşu kabilelerle savaşacağı, anlaşılır bir şeydir. Kabile içersinde, hayvanların özel mülk haline gelmesi, toprakta özel zilyedliği doğurmaya yetmeyeceği için, toprağın kabilenin zilyedinde kalması doğal bir olgu olarak görünür. Kabile reisinin, kabile toprağının sahibi görünmesi, onun kabilenin babası sayılmasındandır. En çok hayvanı olan ile en az hayvanı olan, topraktan eşit olmayan ölçüde yararlandığı halde, burada, toprak, kabilelerin ortaklaşa mülküdür.

* TMMO Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası tarafından 3-4 Mayıs 1978 günleri arasında düzenlenen "Toprak Reformu Kongresi"ne sunulan bildiri.

Tarımcı kabilelerde, ya da çoban kabilelerin bir yandan tarıma geçtiği, topluluğun ortaklaşa üretimde bulunduğu ve ürünleri üleştiği dönemlerde, toprağın tasarrufu da doğal olarak ortaklaşa olacaktır. Ama üretim araçlarının gelişmesi, tarımın özelliğiyle birleştiğinde, ortaklaşa üretimin yerini, aile gruplarının üretimi ya da bireysel üretim aldığı zaman, toprağın ortaklaşa tasarrufunun yerini de özel tasarruf almaya başlar. Bir başka deyişle, toprak, kan ilişkilerine dayanan kabilenin ya da komşuluk ilişkilerine dayanan köy topluluğunun *ortaklaşa* mülküdür, ama toprakta özel tasarruf ortaya çıkmıştır. Tarımsal komün olarak adlandırdığımız komünal toplumun bu üst evresi, toplulukların çeşitli özelliklerine göre, farklı biçimlerde ortaya çıkıyor. Asya biçiminde, toprak, topluluğun ortaklaşa mülküdür, toprakta özel mülkiyet yoktur, toprağın tasarrufu özeldir. Antik ya da Roma biçiminde, toprağı mülk edinenler, topluluğun üyesi, site yurttaşlarıdır ve site yurttaşı olduğu için toprak sahibidir. Cermen biçiminde, topluluk üyeleri, toprağın özel mülkiyetine sahiptir; otlaklar, av alanları, ormanlar ortaklaşa mülktür. Tarımsal komünde ortak olan yan, toprağın ister tasarruf, ister mülkiyet hakkı olsun, ancak topluluğun üyesi olmakla olanaklıdır ve bu anlamda da, birey, topluluğun bir parçasıdır, henüz özgür bireye dönüşmemiştir. Tarımsal komünden ikinci biçimlenmeye, yani köleciliğe ya da feodalizme geçilir. Antik biçimde (Roma biçiminde), köleciliğe, Cermen biçiminde, feodalizme geçilmiştir. Asya biçimi ise, içsel gelişmeye karşı ençok direnen biçimdir, sonal çözülüşü kapitalizmin dışsal etkisi altında olacaktır. Marx'ın tarımsal komünleri yorumu, kısaca böyle özetlenebilir. Kuşku yok ki, bir bütün olarak tarımsal komün konusunun, bizim konumuzla ilgisi yok gibidir; ne var ki, Cumhuriyet yönetiminin İmparatorluktan devraldığı ve bugün de bazı bölgelerimizde esas olarak, bazı bölgelerimizde kalıntı biçiminde izleyeceğimiz ortaklaşa toprak mülklerin tarihsel köklerine inebilmek için, bu kısa açıklamayı yapmak gereğini duydum.

2. GÜNÜMÜZE KALAN FEODAL RANT BİÇİMLERİ: EMEK-RANT, AYNÎ-RANT (ÜRÜN-RANT), PARA-RANT

Açıklama gereğini duyduğum ikinci nokta, ranttır. Rant, burada, toprak kirasıdır. Ama, feodal toplumda, rant, toprak kirası olarak görünmekle birlikte, doğrudan üreticinin toprağa bağlılığı biçiminde ifade edilen toprak sahibine bağımlılığın maddi ifadesidir. Doğrudan üretici, toprak sahibine bağlı olduğu için, toprağa da bağlıdır. Köylünün, toprağa bağlılığı, iktisadi bir bağlılıktır, ama, o, bu toprağı terkedemediği gibi, işlemekle de yükümlüdür ve toprak sahibine bağımlılığı toprağa bağlılık biçiminde ortaya çıkar.

Toprak sahibine ve dolayısıyla toprağa bağımlılığı, doğrudan üreticinin, toprak sahibine ödemekle yükümlü olduğu rant ve diğer yükümlülüklerde ifadelerini bulur. Feodalizm, alt-evresinden üst-evresine doğru, evrim geçirdikçe, rantın niceliğinde bir değişme, ve diğer yükümlülük ve bağımlılıklarda bir azalma izlenir. Rant, emek-rant, aynî-rant (ya da ürün-rant) ve para-rant olmak üzere birbirinden farklı biçimlerde ödenir. Başlangıçta, emek-rant, ürün-ranta ağır basarken, giderek emek-rant (angarya) azalmış, ürün-rant ağır basmaya başlamıştır. Para ekonomisinin yaygınlaşması ile birlikte, giderek, para-rant egemen duruma gelmeye başlayacaktır. Ne var ki, birbirlerine oranları değişmekle birlikte, bazan üç rant birarada bulunduğu gibi, emek-rant birlikte ya da birarada ya da tek başlarına bulunmaya devam etmiştir. Ama, bu üç rantın birbirinin yerini almış olması, üretim ilişkilerinde bir değişiklik yaratmamış, üretim ilişkilerinin *niteliğini* değiştirmemiştir. Emek-ranttan para-ranta doğru rantın evrim geçirmesi, doğrudan üreticinin bağımlılığında bir azalmaya olanak sağlamış, ama sömürünün niteliği değişmemiştir. Bugün, bizde, emek-rant, oldukça kaybolmuş durumdadır, ve "azap" vb. tipler, emek-rantın kadükleşmiş örneklerini oluşturmaktadır. "Ortakçılık", ürün-rant tipini orunlar (temsil eder) ve Türkiye'de yaygındır, Kiracılık (ya da icar) para-rant tipini orunlamaktadır, ve Türkiye'de, genel olarak, kapitalist toprak kiracılığından ayrı olarak, feodal ilişkilerin bir uzantısı olarak görünür.

3. KAPİTALİST RANT: MUTLAK RANT VE FARKLILIK RANTI

Kapitalist rant, *özünde*, feodal ranttan ayrılır. Kapitalist rant, feodal rant biçimlerinden ayrı olarak, ücretli işçi tarafından yaratılan artı-değerin bir parçasını oluşturur ve iki kısma ayrılır: mutlak rant ve farklılık rantı. Mutlak rant, tarıma yatırılan sermayenin organik bileşiminin düşüklüğünden doğar. Sanayiye yatırılan sermayenin organik bileşimi, tarıma göre daha yüksektir. Toplam sermaye, değişmeyen sermaye ve değişen sermayeden oluşur. Bir toplam sermaye içersinde, değişen ve değişmeyen sermaye oranına, sermayenin organik bileşimi denir. Değişmeyen sermaye, makinelerden, binalardan, hammaddelerden vb. oluşur; değişen sermaye ise işçi ücretlerinden. Sanayide makine, hammadde gibi üretim araçlarına daha çok sermaye yatırılır ve dolayısıyla değişmeyen sermayenin, değişen sermayeye göre oranı daha yüksektir. Tarımda ise, benzer üretim araçlarına daha az sermaye yatırılır ve dolayısıyla değişmeyen sermayenin değişen sermayeye göre oranı daha düşüktür. Artı-değer, değişen sermayeye yatırılan kısımdan sağlanır. Bunun içindir ki, toplam sermayeleri aynı olduğu halde, sanayiye göre, tarıma yatırılan sermayeden daha fazla artı-değer üretilir. Sözlerimizi bir örnek vererek somutlaştıralım. Diyelim, sanayiye ve tarıma 100'er birim lira bir sermaye yatırılmış olsun. Sanayide, bu sermayenin 80 biriminin değişmeyen sermaye (makineler, hammaddeler, yakıt), 20 birimin değişen sermaye (işçi ücretleri) olarak yatırıldığı kabul edilirse, artı-değerin oranı %100 olduğunda, 20 birim lira artı-değer üretilmiş olacaktır. Aynı sermaye tarıma yatırıldığı zaman, 60 birimin değişmeyen sermayeye, 40 birimin değişen sermayeye yatırıldığını kabul edersek, artı-değer oranı %100 olduğunda, 40 birim lira artı-değer üretilmiş olacaktır. Burada sanayiye göre bir ek artı-değer üretilmiştir. Ek artı-değer (rant) içeren tarımsal ürünün değeri ile rant (ek artı-değer) hariç karı içeren üretim fiyatı, sanayiye yatırılan sermaye tarafından belirlenir. Tarımsal ürünün değeri ile üretim fiyatı arasındaki fark, mutlak rantı oluşturur, ve bunu, toprak sahibi, toprağını kiralayan kapitalistten peşin olarak alır. Anlaşıldığı

üzere, mutlak rant, tarıma yatırılmış bir sermayeyi öngörür ve mutlak rantın kaynağı, artı-değerdir.

Farklılık rantı (diferansiyel rant) ise, toprağın farklı özelliğinden ve konumundan doğar: en az verimli olan toprağa göre, daha verimli olan topraktan sağlanan ürün farkı; pazara en uzak toprağa göre, daha yakın olan topraktan sağlanan (ve üretim fiyatını etkileyen) ulaşım farkı; toprağa yatırılan ek sermaye oranında üretim farkı. Açıktır ki, burada, farklılık rantın büyük bir kısmını toprak sahibi, bir kısmını da ek sermaye yatırımında bulunan kiracı kapitalist alır.

Farklılık rantının da, mutlak rant gibi, artı-değerden sağlandığı, anlaşılır bir şeydir. Çünkü, ne toprağın daha verimli olması, ne pazara daha yakın olması ve ne de ek sermaye, kendi başlarına bir değer üretmezler. Emek tarafından yaratılır, ve kapitalist işletmede bunun yaratıcısı, ücretli işçidir. Ama toprak sahibi ile sermaye sahibi tarafından maledinilir.

4. KÜÇÜK TARIM İŞLETMESİ

Feodal rant biçimleri ile kapitalist rantı (mutlak rant ve farklılık rantı) birbirinden ayıran anaçizgiler bunlardır. Ne var ki, tarımsal üretim, sınai üretime göre, konumuz açısından, iki büyük farklılık gösterir. Bunlardan biri, tarımda, birbirinden farklı üretim ilişkilerinin —ve bunların hukuki ifadeleri olan mülkiyet ilişkilerinin— yanyana, içiçe bulunmasıdır.[1] Bu, tarımda, üretim ilişkilerinin saptanmasında, güçlükleri artıran en önemli etmenlerden biridir. İkincisi, tarımsal üretimde, pazar için üretim ile üretici ailelerin kendi tüketimi için üretim içiçe geçmiştir. Bu da, üretim ilişkilerinin saptanmasında güçlükler ortaya çıkarmaktadır.

Şu soru sorulabilir: tarımsal işletmenin, kapitalist bir işletme

[1] Lenin, 1902'de, Rusya'da, "feodal ve burjuva ilişkilerin oluşturduğu *pek karmaşık* bir ağ biçiminden" sözettikten sonra, şöyle devam eder: "Marx'ın deyimini kullanacak olursak, emek-rant, aynî-rant, para-rant ve kapitalist rantın tümünün, en garip bir biçimde içiçe girdiği ülke, bizim ülkemizdir." (V. İ. Lenin, "Rus Sosyal-Demokrasisinin Tarım Programı", *Tarım Sorunları*, 1, Sol Yayınları 1976, s. 273.) Bugün, aynı durum ülkemiz için sözkonusudur, hatta daha da karmaşık durumdadır.

olması için üç öğenin, toprak sahibi, kapitalist ve ücretli işçinin bulunması zorunlu mudur? Teorik olarak evet. Ne var ki, toprak sahbi ile kapitalist aynı kişi olabilir ve bu kişi, hem toprak rantını ve hem de sermayesinin karını mal edinir. Hem toprak sahibi, hem sermaye sahibi ve hem de işçi ya da son ikisi, aynı kişi ya da aile olabilir. Burada küçük bir tarımsal işletme bulunduğu ve burjuva toplumda bir tarım küçük-burjuvazisi ile karşı karşıya bulunduğumuz, anlaşılır bir şeydir. Tarım küçük-burjuvazisi, toprak sahibi olarak toprağın rantını, sermaye sahibi olarak karını ve ücretli işçi olarak ücretini, ürettiği ürünün satış değerinden sağlar. Ne var ki, toprak sahibi olarak sağladığı rantın kapitalist nitelikte olması için ürünün bir fiyatı ve (meta) değeri olmalıdır. Yani ürün, kullanım-değeri değil, değişim-değeri olarak üretilmeli ya da meta olarak değişime sunulmuş olmalı ve aynı zamanda tarımsal üretimin satış değeri ile toplumsal üretim fiyatı arasında da bir fark bulunmalıdır. Toplumsal üretim fiyatı, toprağın özel mülkiyet tekeli dolayısıyla, sınaî üretim tarafından belirlenir. Tarımsal ürünün değeri ile toplumsal üretim fiyatı arasındaki fark, mutlak rantı oluşturur. Görülüyor ki, toprak sahibi küçük üreticinin, toprağın mutlak rantını alabilmesi, tarımsal üretimin değeri ve toplumsal üretim fiyatı gibi iki kategoriye bağlıdır, bunlar da, birincisi onun değişim-değeri üretimi ile, ikincisi sınai üretimin egemen olduğu bir toplumsal biçim içersinde bulunmasıyla olasıdır. Bir başka deyişle işlediği toprağı ve üretim araçlarına sahip olan küçük köylüyü, bir tarım küçük-burjuvası yapan şey, kendisi, kendi iradesi değil, onun burjuva toplumun öğesine dönüşmüş olmasıdır.

Mutlak rantı, toprak sahibi sıfatıyla kendine alıkoyan bağımsız köylü, aynı zamanda, toprağın verimine ve pazara yakınlığına göre sağladığı farklılık rantına da sahip olur.

Ek sermaye yatırımı ile sağladığı farklılık rantına ve sermayesinin karına ise, o, sermaye sahibi olarak sahip olacaktır. Ne var ki, bütün bunlar, onun ve işçi olarak kendisi için ürettiği —artı, sermaye tarafından üretilen artı-değer olmasa da— "artı-değer"dir. Ailesiyle birlikte emekçi olarak, sermaye sahibi olarak kendisinden ücretini alırken, ürettiği artı-değer ile de, toprak sahibi olan kendisine toprağın rantını, sermaye sahibi olarak

kendisine sermayenin karını da verir.

Teorik olarak böyle görünmekle birlikte, "özel mülk sahibi" köylü, "toprak üzerine konan *ipoteklerin faizi* biçiminde, tefecilerden aldığı *ipoteksiz öndeliklerin* (*avansların*) faizi biçiminde, kapitaliste yalnızca bir toprak rantı değil, yalnızca bir sanayi karı değil, yani tek sözcükle, yalnızca *tüm net karı* değil, hatta *ücretin bir kısmını* bile teslim eder".[2]

Köylü, toprak rantını, toprağına konan ipoteğin faizi olarak, sermayenin karını faizle aldığı borç paranın faizi olarak ödemekle kalmaz, bu bir yıldan öteki yıla eklenen oranları yüksek faizleri ödemek için, kendi *ücretinin* bir kısmını da, sermaye sahiplerine bırakmak zorunda kalır, ve bollukla gelen fiyat düşmeleri karşısında, ya da kötü ürün yıllarında, daha az üreterek, her zaman ücretinden daha büyük kesintiler ödenmesine boyun eğer. Daha aşağıda, toprak reformuna döndüğümüzde, göreceğiz ki, topraksız köylüye, toprağın, bedel karşılığında ve faizle verilmesi, köylünün üretim araçları ve ek sermaye sağlamak için tefeciye borçlanmak zorunda bırakılması, onu, "küçük mülk sahibi" yapmak uğruna, küçük *ücretini* sermaye ile paylaşmaktan başka bir sonuç doğurmaz.

5. FEODAL VE YARI-FEODAL KÜÇÜK TARIM İŞLETMESİ

Devlet İstatistik Enstitüsü yayınlarında, okuru yanıltan terimler kullanmaya özen gösterilmiştir. İstatistikler, örneğin, toprak *mülkiyet* büyüklüğüne göre değil *işletme* büyüklüğüne göre hazırlanmıştır ve Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınlarında, *mülkiyete* ilişkin bir istatistik bulmak olanaksızdır. Mülkiyete ilişkin istatistikler, istatistik üretmekle doğrudan ilgili olmayan bakanlık ve kuruluşlar tarafından ve 1960'tan sonra yayınlanmaya başlamıştır. Bunlar da, mülkiyetin niteliğini ve mülkiyet ile işletme arasındaki ilişkileri belirtmesi bakımından yeterli değildir. Bizim için önemli olan nokta, feodal mülkiyetin, ortakçılık ve kiracılık biçimi altında gizlenmiş olmasıdır. Çünkü, feo-

[2] Karl Marx, "Fransa'da Sınıf Savaşımları, 1848-1850", Marx, Engels, *Seçme Yapıtlar*, 1, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 334.

dal toprak mülkiyeti, özünde, küçük işletmeye dayanır. Ne denli büyük mülkler olursa olsun, bunun toprak sahibi tarafından işleneni dışında kalan topraklar, ortakçılık ve bazan da kiracılık biçiminde, parçalı olarak işletilir. Bir kişiye ya da aileye ait büyük topraklar, hatta bir ya da birkaç köyün toprakları, toprak sahibi ailelerin işlediği alan, tarlalar halinde, ortakçılığa verilir. Ortakçının emek-gücüne ve çoğu zaman üretim aracına göre, üç-beş tarladan sekiz-on tarlaya kadar, işletme birimleri oluşturulur. Mülkiyet büyük olduğu halde, işletmeler küçüktür. Feodal tarımın küçük işletmelere parçalanması, özünde, üretim araçlarının küçük ve cılız olmasından dolayıdır. Üretim araçlarının büyük ve güçlü olması (karasabanın yerini, traktör ve pulluğun, orağın ve tırpanın yerini biçer-döver makinesinin alması) durumunda —işletmenin niteliğinin nasıl ve ne anlamda değişeceği konusunu bir yana bırakalım—, bu küçük işletmelerin yerini daha büyük işletmelerin alma olasılığının ortaya çıkması doğaldır. Ama feodal mülkiyete damgasını vuran, onun hem toprak alanının büyük olması ve hem de *tek bir* işletme olarak işletilememesidir. Kölelik (ya da İmparatorlukta kulluklarda), toprağın büyük işletmeler halinde işletilmesi, köle ya da kulların sayısına göre, olanak içersindeydi. Feodal mülkiyet bu bakımdan farklılık gösterir, ve burada, işletmeler, aile birimlerine göre bölünür. Bu, feodal işletmelerin bir başka özelliğidir. Burada özgür ücretli işçi değil, aile topluluğu vardır. Ailenin üretimde bulunabilecek bütün bireyleri, işletmenin emekçisi durumundadır. Her ne kadar, toprak sahibi ile anlaşmayı, doğrudan üretici olan ailenin reisi yaparsa da, toprak sahibi ile ortakçı *aile* arasında bir bağımlılık vardır. Ortakçı ailenin üretimde bulunabilecek tüm üyeleri, şu ya da bu biçimde üretime katılır, ve toprak sahibi ile ortakçı ailesi arasında bir sömürü ortaya çıkar. Bu nedenle, aynı esasa dayanan kiracılık sisteminde, sömürünün niteliği değişmez, ama *kiracı* ailenin bağımlılığında bir azalma kendini gösterir.

Ortakçılığın ve dolayısıyla kiracılığın feodal ve yarı-feodal tiplerini belirlemekte yarar vardır. Feodal tip, büyük toprak sahibi ile ortakçı (ya da kiracı) aileler arasında oluşur. Büyük toprak sahibi, toprağını, birkaç aileye ortağa verir. Bazan, toprak

sahibi, toprağı üzerinde köy kurarak, buraya diğer köylerden ortakçı göçürür. Ortağa verilen arazi, birkaç köyün ya da bir köyün tamamından oluşabileceği gibi, bir köyün belirli bir kısmı, ya da birkaç köyün belirli kısımlarından da oluşabilir. Bu nedenle, Köy Envanter Etüdlerine göre Türkiye'de bir şahsa ait 237, bir aileye ait 259, bir sülaleye ait 201, toplam 697 köyün, toplam köy sayısına (21.845) göre oranını alarak, feodal ilişkileri saptamak, feodal işletme tarzını bilmemek demektir.

Çünkü, sülaleye ya da aileye ait öyle köy olabilir ki, bir köy, bir ailenin mülkiyetinde görünmekle birlikte, aile, pek kalabalık alt-ailelerden, köy topluluğu, aslında aile bağı ile birbirine bağlı akraba hanelerden oluşmuş olabilir. Burada tarımsal komünün izlerini izleyeceğiz, çünkü mülkiyet, eskiden bir aileye aittir, aile arasında bölüşülmemiştir, ama tasarruf, akraba aileler arasındadır ve özeldir, ve özel tasarrufun eksikliği oranında da, eşitlik ilkesi kaybolmuş olabilir. Güney-Doğuda bu tip köyler vardır, ama kuşku yok ki, bunların tümü böyle değildir. Sülaleye ait köyler için de aynı durum sözkonusudur. Komşuluk ilişkilerine değil, kan bağına göre örgütlenmiş toplulukların, kendi içlerinde, varlıklarına ve egemenlik durumuna göre feodal bir farklılaşma içersinde olduğunu düşünmek olanaklıdır, ama mülkiyet açısından aynı sonuca varmamız pek olanaklı değildir.

İkincisi, bir köyün *tümü* kendisine ait olmayan, ama köyde büyük bir toprağa sahip olan ve bu toprağı ortakçılık ya da kiracılık yöntemiyle işleten toprak sahiplerini, feodal ilişkilerden soyutlamak doğru değildir. Türkiye'de, aşiret sistemi dışındaki bölgelerde, feodal toprak mülkiyeti, genel olarak bu biçimdedir. Bu nedenle, elimizdeki istatistik verilerin, toprak mülkiyetinin feodal niteliğini belirlemeye yetecek ölçüde düzenlenmemiş olduğunu belirtelim.

Kuşku yok ki, feodal toprak mülkiyetinin alan olarak sınırları, feodallerin egemenliğinin gücünü ve sınırlarını belirlemez. Ekonomi-dışı zor öğesi, feodalizmin gücünü ve egemenlik sınırlarını, kendi mülkiyetindeki toprakların sınırları ötesine götürür. Feodalin, emrinde birkaç silahlı ve hatta atlı bir birlik oluşturması, ekonomi-dışı zor öğesinin karakteristiğini oluşturur. Feodalin bu silahlı adamları, onun egemenliğini, topraklarından

ve kendi köyünden yöreye taşır, ve feodal, egemenliğini yalnızca kendi toprağında ve köyünde değil, bütün bu yörede sürdürür. Öyle ki, bu feodal, gücüne dayanarak, bugün parlamentoda, kendisinin, —ister kendisi, ister temsilcisi tarafından— temsil edilme olanağını sağlar.[3]

Tüm ortakçılık ve kiracılık, Türkiye'de, aynı özellikte midir? Kuşku yok ki, feodal toprak mülkiyetin bir işletme biçimi olarak ortakçılığa dayanan küçük işletmeden farklı bir ortakçılık ya da kiracılık da vardır. Bunlar, tarlaların bulunduğu yerde ya da başka bir yerde bulunan, genellikle miras yolu ile intikal ettiği için tarımla uğraşmayan, uğraşma olanağı olmayan aile ya da kişiler, daha çok birkaç tarladan oluşan topraklarını ortağa ya da kiraya verirler. Burada, ortakçı ya da kiracı ile toprak sahibi arasında, sömürünün niteliği değişmemekle birlikte, toprak sahibi ile doğrudan üretici arasında ekonomi-dışı baskı yoktur ve iktisadi bağımlılıktan başka bir bağımlılık da sözkonusu değildir. Bu nedenle de, bu tip işletmeleri, yörede ağırlığını duyuran feodal özelliğe bağlı olarak, yarı-feodal işletmeler olarak nitelemek gerekir.

Bu tür yarıcı ve kiracı işletmeyi, kapitalist nitelikteki küçük işletmeden ayıran özellik nerededir? Kapitalist nitelikte küçük işletme, toprak rantı, sermaye karı ve işçi ücreti gibi üç öğeden oluştuğu halde, burada, toprak sahibine, yalnızca toprağın rantı

[3] Güneydoğuda yapılmasına başlanan barajlardan üretilecek elektrik enerjisini taşıyacak hatların direklerini (bacaklarını) kurma işlerinde, Adıyaman'a bağlı Bibol köyünde, müteahhit olarak çalışan bir arkadaşımdan şunları dinledim: "Elektrik hattı demir direklerini dikmek için, dört-beş köyün sahibi olan ağaya önce ziyafet çektik, rüşvet verdik. Köylülerin çalışmasına ondan sonra izin verdi. Başka yerden getirsen de işçi sokturmazlar. Gündelikleri ağa saptadı. Ücretlerde bize ikram yaptı. Zaten, ücretleri ağaya ödüyorduk, ağa da köylülere. Elbette, ücretlerden kendi ağalık payını kesip, köylülere öyle ödüyor. Keban barajından demir çekmek için, köylülerin çalışmasına ağa izin veriyor. At üstünde, şemsiyeli, önde gidiyor, köylü arkasından demir çekiyor. Devlet bekçilik gibi bir kadro vermiş ağaya, yani köylünün çalışmasına izin vermesi için rüşvet vermiş açıkça. Son genel seçimlerde (1975), beş köyün (kendi köyleri bunlar) sandığının mühürlerini alıyor, basıyor MSP'ye. Kendisi Ecevitçi. Ama rakibi ağa CHP ilçe başkanı, kızmış ona. Sandık Başkanı MHP'liymiş,"birkaç oy da MHP'ye atalım" demiş, ağa dayatmış, Köylerde "Hangi partidensin?" diye sorduğumuzda, "Zülfi ağanın partisindenim" ya da "Memoş ağanın partisindenim" diye yanıt veriyorlar."

değil, doğrudan üreticinin artı-emeğinin emek ya da ürün olarak bir kısmı da ödenir. Üretim araçları henüz sermaye değildir, ve genel olarak kullanım-değeri üretilir. Doğrudan üretici, ürünün fazlasını meta olarak pazara arzedebileceği gibi, vergi ve faizlerini ödeyebilmek, gereksindiği diğer metaları alabilmek için, kışın yiyeceği buğdayın bir kısmını da çoğu durumda satmak zorunda kalmaktadır. Burada ödenen vergi, doğrudan üreticinin ürettiği üründen ödenmektedir. Sonuç olarak, doğrudan üretici, toprak sahibine, artı-ürünü ürün olarak öder, bu, ürün-ranttır. Para olarak ödemeye başladığı zaman para-rant adını alır. Ama bu rant, kapitalist tarım işletmesinde olduğu gibi sermayenin karını ifade eden artı-değer değildir. Çünkü, toprak dahil üretim araçları sermayeleşmemiştir. Rant ise, tarıma yatırılan sermayenin organik bileşiminin düşüklüğünden, ya da toprağın pazara yakınlığından, ek sermaye yatırımından dolayı oluşmamıştır. Toprağın feodal mülkiyet tekeli ile tarımsal üreticilerin ücretli işçi olarak emek-gücünü satma olanağının bulunmaması, bu iki öğe, onu, ortakçı olmaya zorlar. Ailesinin geçimini sağlamak için emek-gücünü satma olanağı toplumsal bakımdan doğduğu zaman da, gerek üretim geleneğinden, gerek gelenekleşen çevresinden kopamaması, dış dünyayı ve yeni yaşama ve üretim tarzlarına büsbütün yabancı olması ölçüsünde, ortakçı ya da kiracı olarak geçimini sürdürecektir.

6. İMPARATORLUKTAN DEVRALINAN TOPRAK MÜLKİYET BİÇİMLERİ

İmparatorlukta, mülkiyet açısından, toprak, başlıca üç tipe ayrılmaktadır: miri topraklar, özel mülk topraklar, vakıf topraklar. Miri topraklar, beytülmale, yani devlete ait topraklardır. Özel mülk topraklar, kişilere temlik edilmiş topraklardır. Vakıf topraklar ise, genel olarak gelirinin tümü ya da bir kısmı dinsel amaçlara tahsis edilmiş, toprağın mülkiyeti üzerinde her türlü devir, miras, satış işlemleri ortadan kaldırılmış, bir başka deyişle mülkiyeti hapsedilmiş topraklardır. Bir toprağın vakfedilebilmesi için, vakfedenin özel mülkü olması gerekirdi.

İmparatorluğun ilk kuruluş döneminde, daha önce Anadolu

Selçuklu devletinde ve daha sonra Anadolu Beyliklerinde benimsenen mülkiyet biçimleri, hemen hemen aynen kabul edilmiştir. Moğol egemenliği döneminde, devlete ait toprakların önemli bir kısmının özel mülk olarak satıldığı gözönünde bulundurulursa, Moğolların ve Anadolu beyliklerinin elinde bulunan toprakların, İmparatorluk toprağına katılmasıyla birlikte, bu üç mülkiyet biçiminin, İmparatorluğa intikal ettiği anlaşılır bir şeydir. İlk Osmanlı beylerinin, müslümanların oturmadığı toprakları fethettiğinde, İslam hukukuna göre, bu topraklar devlet mülküne katılmış, beşte-biri ise Osmanlı beyleri ve silah arkadaşları arasında paylaşılmış, bunlar, fatihlerin özel mülkleri kabul edilmiştir. Gerek Osmanlı beyleri, gerek silah arkadaşları, bunları yer yer vakıf haline getirerek, mülkiyetlerini hapsetmişlerdir.

Ne var ki, bu üç tip toprak mülkler, özünde *aynı* tipte işletmelere bölünmüştü, ve aralarında bazı farklılıklar göstermekle birlikte, feodaldi. Şöyle ki, topraklar, genel olarak, tarlalar halinde doğrudan üretici köylü (reaya) tarafından ekilip biçilmekte, toprağın sahibi ya da sahibi adına sipahi ya da vakıf mütevellisi, feodal rantı, doğrudan üreticiden birbirinden farklı biçimler altında almaktaydı. Büyük topraklar, bir köylü (çiftçi) ailesinin işleyebileceği büyüklükte işletmelere ayrılmış bulunuyordu. Bu toprak, özel mülk toprak ise, üretici köylü, toprağın sahibine ortakçılık usulüyle, ürünün yarısını veriyordu. Vakıf topraklarda da durum aynıydı. Vakıf toprağında küçük işletmeler şeklinde toprağı tasarruf eden köylüler, başka vergilerle (örneğin çiftresmi gibi kulluk vergisiyle) yükümlü değilse, genel olarak, ürünün yarısını vakfa ödüyordu. Selçuklulardan kaldığı sanılan malikane-divani sisteminde de, toprak sahibi, toprağını, "çokluk" "icare tarikiyle" ektirmekteydi. Bir başka deyişle, daha o zamandan, malikane-divani sisteminde olduğu gibi, küçük toprak mülkler de, kiracılık usulüyle işletilmekteydi. Miri topraklar, köylü aileleri tarafından, toplamı 80-150 dönüme varan tarlalar halinde, reaya çiftlikleri denen küçük işletmelere bölünmüş durumdaydı. Bu toprak parçalarını, köylü, daimi ve irsi olarak tasarrufunda bulundurmaktaydı. Topraklar büyük alanlar halinde, köy ya da köyler halinde, timara veriliyor, timar sahibi olan

sipahi, tarlalara bölünmüş olarak tasarrufuna verdiği (kiraladığı) reayanın vermekle yükümlü olduğu vergi ve rantları kendisi için tahsil ediyordu. Timar sisteminde, esas olarak, üç vergi alınmaktaydı; toprak vergisi (toprak rantı, öşür), bağımlılık vergisi (çift-akçesi ya da kulluk akçesi, vb.), feodal bağımlılıkla ilgili raslansal vergiler (cinayet, gerdek vergileri gibi sayısız vergi). Bu üç verginin uygulandığı alanlarda aşarın genel olarak onda-bir üzerinden alındığını görmekteyiz. Ortakçı olan toprak emekçisinin ise, ürünün yarısını toprak sahibine ödediğini gözlemlemekteyiz. Malikane-divani sisteminde, toprak çokluk icara verilmekteydi, köylü ürünün, onda-birini devlete, onda-birini toprak sahibine ödemekteydi. (Müslüman-olmayanlardan toprak vergisi "haraç" adıyla alınırdı; cizye baş vergisiydi, askerlik hizmeti karşılığı olarak müslüman-olmayanlardan alınan vergiydi.)

Timar rejiminin bozulmaya başlaması, iltizam sistemine geçiş, miri mülk topraklar ile özel mülk ve vakıf mülk topraklar arasında, gerek çiftçinin ödediği vergiler, gerek mülkiyetin alacağı yeni biçimler bakımından birbirinden farklı iki süreç izliyoruz. Timar sisteminin çözülmesi sonucu, miri toprak rantını, merkezi feodal devlet, mültezime satılığa çıkarmıştır. Genel olarak nüfuzlu kişiler, Galata sarraflarının kendilerine sağladığı kredi ile, toprak rantını (öşür ve diğer ürün ve hayvan vergilerini), devletten peşin olarak satınalıyor, ve daha sonra rant ve vergileri mültezim olarak kendi adına tahsil ediyordu. Bir yıllık bedelin on katını peşin ödeyenlere, bu timarlar *malikane* olarak satılıyordu. Ayrıca gereksinim duyulduğunda, toprakların bedelinin iki katına satılması islam hukuku bakımından olasıydı. Devletin, büyük borç içinde bulunduğu Galata sarrafları, Yahudi tefeciler ve nüfuzlu kişilerin ocağına düşerek sarayın gerçek anlamda kokuştuğu son yıllarda, toprakların, bedelinin iki katı adı altında, nüfuzlu kişilere, pek düşük fiyatlarla satılması olağan hale gelmişti. Öteki özel mülk topraklarda ve vakıflarda olduğu gibi, bu yeni malikanelerde de, köylü, doğrudan toprak sahibinin buyruğuna giriyor. Böylece, merkezi feodal devletin çözülmesi, alt-feodallern çoğalması sürecini hızlandırıyor. Bu yeni feodal birimlerde, toprak sahibi ile köylü arasındaki ilişki-

lerin, giderek ortakçılık usulüne dönüşeceğini kabul etmek gerekir. Miri mülk olarak kalan toprakta, toprağı daimi ve irsi kiracı olarak tasarrufunda bulunduran doğrudan üretici köylü, Cumhuriyetten sonra, tasarrufunda bulundurduğu çiftliğin sahibi haline gelecek, ama malikane olarak satılan timarlarda bulunan çiftçiler, yeni toprak sahibinin ortakçısı olarak kalacaktır.

Büyük toprak mülklerin tarihsel kökenine baktığımızda, Selçuklulardan kalan soylu ve dinsel kişiler, Moğollardan devreden varlıklı kişiler (çünkü Moğollar, toprakların birçoğunu zenginlere satıyordu), Anadolu beyliklerinden kalan beylik beyleri ve Osmanlı beylerinin silah arkadaşları, bazı dinsel kişiler, İmparatorluk evresinde, padişah ve ailesi, vezirler, uçlarda silah arkadaşları, dinsel kişi ve kurumlar, ve timar sisteminin bozulmasıyla hizmete ayrılan timarları malikane olarak satınalan mültezimler, Cumhuriyete devreden büyük toprak mülklerin sahipliğini oluşturduğu görülür. Bunlar, büyük vakıflar (Mevlana, Hacı Bayram Veli, Hacı Bektaş başta gelmek üzere), mülk timar, has ve zeamet, ve mültezimler tarafından (zamanın soylu ve nüfuzlu kişileri tarafından) satınalınan timarlardır.

1329 (1911) tarihli kanunla, miri arazinin tasarruf eden köylü tarafından ipotek edilebilir hale gelmesi, ve bu hakkın borca karşılık satışa çıkarılması, toprağın belirli ellerde toplaşmasına yolaçmıştır. Bu yasanın uygulanmasından sonra, köyün tarlalarını sahiplerinden ayrı ayrı satınalarak köyü kendi çiftliği haline sokmak, ya da tefecilik yoluyla, birçok köylüyü topraklarından ederek büyük toprak sahibi olmak olanaklı hale gelmiş bulunuyordu.

Aşiretlerde ve özellikle doğuda Kürt aşiretlerde, durum oldukça farklıdır. Doğu Anadolu'da, Kürt aşiret reislerinin, birkaç aşiretin yönetimini elinde bulunduran beylerin kendilerine özerklik tanınması koşuluyla, Saraya bağlılıkları sağlanmıştı. Dolayısıyla Kürt aşiretlerinin birçoğunda, aşiret reisleri, kendi aşiret bölgelerini, beyler ise beyliklerini yurtluk ya da ocaklık timar adı altında tasarruf etmişlerdir. Bunların, mülk timarlardan ve sipahi timarlardan farklı bir yapıya sahip olduğunu belirtmek gerek. Çünkü mülk timarlarda, timar sahibi ile üretici

köylü arasındaki ilişki, iktisadi temele bağlıdır, her ikisi arasında bir kan bağı, birliği yoktur. Mülk timarlarda, timar sahibi, tam mülkiyet üzere tasarruf edebilir, satabilir, ipotek ettirebilir, cihaz bırakabilir, vakfedebilir. Sipahi timarlarında ise, sipahi ile köylü arasındaki birlik, gene iktisadi temele dayanan bir birliktir. Dirlik sahibi sipahinin toprağın mülkiyeti üzerinde tasarruf hakkı olmadığı gibi, çiftçi ile ilişkisi, kan bağına bağlı değildir. Yurtluk ve ocaklarda ise, aşiret reisleri ve beyler kendi alanlarında tam bir yetkiye sahiptir. Hatta, yurtluklar, Osmanlı yazarları tarafından "hükümet" olarak nitelenir. Ne var ki, bunların aşiret üyeleri karşısında yetkilerine karşın, toprak, mülkiyet açısından kendilerinin değil, aşiretin toprağıdır. Aşiret reisi ile aşiret üyesi üreticiler arasında bir kan bağı olduğu gibi, toprakların, aşiret reisinin şahsında, aşiretin ortak mülkü olduğu, tasarrufun özel olduğu, ve kastlaşmaya göre tasarruf edilen toprağın eşitlikçi ilkeye aykırı bir biçimde tasarruf edildiği, üzerinde durulmaya değer konulardır. Ama mülk timar olsun, sipahi timarı olsun, yurtluk ve ocaklık timarlar olsun, mülkiyet açısından birbirinden farklı da olsa, hepsi askeri hizmet yükümlüsüdür.

Bizim, Şemdinli'de saptadığımız aşiret yapısını, bir örnek olarak, burada özetleyelim: Kürt aşiretleri, kabilelerden oluşur. Her kabilede bir kabile reisi ve kabile reisi ailesi vardır. Bunların yanında, hiç bir soyluluğu olmayan, kabile üyeleri (kirmançlar) ve aileleri yer alır. Aşiret reisliğini yürüten kabile, geleneksel olarak belirlenmiştir. Aşiret reisi ve ailesi, aşiretin en yüksek tabakasını oluşturur. Bunu kabile reisleri ve aileleri izler. Hiç bir soyluluğu olmayan, ama aynı kandan geldiği kabul edilen ve "kirmanç" olarak adlandırılan üyeler, angarya (zibare, emekrant), ürün-rant ve diğer vergileri, derecelerine göre aşiret reislerine ve kabile reislerine öderler. Başka aşiretlerden gelerek, bu aşiretlere sığınmış olanlar, soylu da olsalar, bu aşiretler içersinde soyluluklarını yitirirler, kirmanç olarak aşirete kabul edilirler, topraktan tasarruf hakkı, aşiretin kararıyla tanınır, ama aşiret toprağının sahibi sayılamaz. Şemdinli'ye dışardan gelmiş ve burada nakşibendi tekkesini kurmuş olan bir Sadete Nehri ailesi ile Şemdinli aşiretlerinden Humaro aşiret reisleri arasında egemenlik savaşımı uzun yıllar sürmüş, 19. yüzyılın ortalarında

yönetime egemen olan Sadete Nehri ailesi, Nehri isyanına kadar (1925), bölgede egemenlik kurmuştur. Nakşibendi şeyhi ailenin ardılı yöneticiler, bölgede, çeşitli köylerde, büyük ölçüde toprak mülk edinmişlerdir. Benim saptayabildiğim kadarıyla, topraklar, nakşibendi şeyhi ailesi dışında, aşiretlerde, tasarruf edilişlerine göre mülk edinilmişlerdir. Egemen ailelerin tasarrufunda bulunan topraklar ve sürü, diğer üyelerin toprağına göre, daha büyüktür. Üyelerin büyük bir kısmı topraksızdır, ve egemen ailelerin topraklarını ortakçılık usulüyle işlemekte, ve egemen ailelere, toprak rantını (aşarı) olduğu gibi, sattığı hayvan vb. ürünlerden vergi vermekte, yılın belirli günlerinde emek hizmetinde bulunmaktadır (ağırlığını taşımak, damını onarmak, kışın hayvanlarına bakmak, tarlasında çalışmak gibi). Nehri isyanı dolayısıyla, toprakların çok büyük bir bölümüne sahip olan şeyh ailesi, isyana katıldığı için, sınır ülkelere geçmiş ve bir süre topraklar boş kalmıştır. Ama, zamanla işlenmeye başlanan toprakların rantı, İran'da oturan bu aile tarafından yeniden toplanmaya başlanmıştır. Şeyh ailesi ile sürekli savaşım içersinde bulunan bir başka aşiret reisi, bölgeye Barzani saldırısından sonraki yıllarda, 1930'dan sonra, bugün birkaç köyü içeren toprakları kendi üzerine tapulatmıştır. Öteki aşiretlerde, toprakların bir kısmı egemen ailelerin mülkiyetindedir, bir kısmı ise hazinenin toprağı olarak gözükmektedir. Aslında bunlar, aşiret topraklarıdır. Aşiret üyeleri, aşiret reislerinin, kabile reislerinin ve şeyhlerin geleneksel haklarına ve topraklarına saygılı davranırlar. Bu nokta, konumuz açısından oldukça önemli görünüyor. Çünkü aşiret bağlarının zayıflamadığı ya da büsbütün parçalanmadığı yerlerde, toprak reformunun, gerçek amacına, aşiret üyesinin bağımlılığına son verme amacına ulaşması, ilk atılımda, pek olanaklı görünmemektedir.

İmparatorluktan Cumhuriyete devreden toprak mülkler içersinde, Kürt aşiretlerde ve öyle sanıyorum ki aşiret bağlarını ve birliğini korumakta olan Türk yarı-göçebe topluluklarında, toprak, egemen ailelerin tasarrufunda bulunsa ve mülkiyetinde görünse de, aşiretin toprağı olarak kabul edilmektedir, hiç olmazsa, aşiret dışından bir başkasına satılmamaktadır.

Aşiret ya da köy topluluğunun ortak toprak mülkleri olan

mera ve otlaklara da değinmenin gereği var. İmparatorlukta, miri toprak, özel mülk toprak, vakıf toprakların dışında, meralar ayrı bir kategori oluşturmaktadır. Çünkü meralar, köy topluluğunun ya da aşiretin ortak mülküdür ve tarihsel kökleri tarımsal komüne inmektedir. Bizim için önemli olan diğer bir yanı, meralar, topluluğun ortak malı olmakla birlikte, buradan, daha çok hayvanı olanların daha büyük ölçüde yararlanmakta olmasıdır. Daha çok toprağı olan ailelerin daha çok hayvanı olduğu gözönünde tutulursa, toprak mülkiyetindeki farklılığın, meralara da yansıdığı kendiliğinden anlaşılır. Bu bakımdan toprak mülkiyetindeki farklılığın, yalnızca ekilir topraklarla sınırlı olmadığı, ortak mera ve otlakların büyüklüğü oranında, bu farklılığın büyüyerek yansıdığı gözönünde tutulmak gerekir.

Vakıf topraklar ise, imparatorlukta önemli bir yer tutar. Toprak sahibi, toprağını vakfederek, onun mülkiyetini hapseder. Mülkiyeti hapsedilen toprak, satılmaz, mirasçılara intikal etmez, ipotek ettirilmez, borca karşılık haczedilemez. Vakıf toprağın geliri, vakfeden tarafından belirlenen yönde harcanır. Büyük vakıf topraklar, genellikle, dinsel kişi ve kuruluşlara vakfedilmiş ve feodal ideolojinin maddi temelini oluşturmuştur. Bir toprağın sahih vakıf olabilmesi için onun özel mülk olması, bir başka deyişle miri topraklardan ayrılmış olması gerekirdi. Miri toprağın, padişah ya da padişahın izniyle bir başkası tarafından, ancak rant (aşar) ve vergileri vakfedilebilirdi. (Vakıflara, yalnızca Sultan Mehmet zamanında önemli ölçüde elkonduğu ve Beyazıt tarafından bu elkonan vakıfların genel olarak geri verildiği, sahih olmayan, rant ve vergileri dinsel hizmete tahsis edilen yeni vakıfların, vakıf statüsü değiştirilmediğine göre, zamanla sahih vakıflar gibi işlem göreceği, yani toprağın, miri mülk değil vakıf toprağı olarak kabul edileceği, anlaşılır bir şeydir.) Vakıf toprakların gelirinin tahsisi vakfeden tarafından belirlenir, belirli bir kısmı ya da tamamı dinsel hizmete ayrılır. Büyük vakıf topraklar, denebilir ki, feodal ideolojinin dinsel yönünün iktisadi temelini ve gücünü oluşturmuşlardır.

7. MİRİ TOPRAKLARDA TASARRUF HAKKININ ÖZEL MÜLKİYETE YAKLAŞMASI

İmparatorlukta özel mülk topraklar ile miri mülk toprakların tasarruf hakkı, başlangıçta, birbirinden köklü farklılıklar göstermekteydi. Özel mülk topraklar, şer-i miras hukukuna göre, miri toprakların tasarruf hakkı örfi hukuka göre intikal ediyordu. Şer-i hukuk, islam dini ilkelerine, örfi hukuk, devletin görenek ve gereksinimlerine göre düzenlenen hukuktur. Bu nedenle, örfi hukuk, sürekli bir değişme ve gelişme içindedir. İmparatorlukta, miri toprağı daimi ve irsi kiracılık şeklinde tasarruf eden köylünün bu tasarruf hakkı, —bu toprak şu ya da bu biçimde miri mülk olmaktan çıkarak özel mülk haline gelmemişse—, zamanla mülkiyet hakkına büyük ölçüde yaklaşmıştır. Tasarruf hakkındaki bu gelişmeyi, tasarruf hakkının mirasçılara intikalinde ve ferağında (tasarruf hakkının bir başkasına devredilmesinde) somut olarak izlemekteyiz.

Miri toprağı, tam-çift, yarım-çift vb. şeklinde tasarruf eden köylü, öldüğü zaman, başlangıçta, bu tasarruf hakkı, yalnızca oğlu varsa oğluna intikal etmekte, yoksa, sipahi, ölen köylünün toprağının tasarrufunu bir başkasına vermekteydi. Erkek evlada, babasının toprağı, "tapuy-i mislile" intikal etmekte,[4] yani erkek evlat, babası öldüğünde, aynı toprağın tapu bedelini ödeyerek, toprağı tasarrufa sahip olmaktadır. Burada üzerinde durulacak bir ikinci nokta, ölen köylünün birden fazla oğlu varsa, toprağın, bu oğullar arasında, "mûşa ve müşterek", yani hissedar olarak ve ortaklaşa tasarruf edilmesidir. Bir başka deyişle, işletme birimi olarak belirlenen çiftliğin (80-150 dönüm toprağın), başlangıçta, oğullar arasında da olsa, parçalanmaması esas alınmıştır. Tasarruf hakkını sınırlayan diğer önemli bir nokta, köylünün, tasarrufunda bulundurduğu toprağı, üç yıl üstüste boş bırakmasına izin verilmemesidir, bunun öteki anlamı, köylünün, tasarrufunda bulundurduğu toprağı sürekli ola-

[4] Barkan, "Öksüz tapusu bid-at-i merdûde-i memnu'adır" kaydına dayanarak, erkek evlada, toprağın, baba tapusu ile, yani yeni bir tapu bedeli ödemeksizin geçtiği kanısındadır. (Ö. Barkan, "Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi", *Tanzimat*'tan ayrı baskı, s. 25.)

rak işletmekle yükümlü olmasıdır. Başlangıçta babadan yalnızca oğula intikal eden tasarruf hakkı, daha sonra oğlu *olmadığı takdirde* kızına verilmeye başlanmış, ve 1274 (1858) Arazi Kanunuyla, oğlu ve kızı olmayanın, babasına ve babası yoksa anasına geçmesi kabul edilmiştir. Burada dikkatimizi çeken nokta, tasarruf hakkının, *paylaştırılmamış* olmasıdır.

Özel mülk topraklar ise, şer-i kanunlara göre, mirasçılar arasında *paylaşılmaktadır*. Toprak belirli hisseler halinde, hisse sahipleri arasında paylaştırılır. Hisse sahipleri 12'dir ve bunlar, koca, karı, baba, dede, ana-bir kardeşler, kız, oğulun kızı, ana-baba-bir kızkardeşler, baba-bir kardeş, ana-bir kardeş, ana ve ninedir.

Tasarruf hakkındaki gelişmenin bir başka belirleyici yönü, tasarruf hakkının bir başkasına devredilmesinde (ferağında) ifadesini bulmaktadır. Miri araziyi tasarrufunda bulunduran köylünün, bu araziyi, mülk toprak gibi satamayacağı ya da vakfedemeyeceği anlaşılır bir şeydir. Ama tasarruf hakkının daimi ve irsi niteliği geliştikçe, toprağın toprak mülkiyetini (rakabesini) değil, ama tasarruf hakkını, daha uzun bir süre için şu ya da bu şekilde satmak olanağının fiilen oluşması doğaldır. 1274 (1858) Arazi Kanunu ve bunu izleyen yasalar, tasarruf hakkının, borca karşılık zaptedileceğini, hatta bu hakkın satışa çıkarılacağını belirlemiştir. Dolayısıyla, "mülk malların *satışı* ile miri toprakların *ferağı* arasında büyük bir fark kalmamıştır".[5] Özellikle 30 Mart 1329 (1911) tarihli Emvali Gayri Menkullerin Sureti Tasarrufuna Dair Kanunda yer alan "bir kimse basenedi Hakani uhde-i tasarrufunda bulunan arazi-i emiriye ve mevkufeyi katiyyen ve vefaen ferağ ve icar ve iare (ödünç verme) veya deyn (borç) mukabilinde teminat olarak irae edebilir (gösterebilir)" maddesiyle, köylünün, "memurun izni" olmaksızın, miri toprağı ve vakıf toprağı üzerindeki tasarruf hakkını, devretmesi, icara vermesi, ödünç vermesi ya da borcuna karşılık göstermesi yasalaştırılmış, 25 Şubat 1328 (1910) tarihli kanuna göre de, borç ödenmediği takdirde, alacaklıya, köylünün mülkünü (toprağın tasarruf hakkını) satılığa çıkarabilme hakkı tanınmıştır.[6]

[5] Barkan, adı geçen yazı, s. 65.

[6] Barkan, aynı yazı, s. 68-69, 65.

Tasarruf hakkının, özel mülk gibi ipotek ettirilmesi ve satılmasının, tefeci sermayenin küçük köylü kitlesini mülksüzleştirerek, miri topraklar üzerinde büyük ölçüde topraklar ele geçirmesine olanak sağlaması, yazımızın bu bölümünün konusu dışında kalıyor. Ama miri toprakların tasarruf hakkı ile mülkiyet hakkı o denli birbirine yaklaşmış durumdadır ki, devlet, toprak sahibi olarak, artık, ancak feodal rantı (aşarı) almaktan öte, toprak üzerinde hemen hemen hiç bir hakka sahip değildir.[7] Bu bakımdan, mutasarrıfları tarafından işletilen miri toprakların, artık, devlet tarafından, on yıllık gelirini verecek olan mültezimlere malikane olarak satışı, ya da hazinenin gereksinimi olduğunda bedelinin iki katına satılması, —aşar gelirinin dışında— köylünün mülkiyete yaklaşan tasarruf hakkının da satılması anlamına gelebileceği için, büyük ölçüde terkedilmiş olmak gerekir. Ama buna karşılık, köylünün borçlandırılarak ya da satış yoluyla topraksızlandırılması sürecinin yasal yolu açılmış bulunmaktadır.

8. DEMOKRATİK DEVRİM AÇISINDAN MEDENİ KANUN VE AŞARIN KALDIRILMASI

İsviçre medeni kanunundan alınan Türk Medeni Kanununun (1926), miri ariziyi kaldırıp kaldırmadığı tartışılan bir konudur, ve genel olarak, miri arazi sistemini kaldırdığı görüşünde birleşilmektedir. Genellikle hukukçular arasında tartışma konusu olan, toprak reformu yasa tasarısı tartışmaları sırasında yinelenen konuya, biz, bir başka açıdan bakmak gereğini duyuyoruz. "Bir başka açıdan" diyorum, çünkü tüm bu tartışmalar, Medeni Kanunun maddelerini, yasa gerekçesi ve sözcülerin açıklamalarını esas almış, ve bu nedenle de, sorunun esas yönü vurgulanamamıştır.

Cumhuriyet, ulusal bağımsızlık savaşını başarıya ulaştırmış ve merkezi feodal devlete son vererek, üstyapıda, demokratik devrimi gerçekleştirmiştir. Ama cumhuriyet, köylü sorununa ve

[7] Köylünün tasarrufunda bulundurduğu toprak üzerinde, toprakta tarımsal üretimi ortadan kaldıracak kiremithane, bina, mezar yapılması, ve memurun izni olmaksızın ağaç dikilmesi ve bağ ve bahçe yapılmasının 1274 Arazi Kanunuyla da önlendiğini ayrıca belirtelim.

köylü sorununun temelini oluşturan toprak konusuna *devrimci* bir yaklaşımla eğilmemiştir. Kuşku yok ki, bir merkezi feodal devlet olan imparatorluğa göre, Medeni Kanunda, demokratik bir yurttaş hukuku yer almaktadır, ve Medeni Kanunun "devrimci" niteliğini belirleyen de budur. Bir dizi devrimci savaşımla burjuva demokratik devrimi gerçekleştirmiş bulunan İsviçre'den alınan Medeni Kanunun, burjuva özel mülkiyet esası üzerine kurulmuş olması doğaldır, ve Cumhuriyetin benimsediği yasa, merkezi-feodal mülkiyet (miri arazi) karşısında, burjuva özel mülkiyeti esas aldığı için daha ileri bir yasadır. Ama Medeni Kanunu, toprak mülkiyeti açısından, *devrimci* bir yasa saymak olanaklı değildir. Çünkü, Cumhuriyetin İmparatorluktan devraldığı toprak mülkiyetine yönelik demokratik devrimci bir içerikten yoksundur. İsviçre medeni kanunun, feodal mülkiyet biçimlerini, özellikle Osmanlı İmparatorluğuna özgü feodal toprak mülkiyet biçimlerini kaldırmaya yönelik bir içeriği olamayacağı açıktır. Oysa ulusal bağımsızlık savaşı yolundan ve bu başarıdan aldığı güçle feodal devlet sistemini kaldırmış bulunan Cumhuriyet, henüz feodal mülkiyet temeli üzerinde duruyordu, ve demokratik devrim, feodal devletin üzerinde boyverdiği feodal toprak mülkiyetine devrimci (demokratik) bir atılımla son vermeden kendini tamamlayamazdı. Esas olarak bir çeviri olan ve dolayısıyla özünde özel toprak mülkiyetini esas kabul eden Medeni Kanunda, doğaldır ki, İmparatorluğa özgü "miri arazi" kavramı yer almayacak, özel mülk toprakların devir ve intikal yasaları da, miri toprakların tasarruf hakkının devir ve intikali yasalarıyla bağdaşmayacaktır.

Türk Medeni Kanununda, miri arazinin kaldırıldığına ve miri araziyi tasarruf hakkının mülkiyet hakkına dönüştürüldüğüne ilişkin hiç bir madde bulunmamaktadır. Bununla birlikte, hukukçular, miri arazi sistemini esas alan Arazi Kanununun ve miri arazi sisteminin, bu kanunla kaldırılmış olması gerektiği sonucuna varmaktadırlar. Kimi hukukçular, karşıt görüştedirler. Ama uygulama, birincilerin görüşü doğrultusunda işlemiştir. Her iki görüşün de, haklı olduğu noktalar vardır. Çünkü Medeni Kanunda, miri arazi ve bu arazinin tasarrufuna ilişkin bir hüküm bulunmaması, miri arazi sisteminin kaldırıldığı ve

araziyi tasarruf edenlerin, tasarruf ettikleri toprakların mülkiyetinin sahibi haline gelmiş olduğu anlamına gelmez. İsviçre medeni kanununda, miri arazi ve bu arazinin tasarrufuna ilişkin bir hususun yer almaması da doğaldır. Ama, İsviçre medeni kanununda özel mülkiyet sistemi esas alındığından, bu kanundan aktarılan Türk Medeni Kanununu da, özel mülkiyet sistemini esas almış olacaktır. Özel mülkiyet sistemini esas alan bir yasanın doğru yorumunun, miri arazi sisteminin kaldırıldığı doğrultusunda olması doğaldır.

Sonuç olarak belirtelim ki, Türk Medeni Kanunu, Cumhuriyetin İmparatorluktan devraldığı toprak mülkiyet biçimlerinden herhangi birine, doğrudan son vermemiştir. Yalnızca özel mülk toprakların devir ve intikaline ilişkin hükümler içerdiği için, miri toprakların tasarrufuna ilişkin hususlar da, bu hükümler çerçevesinde yürütülmüştür. Medeni kanuna göre, devlet, mutasarrıfı bulunan araziyi, mutasarrıfından alamaz, satamaz ve bu araziden dolayı davacı ve davalı olamaz. Toprağı tasarrufunda bulunduran köylü, Medeni Kanunda özel mülk topraklar için belirtilen hükümlere uygun biçimde, hakkını devretme, bu hakkın özel mülk gibi varisleri arasında paylaşılma olanağına kavuşmuştur, ve sonuç olarak, tasarrufunda bulundurduğu toprağın mülkiyetinin dolaylı olarak sahibi durumuna gelmiştir. Bu, Medeni Kanunla oluşmakla birlikte, adı geçen yasanın, miri toprağı tasarruf eden köylüyü toprağın sahibi yapmak *bilincini* açık olarak taşıdığı söylenemez. Şu da var ki, Medeni Kanunun yayınlanmasından (4 Nisan 1926) yürürlüğe girişine (4 Ekim 1926) kadar geçen süre arasında, (12 Mayıs 1926'da kabul edilen ve 29 Mayıs 1926'da yürürlüğe giren) 837 sayılı yasayla, tasarrufunda bulundurduğu toprağı üç yıl üstüste ekmeyen köylünün elinden toprağının alınmasına son verilmiştir. Buradan da, tasarruf hakkının mülkiyet hakkına dönüştürüldüğü anlamı açık olarak çıkmaktadır.

Ne var ki, aşarın kaldırılmasına ilişkin yasa, bizim bu görüşümüzle bir ölçüde çelişmektedir. Medeni Kanundan bir yıl önce (17 Şubat 1925'te) yayınlanan ve yürürlüğe giren "Aşarın ilgasıyla Yerine İkame Edilecek Vergi Hakkında Kanun" ile, aşar kaldırılmış, ancak, *ticarete konu olan* ve "şimdiye kadar üşre tabi

bulunan mahsulatı araziyeden", ürünün pazar ya da yerel fiyatının %8 ila %10'u arasında vergi alınması yasaya bağlanmıştır.[8] Bu yasa, 8 Nisan 1339 (1918) tarihli Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti reisi olarak Mustafa Kemal tarafından yayınlanan bildirinin birinci maddesinde yer alan "Aşar usulünde halkın şikayet ve mağduriyetini mucip olan nokta esaslı br surette ıslah edilecektir." ilkesine uygun düşmektedir. Açıktır ki, Medeni Kanundan bir yıl önce, miri arazinin tasarruf sahibi köylülere mülk olarak devredilmesi düşünülmemiş, ama iç ve dış ticaret konusu olan ürün dışında, miri araziden alınan ve miri arazinin tek somut ifadesi olan aşar yani ürün-rant kaldırılarak, miri arazi rejimine dolaylı olarak son verilmiştir.

İsmet İnönü, 30 Ağustos 1930'da, Sivas'ta, şöyle diyordu: "İlk başvekil olduğum vakit, elde bulunan bütçenin üçte-birinden fazlasını köylü veriyordu. Anadolu ortasında teessüs etmiş bir köylü hükümeti olduğumuz için evvel emirde onun yükünü hafifletmeye cesaretle teşebbüs ettik. *Aşar vergisinin ilgası* mali bünyede yapılmış büyük, korkunç bir ameliyat idi. Mali noktai nazardan tehlikeli bir imtihana maruz kalan herhangi bir hükümet, ancak idealist bir köylü aşıkı olmak hasletiyle, bütçesinin asırlardan beri alışılmış üçte-biri üzerinde böyle bir tecrübeye girişebilirdi."[9] İnönü'nün iki başbakanlığı arasında (Kasım 1924 ile 3 Mart 1925 arasında İnönü, başbakan değildi) yayınlanmış bulunan aşarın kaldırılmasına ilişkin yasa ile, devlet miri araziden, toprağın mülkiyetinin sahibi sıfatıyla ürün-rantı (aşarı) kaldırmakla, miri topraklar ile özel mülk toprakların, devlet karşısındaki *ikiliğine* de son verilmiş olmaktadır. Medeni Kanun ile, miri arazinin tasarruf hakkı ile özel mülk arazinin mülkiyet hakkının intikali arasındaki ikiliği kaldırarak, miri toprak rejimi dolaylı olarak sona ermiştir.

Miri araziyi tasarrufunda bulunduran köylünün devlete karşı yükümlülükleri ve bağımlılığı azalırken, büyük toprak sahipleri ile ortakçı ya da kiracı köylüler arasındaki ilişkiler olduğu gibi korunmuştur. Demokratik bir toprak devriminin

[8] Burada sözkonusu vergilerin, yasal olarak mı, fiilen mi kalkmış olduğunu saptayamadığımı belirteyim.

[9] *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, İstanbul 1938, s. 277.

yapılmamış olması yanında, miri toprakları tasarrufunda bulunduran köylünün, onun maliki durumuna getirilmiş olmasıyla, toprağın, yeni bir tarzda toplaşmasının (temerküzünün) önündeki engeller de kaldırılmıştır. Artık, tefeci sermayenin ipoteği ve satış tehdidi altında, çiftçi, tefeci sermayenin faizini kendi gerekli geçim araçlarını azaltarak ödemeye çalışacak ve ensonu, borcuna karşılık toprağını kaybedecektir. Geçimini güçlükle sağlayan ve nüfus-artışıyla birlikte toprağı bölünerek küçülen küçük ve yoksul köylü, tarımsal üretimin, doğal verimliliğin az olduğu yörelerde topraklarını elden çıkararak, büyük ölçüde mülksüzleşirken, köyde, küçük toprakları mülk edinerek yeni bir toprak toplaşmasına yolaçan köy ağaları daha da güçlenecektir. Denebilir ki, miri mülkün, feodal toprak mülkiyetinin özüne dokunmaksızın, kırsal alanda özel mülk haline getirilmesi, merkezi feodal devlet yerine, alt-feodallerin canlanışı ve yükselişi için basamak oluşturmuştur.

Medeni Kanun, bu kanunun, köylünün mülkü olarak kabul ettiği toprakların, özellikle küçük ve yoksul köylünün topraklarının, toprak toplaşmasını amaçlamış olan varlıklı köylüler tarafından tefecilik yoluyla ele geçirmesinin manivelası olacaktır. Aşar yolu ile köylüyü sömüren feodal devletin yerini, yeni tip bir feodal sömürü alacaktır. Feodal devlet, köylünün toprağı tasarruf hakkına doğrudan elkoymamakta, onu giderek azalan ölçüde, daha kötü bir yaşam koşuluna doğru itmekteydi. Tasarruf hakkının ipotek edilmesinin ve satışa çıkarılmasının kabul edilmesiyle (1329/1910), merkezi feodal devlet bünyesinde, yerel bir alt-feodaller sınıfının güçlenmesine ve çoğalmasına yolaçılmış, küçük ve yoksul köylülerin topraksızlaşması sürecini, varlıklı köylü lehine ve tefecilik yoluyla hızlandırmıştır

9. DİNSEL-FEODAL TOPRAK MÜLKİYETİNE SON VERİLMESİ

Cumhuriyetin iki özelliğini gözönünde tutalım: Biri ülkeyi işgal etmiş emperyalistlerden arındırmıştı. Bu nedenle, Cumhuriyet, yabancı sermayeli işletmeleri —birkaçı hariç— 1928'den 1944'e kadar ulusallaştırmış ve 1924'ten 1946'ya kadar

Osmanlıdan devreden dış borçları ödemiştir. İkincisi, feodal devleti yıkmış olmasıdır. Merkezi feodal devletin gücünün azalması ile, feodal mülkiyetin yerini burjuva mülkiyet almamış, bir yandan yerel feodaller daha bağımsız bir duruma gelirken, öte yandan tefeci sermaye, miri araziden özel mülkler ayırarak yeni feodal mülkler oluşturmuştu. Dinsel kurumlardan ayrı olarak, özel feodal toprak mülkiyetinin miri toprak ile, dolayısıyla yerel feodallerin merkezi feodal devlet ile, bir çelişki içersinde olduğu söylenebilir.[10] Merkezi feodalite ile dinsel-feodaller ve dinsel kurumlar arasında bir bütünleşme vardır. Ulusal Kurtuluş Savaşımızda, Saray, ulusal kurtuluşun liderleri hakkında, Şeyhülislamdan idam fermanı çıkartmış, ve ulusal kurtuluş ordusu, Sarayın güdümünde dinsel kişi ve kuruluşların yönettiği iç isyanlarla yenilgiye uğratılmak istenmiştir. Bu, Cumhuriyetin, dinsel-olmayan feodal mülkiyete karşı herhangi bir tutum takınmadığı halde, dinsel-feodal mülkiyete karşı, daha kararlı bir siyasa izlemesinin nedenini oluşturacaktır.

Vakıflar ile ilgili olarak, Cumhuriyetin ilk onbeş yılında, bir dizi yasa çıkarılmıştır. 3 Mart 1924'te çıkarılan bir yasayla "Şeriye ve Evkaf Vekaleti" kaldırılmış, yerine Vakıflar Genel Müdürlüğü getirilmiştir. 1934'te çıkarılan bir "nizamname" ile vakıf yerlerin kiraya verilmesi ve ürünlerinin satılması yeni kurallara bağlanmış, 5 Haziran 1935'te çıkarılan "Vakıflar Kanunu" ile vakıf toprakların fiili olarak tasfiyesine gidilmiştir. Vakıflar Kanunu, "vakıfların doğrudan doğruya hayratları olan gayrimenkulleri" güvence altına alırken, Vakıf Genel Müdürlüğüne, "gerekli görülmeyen mazbut ve mülhak vakıflara ait akar ve toprakları, idare meclisinin kararı ile" satmak yetkisi vermiştir. Bu yasadan sonra, dinsel-feodal kurumların maddi temelini oluşturan büyük vakıf topraklar da, zamanla ve azar azar vakıf mülk olmaktan çıkarılmıştır. Burada satış sözkonusu olduğu için, toprakların, varlıklı ailelerin ellerine geçmesi doğaldır. Daha önce vakıf toprağını ortakçı ya da kiracı olarak

[10] Bu konuda daha geniş bilgi ve kaynak için "Asya Üretim Biçimi ve Kapitalist Üretime Geçiş Koşulları ve Osmanlı İmparatorluğunda Üretim İlişkilerinin Feodal Niteliği ve Sonuçları" adlı yazının "Merkezi Feodal Devlet ve Alt-Feodaller" kesimine bakınız.

işleyen köylü, bu kez, toprak sahibinin yarıcısı ya da kiracısı durumuna düşecektir. 1945'te kabul edilecek olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile ise, bütün vakıf arazilerin tamamen, çiftçiye dağıtılmak üzere, kamulaştırılması kabul edilmiş, ve ensonu, vakıf topraklar, daha demokratik bir görüşle sona erdirilmiştir.[11]

İsmail Hüsrev, İmparatorlukta, üç tip feodalite izliyor: "1. Sipahi derebeyliği, 2. Ruhani derebeylik, 3. Hususi derebeylik." Biz, timar rejiminin bozulmasıyla birinci tip feodalitenin, İmparatorluğun bozulma döneminde ve Cumhuriyette aldığı yeni biçimleri irdelemeye çalıştık. Cumhuriyetin vakıf topraklarını kaldırarak, dinsel-feodalitenin maddi temelini oluşturan mülk topraklara son verdiğini yukarda açıkladık. Özel feodaliteye ise, toprak mülkiyeti açısından dokunulmadığını belirttik. Esasen, gerek timar rejiminin bozulması sırasında iltizam usulü ile uygulanan satışlarla (muaccala), gerek küçük ve yoksul köylünün tefeci-sermaye tarafından topraksızlaştırılmasıyla, yeni toprak toplaşmasına ve alt-feodallerin çoğalmasına olanak sağlanmıştır. Demokrat Partinin iktidara gelişiyle birlikte (14 Mayıs 1950), ülkede nakşbendi tarikatı yeniden gelişmeye ve güçlenmeye başlamış, nurculuk güçlenmiş, süleymancılık gibi yeni dinsel sapkınlıklar ortaya çıkmıştır. Bunlar, toprağa sahip olmamakla birlikte, kapitalist-öncesi üretim ilişkileri içersinde, kendilerine maddi bir temel bulmuşlar, ve üretimin geriliğinden dolayı kısa zamanda güçlenmişlerdir. Bu gerici güçler, bugün, yer yer faşizmle kenetlenmekte ve faşizme bir kitle tabanı oluşturmaktadırlar. Soruna böyle baktığımızda, Türkiye'de, demokratik devrim tamamlanmamış, köylü devrimi gerçekleştirilmediği için, ülkenin demokratikleşme süreci engellenmiş, üretici güçlerin gelişmesi kösteklenmiş, ülke kısa zamanda yarı-bağımlı duruma düşmüş, karşı-devrimci ideolojiler dirilmiş, ve emper-

[11] Vakıfların oylumu konusunda bir bilgi vermek için, şunları ekleyelim: Hacıbektaş'ta Bektaşi tekkesi 362 köyün gelirine sahipti. Gene Hacıbektaş çevresinde, Çelebilik kurumunun 80 köyü vardı. Evliya Çelebi, Merzifon'daki Bektaşi tekkesinin 365 köyü olduğunu belirtiyor. (Aktaran: İsmail Hüsrev, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, Ankara 1934, s. 163-164.) Gene bu yıllarda en büyük dinsel vakıflar arasında, Konya taraflarında bulunan Mevlana vakfını, Ankara ve Konya arasında bulunan Hacı Bayram Veli vakfını belirtelim.

yalist güçlerin güdümünde faşistleştirme siyasası, halkın yoksul ve geri yığınları arasında kendisine bir kitle tabanı bulmuştur.

10. DEMOKRATİK DEVRİM AÇISINDAN TOPRAK REFORMU

Türkiye'de toprak reformuna ilişkin siyasal planda sürdürülen tartışmaların irdelenmesine geçmeden, burada, "toprak reformu"nun kısa bir teorik açıklamasını yapmak gereğini duyuyorum.

Toprak reformu, toprakta mülkiyet biçiminde bir düzeltim (reform) demektir, ve bu anlamda da, toprak reformu başlıcı üç açıdan ele alınmıştır. Birincisi, feodal ve yarı-feodal toprak mülkiyetine son vermek; ikincisi, genel olarak büyük toprak mülkiyetine son vermek; üçüncüsü, topraksız ve az topraklı köylüyü yeterli toprağa kavuşturmak için devlet topraklarından başlamak ve tarıma yeni topraklar açmak başta gelmek üzere, büyük toprak mülkiyetini sınırlayarak ve bu mülkiyetin özüne dokunmaksızın ondan koparılan parçalarla çiftçiyi topraklandırmak.

Kuşku yok ki, bunlar, özünde birbirinden büsbütün farklı, toprak mülkiyetindeki düzeltimlerdir, ve ilerici ve demokratik herhangi bir içeriği olmayan da herhalde üçüncü tip toprak reformudur.

Toprak mülkiyet biçimlerinin, çağımızda, başlıca üç tipi içerdiğini söyleyebiliriz: feodal, kapitalist, sosyalist. Bunlar arasında, gerek eski feodal büyük toprak mülkiyet biçimleri arasında yeralan kapitalist-öncesi küçük toprak mülkiyet biçimleri gibi, gerek feodaliteden kapitalizme geçiş süreci içersinde, her iki mülkiyet biçimi arasında yeralan küçük toprak mülkiyet biçimi gibi ve kapitalist büyük toprak işletmeleri arasında yeralan küçük-burjuva nitelikte küçük toprak mülkiyet biçimi gibi, küçük mülkiyet biçimlerini gözlemleyebiliriz. Toprakta feodal işletme ile kapitalist işletme, özünde, üretici güçlerin, yani emek ve emek araçlarının, sermayeleşmiş olup olmamasıyla birbirinden ayrılır. Kapitalist toprak işletmelerinde, kapitalist, emekgücüne ve emek araçlarına sermaye yatırır, dolayısıyla, rant dahil, üretici güçlerin tümü sermayenin öğeleri haline gelmiştir.

Kuşku yok ki, siyasal yönetim biçimi ile toplumun iktisadi

yapısı, her zaman birbirine uygunluk halinde değildir. Siyasal yönetim biçimi, bazan toplumun iktisadi yapısının gerisinde kalabilir, ve bazan devrimci atılımlarla bu temelin ilersine geçmiş olabilir. Feodal toplumun bağrında, kapitalist ilişkiler filizlenir ve gelişir, ve öyle toplumsal konumlar meydana gelir ki, feodal devletin yerini burjuva demokrat devlet, krallığın yerini cumhuriyet aldığı zaman, özellikle tarımsal alanda kapitalist-öncesi üretim ilişkileri egemenliğini sürdürmeye devam eder. Eski toplumun iktisadi temelini oluşturan üretim ilişkilerinin hukuki ifadesi olan mülkiyet ilişkilerinin, iktidar değişikliğiyle birlikte, değiştirilmesi, devrimci hareketin niteliğine bağlıdır. Burjuva demokratik devrim, köylülüğün, feodal mülkiyete karşı bir savaşımını içersinde taşıyorsa, burada, köylü devrimi, yeni siyasal iktidar için bir zorunluluk haline gelir. Yok, feodal devlet, Türkiye'de olduğu gibi, yabancı işgale karşı ulusal bağımsızlık savaşının kazandırdığı siyasal bir iktidar aracılığıyla sona erdiriliyorsa, ulusal bağımsızlık savaşı, somut olarak, yerel feodaller ile köylülük arasında sınıflaşmanın yarattığı bir çelişkiden güç almıyorsa, bunun sonucunda kurulan siyasal iktidarda, köylülerin siyasal temsilcileri kadar, yerel-feodaller, yani büyük toprak sahpleri ve aşiret reisleri yer alıyorsa, burada, feodal toprak mülkiyetine karşı köylü devrimini gerçekleştirecek siyasal gücün ve bilincin egemen duruma gelmemiş olduğu anlaşılır bir şeydir.[12] Kemalist devrim, yabancı işgale son verdiği ve feodal

[12] Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu için kurulan Geçici Komisyon üyelerinden Eskişehir milletvekili Emin Sazak, yasa tasarısını eleştirdiği ünlü konuşmasında şunları söyler: "Milli mücadele oldu, Milli Şefimiz Garp cephesi kumandanı idi, henüz Ankara'da hükümet de taazzuv etmemişti, elimizden geldiği kadar çabaladık ve ihtiyacı karşılayacak miktarı yolladık. Şu kadar elbise, şu kadar zahire istendi, birader hiç acı duymadan toprak sahipleri istenileni hem verdiler, hem de gönüllü olarak bunun bekçiliğini yaptılar." "Atatürk'ü dinledikten sonra, ... çok büyük işler yaptık." (TBMM Tutanak Dergisi, 14.3.1945, s. 81.) Bu ilginç konuşmanın bir bölümü de şöyle: "Hükümet, ta bilmem ne yapasıya kadar çiftlik sahibi onu ["ameleyi", yasadaki "tarım işçisini"] *bedava* besleyecek, hükümet toprağı elinden alacak, o adama verecek, hem nasıl adama veriyor? En aciz, en miskin ve en beceriksiz adama." "Allah rızası için, Meclisi Ali buradan Eskişehir'e kadar —Konya'da böyledir zannederim— baksınlar kim efendi, kim toprak sahibidir? Yarıcılıkla çalışanlar, bir bakın, daha müreffeh değil midir?" (Aynı yerde, s. 81.)

devleti devirdiği ölçüde demokratik bir devrimdir, ama temelde, feodal toprak mülkiyetini koruduğu için de, demokratik devrimi tamamlamamış bir devrimdir.

Bunun sonuçları ne olmuştur? Köylülüğün demokratikleştirilmesi süreci yavaşlatılmış ve geriletilmiştir, ülke yarı-bağımlı duruma gelmiş, emperyalizm egemen olmuştur; karşı-devrimci akımlar gelişmiş ve güçlenmiştir; faşizm, siyasal kadrosu, vurucu örgütleri ve kitle tabanı ile demokrasiyi tehdit etmektedir. Demokratik devrimin bu bırakılmış yönünün tamamlanması, iki yol izleyecektir. Ya küçük-burjuva demokratları, bu bırakılmış demokratik devrimi —sayısız kusurlar içermesine karşın— somut bir sonuca ulaştırmak zorundadırlar, bu, demokrasinin soluk alabilmesi için en zorunlu gereksinmedir, ya da bu sorunu, işçi ve köylülüğün emperyalizme ve faşizme karşı gerçekleştirileceği demokratik devrimci iktidarı kökünden çözecektir. Demokratik devrimi, sosyalist devrim de tamamlayabilir. Ama demokratik devrimi, sosyalist devrimin tamamlaması, yani demokratik devrim aşamasının atlanması, bugün faşizmle burun buruna yarı-bağımlı bir ülkede olası değildir.

Biz, sorunu, bir "toprak reformu" olarak ele aldığımızda, bunun, bir sınıf iktidarı değişikliğiyle köklü bir çözümü üzerinde değil de, mevcut burjuva (ya da küçük-burjuva) iktidarın bunu nasıl ve nereye kadar çözmesi gerektiği, çözülebileceği konusu üzerinde duruyoruz demektir. Bir yandan, kemalist geleneğin bir uzantısı olan küçük-burjuva demokratları, özü bakımından demokratik ve ilerici nitelikte bir reforma zorlamak, öte yandan işbirlikçi niteliği ağır basan ve feodal mütegallibe ile tam bir ittifak içersinde bulunan bir burjuva iktidarın, özü bakımından demokratik ve ilerici bir reform yapmaya yanaşmayacağını, olsa olsa köylülüğün devrimci özünü söndürmek amacıyla ve yalnızca bunun için bir toprak reformu yapmayı isteyeceğini kitlelere açıklamak bizim görevimiz olmalıdır.

Daha yukarda toprak reformunun *başlıca* üç biçimini açıkladık: (1) feodal ve yarı-feodal toprak mülkiyetine ve dolayısıyla kapitalist-öncesi büyük toprak mülkiyetine son vermek; (2) genel olarak büyük toprak mülkiyetine son vermek; (3) topraksız ve az topraklı köylüyü yeterli toprağa kavuşturmak. Bu

sonuncusu da üç farklı yol izlemektedir: birincisi, boş ve işlenebilir toprakların işletmeye açılarak köylünün topraklandırılması; ikincisi, devlete ait toprakların köylüye dağıtılması; üçüncüsü, büyük toprak mülklerden alınan parçaların köylüye verilmesi.

Burada, toprak reformunun demokratik yönünü belirleyen, kuşku yok ki, köylünün toprağa kavuşması değil, köylünün toprak köleliğinden ve büyük toprak sahibine bağımlılığından ve sömürüsünden kurtarılmasıdır; köylülüğün devrimci potansiyelini söndürmek için, onu toprak sahibi yapmak ise, gerici bir yaklaşımdır. Özellikle, hem büyük toprak mülkiyetine dokunmamak, ve hem de, köylülüğün devrimci potansiyelini soğurmak için, bir yandan köy topluluğunun ortak toprakları olan çayır ve meraları köylülere paylaştırmak, öte yandan devlet topraklarını topraksız köylülere dağıtmak suretiyle onu küçük mülk sahibi yapmak istemek, "toprak reformu" adı altında, gerici bir siyasa izlemekten başka bir şey değildir.

Lenin şöyle diyor: "Biz, soruna, köylülerin az toprağı olduğu ve daha çok toprağa gereksinim duyduğu açısından bakmıyoruz; bu, beylik bir görüştür. Biz, büyük toprak sahiplerinin, köylüleri ezen ve onları geri bırakan temel baskı aracı olduğundan sözetmekteyiz. Sözkonusu olan, köylünün az ya da çok toprağa sahip olması değildir. Kahrolsun kölelik! — sorun, devrimci sınıf savaşımı açısından böyle konmalıdır. Bu, elleri altında ne kadar toprak bulunduğunu ve bunun hangi normlara göre dağıtılması gerektiğini düşünen memurların görüş açısı değildir."[13]

Türkiye'de sorun, esas olarak, feodal ve yarı-feodal sömürüyü tasfiye ederek, toprak köleliğine son vermek ve bütün bunların yanında, büyük toprak mülkiyetini ortadan kaldırarak, büyük toprak sahibinin elinden, köylüyü ezme ve geri bırakma aracını almaktır. Bu, sorunun birinci yönüdür. İkinci yönü ise, köylüye toprağın bedelsiz verilmesi ve hiç bir borç altına sokulmadan üretim araçlarına kavuşturulmasıdır. Lenin şöyle diyor: "Köylüler toprağı herhangi bir *bedel ödemeksizin* elde ettikleri

[13] V. İ. Lenin, "28 Nisan (11 Mayıs) Tarım Sorunu ile İlgili Rapor", *Collected Works*, v. 24 s. 284.

zaman ve ancak o zaman toprak reformu bir dereceye kadar ciddi bir yarar getirir. Bedel ödeme, köylünün boynuna geçirilmiş yeni bir *ilmik*, Rusya'nın sırtında, tüm gelecek gelişmesi için gücünü aşan ağırlıkta bir yük olur."[14] Çünkü, biz daha yukarda gördük ki, küçük mülk sahibi olmak uğruna, toprağını ipotek ettiren —bir bedel ödemek ve bedel ödenene kadar toprağı ipotek altında tutulan köylü, toprağını ipotek ettirmiş demektir— köylü, toprağın rantını —devlet aracılığıyla— toprağın eski sahibine ödeyecek, kendisine toprak verildiğinde üretim aracı almak için borç alacak ve sermayenin karı olarak bu faizi tefeci-sermayeye ödeyecek, ve hatta, sermayesi cılız olduğu, sulama vb. koşullarını genellikle ilk ağızda sağlayamayacağı için normal verimin altında bir ürün aldığı, hele kıtlık yıllarında bu ürünün daha da azaldığı durumlarda, toprak ve sermaye sahibine, yalnızca rant ve sermayenin karını vermekle kalmayarak, aynı zamanda, kendi *ücretinin* de büyük bir kısmını ödemek zorunda bırakılacaktır.

Acaba sorunun bu iki yönüne, Türkiye nasıl baktı, toprak reformuna ilişkin ilk yasanın amaçları ne idi ve sonuçları ne oldu?

11. "ÇİFTÇİYİ TOPRAKLANDIRMA KANUNU"NUN İDEOLOJİK İRDELEMESİ

Çiftçiyi Topraklandırma Kanununa (1945) değin geçen süre içersinde, siyasal iktidar, zaman zaman çiftçiyi topraklandırma gereğini vurgulamış, birkaç istisna dışında ciddi bir girişimde bulunmamıştır. Kemal Atatürk, 1929'da, "çiftçiye arazi vermek de hükümetin takip etmesi lazım gelen bir keyfiyettir" diyor, ve 1937'de, ülkede topraksız çiftçi bırakılmaması görüşünü yineleyerek, ilk kez, "büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işleyebilecekleri arazi genişliğinin" sınırlanması gerektiğini belirtiyordu.[15] Aynı yıl TBMM'ne sunulan hükümet programında da "büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin" arazi genişliğinin sınırlandırılacağı

[14] V. İ. Lenin, "İkinci Devlet Dumasında Toprak Sorunu Üzerine Bir Konuşma Taslağı", *Collected Works*, vol. 12, s. 294.

[15] Bkz: Bilsay Kuruç, *İktisat Politikasının Resmi Belgeleri*, Ankara 1963, s. 9, 49.

görüşüne yer verilmiş,[16] ancak, aynı yıl, toprağın kamulaştırılmasına olanak sağlayan Anayasa değişikliğiyle yetinilmiştir.

1930'lardan sonra, CHP'de toprak reformuna yönelik eğilimlerin güçlendiğini izliyoruz. Bu arada, hazine arazisi olarak görünen ya da boş bulunan toprakların, topraksız köylülere ve göçmenlere verilmesi, çeşitli yasalarla geliştirilmiştir. Bu yasalarda, tapulu topraklara dokunulmamış, ama sahipsiz toprakların göçmenlere ve topraksız köylülere verildikten ve işletmeye açıldıktan sonra, ortaya çıkan eski sahipleri tarafından, bu toprakların yeni sahiplerinin elinden alınmaması güvenceye bağlanmıştır. İskan Kanunu tasarısının tartışıldığı Mecliste, sahipsiz duran ve sahibi bilinmeyen büyük toprak mülkiyetine yönelen bu gibi doğal müdahalelerin bile, büyük toprak sahiplerini rahatsız ettiğini izliyoruz. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, İskan Kanununun tartışılması sırasında, sorunu şöyle koyuyor: "Bugün memleketin beş milyon nüfusu başkalarının toprağında çalışmaktadır. Bu suretle toprakla uğraşanlar ancak kara ekmek yiyebilecek haldedirler. Türk köylüsü Türk'ün efendisidir demek adeta süsten ibaret kalıyor. Bazı vilayetlerin yarısından fazlasında köylü başkalarının elinde olan topraklarda çalışmaktadır. Bu toprağı nasıl ve ne suretle ele geçirmişlerdir, şimdi tetkik edecek değiliz. Şimdi mademki ellerinde tapusu vardır, ona riayet ediyoruz. Memleketin içinde başkalarının toprağında çalışan binlerce halk vardır. Bunları topraklandırmak Türk'ün ve toprağın efendisi yapmak bizim en birinci borcumuzdur."[16a] Bayar'ın başbakanlığı döneminde İskan Kanununu geliştiren ve İskan-Toprak Kanunu adını alan tasarı, İçişleri Bakanlığından alınarak Tarım Bakanlığına devredilecek, ve adı, burada Zirai Islahat Kanunu Projesi olarak değiştirilerek, İkinci Dünya Savaşının dalgalarına terkedilecekti.

1945'te kabul edilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, nesnel olarak, feodal ilişkileri tasfiye etmek, kapitalist işletmeyi korumak ve isteklendirmek amacını taşır. Yasa, özel (ve tüzel) kişilere ait toprakların 5.000 dönümü geçen kısmının kamulaştırılmasını öngördüğü halde (madde: 14, c), 17. maddede şunlar

[16] Aynı yerde, s. 51.

[16a] *Hakimiyeti Milliye*, 15 Haziran 1934.

yer almaktadır: "Topraksız ve az topraklı olan ortakçılar, kiracılar veya tarım işçileri tarafından işlenmekte bulunan arazi, o bölgede ... dağıtmaya esas tutulan miktarın kendi seçtiği yerde üç katı sahibine bırakılmak şartıyla yukarda yazılan çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere kamulaştırılabilir. Sahibine bırakılacak olan arazi, 50 dönümden aşağı olamaz."

Konuyu, şöyle yalınlaştırabiliriz: 5.000 dönümden fazla olan toprak kamulaştırılacaktır. Dar topraklı bölgelerde ise, bu alan 2.000 dönüme kadar indirilecektir.[17] Ama, toprak, topraksız ve az topraklı *ortakçılar*, kiracılar veya tarım işçileri tarafından işleniyorsa, kamulaştırma 50 dönüme kadar inebilecek,[18] ve kamulaştırılan topraklar, onu *işleyen* ortakçı, kiracı ya da tarım işçisine verilecektir. Daha önce gördüğümüz gibi, feodal topraklar, küçük işletmeler halinde ortakçılık usulü ile işletilmektedir. Doğrudan bir çiftçi ailesinin, ilkel teknolojisiyle, 150-200 dönümden fazlasını işleyebilmesi olanaksızdır. Ataerkil büyük ailelerde bile, bu toprak alanının arttırılması, ancak azab ve benzeri dışardan emekçi çalıştırmakla bir ölçüde olasıdır. Çiftçiyi topraklandırma Tüzüğünde, "ortakçılar, kiracılar veya devamlı tarım işçileri tarafından işlenmekte bulunan arazi, bu çiftçi ve işçilere dağıtılmak şartıyla beşbin dönüm ve ikibin dönüm hadleriyle kayıtlı olmaksızın ve o yerin dar ve geniş topraklı bölge bulunduğunun tesbiti ve ilanına lüzum ve mahal kalmaksızın" kamulaştırılabileceği belirtilmekte,[19] böylece, esas olarak, feodal toprak mülkiyetinin tasfiyesi öngörülmektedir.

Yasaya neden olan siyasal görüşlere bir gözatalım: 1946 Seçim Beyannamesinde İsmet İnönü şöyle diyordu: "Eskişehir'de

[17] Çiftçiyi Topraklandırma Tüzüğünde, kamulaştıracak ve dağıtacak toprakların toplamı, toprak dağıtılacak ailelerin gereksinimine yetiyorsa, o bölge geniş topraklı, yetmiyorsa dar topraklı bölge olarak tanımlanmıştır.

[18] Emin Sazak'ın konuşmasından: "Hiç olmazsa 5.000 dönümünü filan aldık, oraya kadar geldik, orada da Devletin takati şudur, budur deriz diye içimizde azçok bir ferahlık duyuyorduk. Ama şimdi bu kalkınca ve 50 dönüm gibi bir şeye inince, benim gibi acısını duyup da deli olmamanın imkanı yoktur." "Bir tabir vardır, el başından saç yolmak kolay, derler arkadaşlar. Başından saçı yolunmayan bunun acısını bilmez ki." (*Tutanak Dergisi*, 14.5.1945, s. 81,80.)

[19] "Çiftçiyi Topraklandırma Tüzüğü", madde 31, *TC Resmi Gazete*, 4 Haziran 1947, sayı 6623, s.12399.

bir yerli köy bilirim ki, ne vakit kurulduğunu köy içinde bilen yoktur ve bütün köy, bir çiftlik sahibinin mülküdür. Yine Eskişehir'de bir muhacir köyü bilirim ki, kurulalı yetmiş sene olmuştur ve bugüne kadar bir dönüm toprakları yoktur. Bu misalleri, birçok illerimizde sayabilirim. Hem memlekette esaslı ıslahat davacısı olmak, hem de Türk vatandaşlarının köle hayatı sürmelerine gözyummak, Partimiz için imkan olmayan şeylerdir. *Türk köylüsünü serf halinden kurtaracağız.* Bu, bizim ana davamızdır. Bu uğurda uğrayacağımız tavizlere şerefle göğüs gereceğiz."[20]

Yasaya karşı olanların ve özellikle toprak sahiplerinin kıyasıya karşı çıktıkları 17. maddeyi, "bu kanunda gerçek inkilabı yapacak madde" olarak niteleyen Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatiboğlu, Mecliste yaptığı konuşmada, sorunu şöyle koymaktaydı: "Orta işletme üzerinde konuşan arkadaşlarım, orta araziyi, yani sadece mülk vüs'ati eğer orta işletme addediliyorsa, bunlar işletme değildir ve *bu konunun esprisi dahilinde bu çeşit orta işletme mevcut değildir.*[21] Memleketimizde hakikaten üçbin dönüm, beşbin dönüm, onbin dönüm arazisi olanlar vardır. Ama dediğim gibi bunların *çoğunun arazisi parça parça ortakçılara verilmiş vaziyettedir*, ve bunun için köylülerimizin bir kısmı az topraklı ve topraksızdır. Bunun böyle oluşu da esas itirabiyla tarihidir. Tarihten devraldığımız bu vakıa sürüp gitmektedir. ... Bunun böyle sürüp gitmesinin sebebi de ortakçılık sistemidir. ... Bizde ortakçılık Türk çiftçiliğinin kanseridir arkadaşlar. ... Bazı arkadaşlar, bizde servaj yoktur dediler. Evet, bizde servaj kelimesi yoktur, ben de bunu kullanmıyorum, ama arzettiğim şekiller *vardır ve bunlar realitedir*, yok diyorlar, yok olmakla realite yok olur mu?"[22]

1945'te Başbakan Saracoğlu tarafından Meclise verilen yasa tasarısı gerekçesinde, ortakçılığın tanımı ve kusurları şöyle belir-

[20] "Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Milletvekili Seçimi Münasebetiyle Türk Milletine Beyannamesi", *TC Resmi Gazete*, 18 Temmuz 1946, sayı 63362, s. 10930.

[21] Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, "orta arazi mülkü", 501'den 5.000 dönüme kadar olan arazi olarak niteliyor.

[22] *Ulus*, 7.6.1945.

lenmektedir: "Gerçekten Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğundan devraldığı, ortakçılıkta arazi işletme şekli bugün de sürüp gitmektedir. Ortakçılıkla arazi işletme şekli, kısmen timar ve zeamet sistemlerinden azma bir sistemdir. Bunun yurdumuzda türlü tipleri vardır. Bu şekil işletmeye en ziyade büyük arazi mülklerinde rastlanmaktadır. Haddizatında ortakçılıkla işletme şekli iptidai bir işletme şeklidir. Bu şekil işletmede arazi onu benimseyenler tarafından işletilmez, başkaları tarafından işlenir. Diğer bir ifade ile arazi işleyenler, işledikleri araziye temellük etmezler. İşte ortakçılıkla işletme şeklinin bu mahiyeti arazinin cidden benimsenip imar edilmesine büyük bir engeldir. Halbuki, arazinin hakkıyla işlenip mamur bir hale gelebilmesi için, ona, onu işleyenlerin temellük etmeleri gerektir. Türkiye'de geniş toprakların bakımsız olmalarının, iyice istismar edilmemelerinin sırlarından biri de işte bu ortakçılık sisteminde gizlidir. Memleketimizde ortakçılıkla işletme hukuki esaslara dayanmadığından, bu işletme şeklinden doğan iktisadi ve içtimai münasebetler de teamüllere göre yürütülmektedir. Ortakçılıkla işletmenin halihazırdaki şekli hem mülk sahipleri, hem ortakçılar, hem de millet iktisadi menfaatleri bakımından zararlıdır. Bu sistem kendi içinde, Türkiye ziraatinin teknik, iktisadi ilerlemesini köstekleyen bütün engel kuvvetleri toplamaktadır. Türkiye çiftçiliğini kalkındırabilmek için, her şeyden önce yurt topraklarının işlenip mamurlaştırılmasını gözetmek şarttır. Bunun için de gittikçe doğrudan doğruya arazi sahiplerinin arazilerini işletmesi prensiplerine yönelmek gerektir. Topraklarımıza emek, bilgi, zeka ve sermaye ancak bu prensip üzerinden yürüdüğümüz takdirde akacaktır."[23]

Sorunun, bir demokrasi sorunu olduğunu, Hatiboğlu şöyle vurgular: "Benim anladığım hakiki demokrasi, maişetini çoluğu çocuğu ile başkasına bağlanmadan kendi toprağından çıkaran köylü ailelerinin bu memlekette çoğalmasında aranmalıdır. İşte demokrasi asıl o zaman, asıl hayatımızın içersine temelli olarak yerleşmiş olur. Yoksa demokrasi usullerde ve şekillerde

[23] "Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı ve Geçici Komisyon Raporu", *TBMM Tutanak Dergisi*, c. 17, sayı: 97, s. 6.

değildir."[24]

Açıktır ki, yasayı çıkaranlar, ülkede feodal üretim tarzını tasfiyeye yönelik bir görüşü benimsemişlerdir. Feodal üretim tarzının, üretici güçlerin gelişmesini engellediği, köylülüğü ailesiyle birlikte toprak sahibine bağımlı kaldığı görüşündedirler, ve demokratikleşmenin, köylünün, bu iktisadi engellerden, hukuki bağımlılıktan kurtarılmasıyla gerçekleşeceğini vurgularlar.

Yasa maddesi yalnızca feodal toprak mülkiyetini değil, büyük toprak mülkiyetini de tasfiyeyi amaçlar niteliktedir. Yasada "tarım işçileri"nin yer alması, bu görüşü doğrular görünmektedir. Ne var ki, tarım işçisini, yasa, geçici mevsim işçisinden ayırmakta, ve tüzük, tarım işçisi sayılabilmesi için, "o arazinin bulunduğu ilçe içinde en az üç yıldan beri yerleşmiş ve tarım işçiliği ile geçinmekte bulunmuş olmak" ve "o arazide en az iki yıl sürekli çalışmış bulunmak" koşulunu ileri sürmektedir. Tüzüğün yayınından birkaç ay sonra, Başbakan Hasan Saka, "devlete ait arazinin ilk önce dağıtılacağı" konusunda güvence verdiğine göre,[25] özel toprakların kamulaştırılmasına sıra gelene değin, sigorta ve benzeri hiç bir resmi dayanağı olmayan tarım işçisinin, iki yıl üstüste aynı toprakta çalıştığını kanıtlayabilmesi ne denli güç ise, aynı toprakta iki yıl üstüste çalışmanın, toprak sahibi tarafından önlenmesi de o kadar olasıdır. Gene Tüzükte, Ekim 1944'ten sonra "bölünmek suretiyle iktisap edilen arazinin yeni sahibi tarafından doğrudan doğruya işletme sayılabilmesi için bunun kendi vasıtaları ile kendi nam ve hesabına, kar ve zararını yüklenerek bağımsız işletmesi lazımdır. Müdür kullanabilir. Kiracılık ve ortakçılık caiz değildir." denmektedir. Burada, ücretli işçi kullanılabileceği açıktır, ve bu tür işletmelerin —bunların kapitalist tarım işletmeleri sayılması gerekir— sahipleri elinde kalacağı da açıktır. Yasanın uygulanmasına esas alınacak tüzük, dolaylı olarak, yasadan, tarım işçilerinin işledikleri toprakların kendilerine verilmesi hükmünü çıkarmaktadır. Böylece, yasa, feodal ve yarı-feodal toprak mülkleri tasfiye etmeyi amaçlayan, kapitalist toprak mülkleri ise, geniş topraklı bölgede, 5.000 dönümle, dar topraklı bölgede ise 2.000 dönüme

[24] *Ulus*, 7.6.1945.

[25] *TC Resmi Gazete*, 14 Ekim 1947, sayı 6732.

kadar sınırlamaktadır. Bizce bunun gerçekçi anlamı, yasanın, feodal ve yarı-feodal işletmeleri tasfiye ve kapitalist işletmeleri korumaktır.

Bütün bunların yanında, bizce geniş bir orta köylülük yaratmak amacını taşıyan 17. maddeye karşı, en büyük saldırıları yönelten ve bu maddenin "orta işletmeyi kaldıracağını", "bütün iş hayatını felce uğratacağını", ülkede esas olan mülkiyet rejimi güvencesini tamamıyla sarsacağını, seksen ila yüzbin aileyi mağdur edeceğini söyleyen, esasen ortakçılığın (toprak sahibi açısından) çok karlı bir iş olmadığını, kredi darlığının bir sonucu olduğunu ileri süren[26] Cavit Oral'ın, gene aynı CHP döneminde, Tarım Bakanlığına getirilmesi, yasanın devrimci maddesinin uygulanmasından dönüldüğünün resmen kabul edilmesidir. Bütün bunlar, küçük-burjuva demokrasisinin ikircikliğini ortaya koyan olgular dizisidir. Kırsal alanda demokratikleşmenin önemini ve gereğini görmüşler ve bu konuda ciddi bir girişimde bulunmak için ise yirmi yıl beklemişlerdir. İktidardırlar. Ama büyük toprak sahipleriyle içiçe iktidarları, büyük toprak mülkiyetine, feodal mülkiyete karşı oldukları zaman, bölünecek; bu bölünme karşısında, küçük-burjuvazinin ikircikli, kararsız, duraksamalı niteliği kendini kısa zamanda duyuracak, ve ardından, demokratik atılımını, kendisinin engelleyeceği bir yola yönelerek —toprak ağasını, toprak yasasını uygulayacak olan bakanlığa getirerek—, kararından dönebilecektir. Küçük-burjuvazinin, topraksız ve az topraklı köylüler yararına çıkardığı yasa, kısa zamanda, bu köylü kitlelerin kabaran oylarıyla, onu iktidardan uzaklaştıracaktır. Büyük toprak sahiplerinin ve feodal ağaların çıkarı doğrultusunda ayaklanmış olanlar, "demokrasi" havarisi olarak, köylülüğün geniş yığınlarının oylarını alarak iktidar olacaklardır. Bu da kemalist küçük-burjuva demokrasisinin, sınıfsal bir kusurudur. Kendisi adına savaşım verdiği sınıfların, kendisinin karşısında olanların saflarına yığılması, onun temsil ettiği sınıf ile giderek organik bağını azaltarak, *bürokratlaşmış* bir katman oluşturduğunun açık kanıtıdır.

[26] Bkz: *TBMM Tutanak Dergisi*, 15.4.1945, s. 66-68.

12. ÇİFTÇİYİ TOPRAKLANDIRMA KANUNUNUN DEMOKRATİK İÇERİĞİNİN BOŞALTILMASI YA DA KARŞI-DEVRİMCİ DALGANIN YÜKSELİŞİ

Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun demokratik içeriğini, yani ortakçılık ve kiracılık sistemiyle işletilen toprakların, bu toprakları işleyen çiftçilere verilmesi yoluyla feodal ve yarı-feodal ilişkilerin tasfiye edileceğini gözönünde tuttuğumuzda, bunu izleyen toprak reformuna ilişkin çalışmalarda, karşı-devrimci dalganın ideolojik özünü de kolayca sergileyebiliriz.

Bilindiği üzere, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, bu yasaya muhalefetten doğan muhalefetin, yani Demokrat Partinin iktidarı süresince, yürürlükten kaldırılmadı, yasa herhangi bir biçimde değiştirilmedi. Ama Demokrat Partinin iktidarı döneminde, 1951-1960 yılları arasında, bu yasa yoluyla toplam 18.737.535 dönüm toprak dağıtıldı. Dağıtılan toprakların %96,6'sı hazine arazisi, %2,6'sı vakıf vb. arazisi, %0,5'i de özel arazidir. Açıktır ki, yasada yeralan büyük toprakları sınırlandırma, ve özellikle de ortakçılık ve kiracılık ile işletilen toprakların, bu toprağı işleyen köylülere dağıtılması ve uygulanmasına kesin olarak gidilmemiş, yasanın ilerici ve demokratik ilkesi, uygulamaya konmamıştır. Ama gerek hazine, gerek vakıf topraklar ile köy topluluğuna ait ortak topraklar, bu dönemde, özel mülk haline dönüştürülerek, bu toprakların büyük özel mülk topraklara katılmasında, yoksul ve küçük köylü, bir *köprü* olarak kullanılmıştır. Böylece, yasa, topluma (ulusa) ya da topluluklara ait toprakların, büyük mülk topraklara dönüştürülmesinde bir manivela rolü görmüş, bir başka deyişle, yasa, bir bütün olarak ele alınmadığı için, kendi amacına karşı bir yasa durumuna dönüştürülmüştür. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, özünde ilerici ve demokratik bir yasadır, ama hasmın elinde, hasmının silahı olmuştur.

Mayıs 1960'ta, Milli Birlik Komitesinin ve onun siyasal etkisini sürdüren hükümetlerin yapacağı tek şey, hızla bu yasayı *bir bütün olarak* uygulamaya koymak olmalıydı. Ama böyle yapılmadı. Yasaya, Demokrat Partinin uygulama çerçevesi ve esprisi içersinde bakıldı ve yeni bir yasa çıkarmak istendi. Kiminle?

Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun ilerici ve demokratik özüne karşı çıkan ve bunun için de bu yasayı uygulayacak bakanlığa getirilen Cavit Oral ile. Öyle anlaşılıyor ki, büyük toprak sahiplerinin ve onların müttefiklerinin bir Truva atıdır Cavit Oral. Yeni bir toprak reformu yasası gereksinimi gündeme getirilerek, —uygulanmasa bile, varlığı büyük toprak sahibini uykusuz bırakan— Çiftçiyi Topraklandırma Kanununu yürürlekten kaldırma oyunu sahneye konmuştur. Aynı konuda yeni bir yasa, eski yasayı yürürlükten kaldırır. Bu dönemin yeni toprak yasası girişimleri, *özünde*, Çiftçiyi Topraklandırma Kanununu yürürlükten kaldırma girişimleridir ve *bu açıdan bakıldığında* da, yeni yasa tasarıları, ne denli ilerici görünürse görünsün, gericidirler, ne denli demokratik görünürse görünsün anti-demokratiktirler.

1965 yılında hazırlanan Toprak Reformu Kanun Tasarısı, toprağın mülkiyet biçimlerini, ortakçılık ve kiracılık sistemini terketmiş görünmekte, ve "arazinin kullanma şekli" tanımı ile, toprağın verim yeteneği ve bitki örtüsü ele alınmaktadır. Özel mülk olarak bırakılacak toprak sınırlarının belirlenmesi bakımından daha gelişmiş bir yasa olmakla birlikte, ortakçılık ve kiracılığı, üç yıl süreli ve sözleşmeli olmak üzere, daha düzenli ve kalıcı bir duruma getirmektedir.

Bu konuda, ilerici bir adımı, 1971'de, Atilla Karaosmanoğlu'nun hazırladığı Toprak Reformu tasarısında görmekteyiz. Bu tasarıya göre, "toprağını kiraya veya ortağa verenler toprağını işlemiyor veya işletmiyor" sayılıyor, ve toprağını işlemeyen ya da işletmeyenlerin topraklarının, genişliği ne olursa olsun kamulaştırılacağı öngörülüyordu. Karaosmanoğlu'nun da içersinde bulunduğu onbirlerin ayrılmasından sonra kurulacak yeni hükümetin Devlet Bakanı Orhan Öztrak, bu tasarıya değinirken, "Birinci Erim Hükümeti tarafından sevkedilen ilk tasarı uygulansa idi, Türkiye büyük bir iç harbe sürüklenmek durumunda kalırdı" diyecektir.[27] Yasalaşan tasarıda, öngörülen bu koşullar tümüyle kaldırılmış, ortakçılık ve kiracılık işletme sistemi ile yürüyen feodal ve yarı-feodal ilişkiler, ilke olarak muhafaza edilmiştir.

[27] *Milliyet*, 30 Mayıs 1972.

13. İMPARATORLUK KALINTISI BELGELERİN TAPUYA ESAS ALINMASI VE BUNUN GERİCİ ANLAMI

Niteliği şu ya da bu, toprak mülkiyetini bir ölçüde de olsa düzenlemeyi amaçlayan yasa çalışmalarının yanısıra, 1964'te çıkarılan Tapulanma Kanunu ile, büyük toprakların mülk edinilmesi doğrultusunda, gerici dev bir adım atılmıştır. Anayasa Mahkemisinin usul yönünden iptal ettiği bu yasanın, esasa ilişkin bulunmayan bazı değişikliklerle, 28.6.1966'da yeniden kabul edilerek yürürlüğe girdiğini görüyoruz. Tapulama Kanununun üzerinde durduğumuz 33. maddesine göre, yüz dönümden fazla toprakların, zilyedi adına *mülk olarak tapulanması için* şu belge ve kayıtlar aranmaktadır: "a) On yıl ve daha önceki vergi kaydı, b) zilyedi lehine kesbetmiş olan ilamlar, c) tasdikli irade senetleri ve fermanlar, d) *muteber mütevelli, sipahi, mültezim temessük veya senedi*, e) kayıtları bulunmayan tapu ve mülga hazine-i hassa senedi veya muvakkat tasarruf ilmühaberi, f) gayrimusaddak tapu yoklama kayıtları, g) mülkname, muhasebatı atika kalemi kayıtları, h) mübayaa, istihkam ve ihbar ücretleri, i) evrak idarelerinden tapuya devredilmemiş tasarruf kayıtları."

Yeni bir toprak reformu yasa tasarısının hazırlandığı yıllarda, 1964'te, bu tapulama yasasının çıkarılmış olması, bir yanda çiftçiyi topraklandırma, öte yanda kökleri İmparatorluğun eski dönemlerine uzanan geçici zilyedlik haklarını, yüzlerce yıl sonra mülkiyet hakkı için esas kabul edecek yeni büyük toprak sahipleri yaratma girişimi. Önemli olan yan, burada, yalnızca İmparatorluktan devreden özel mülklerin değil, sipahi ve mültezim temessük ya da senetlerinin, yalnızca gelirleri hizmet ya da bedel karşılığı belirli süreler için verilmiş miri toprakların, özel mülk olarak kabul edilmesi için belge niteliği taşımasıdır. Sipahi timarları, biliyoruz ki, mülk timarlardan (eşkincilü mülklerden) ayrıdır, ve burada, toprak, miri mülktür. Rakabesi devlete ait olan bu toprakları, köylü aileleri tasarruflarında bulundurmaktadır. Köylülerin, toprak sahibi sıfatıyla devlete ödemekle yükümlü olduğu rant ve vergileri, devlet, sipahiye tahsis etmekteydi. Sipahilere ait temessüklerin niteliği, mülkiyet ile

ilgili değildir. Sipahi, yalnızca, toprağın sahibinin aldığı rant ve vergileri alır. Timar rejiminin son bulmasıyla birlikte, bu haklar da ortadan kalkmış bulunmaktadır. Şimdi, 1964 ya da 1966'da, artık hiç bir değeri kalmayan ve İmparatorlukta bile bir mülkiyet hakkı içermeyen bu tür bir belgenin, —timarlar, bir ya da birkaç köyü kapsadığına göre— bir ya da birkaç köyün mülk olarak tapulanması için kanıt olması, toprak rejimi anlayışı bakımından gerici olduğu kadar, toprağı daimi ve ırsi tasarrufunda bulunduran ve artık bu toprağın maliki durumuna gelen köylünün hakkının da gaspı sayılmalıdır.

Aynı şekilde, "mültezim temessük veya senetleri"nin de, mülkiyet ile ilgisi olmadığı bilinen bir gerçektir. Timar sisteminin bozulmasından sonra, timardan boşalan toprakların rantını, devlet, iltizam usulüyle bir ya da birkaç yıllığına satmaktaydı. 10 yıllık gelirini peşin verenlere, bu timarlar malikane olarak satılmıştır. Burada, temessük ya da senedin, gelirin kirası karşılığında verilen belgeler olduğu açıktır, ve bunların, bugün, mülkiyet hakkına kanıt oluşturması, burjuva anlamda bile, haksız mülk sahibi yaratılması demek olduğu gibi, aynı zamanda, bu toprakları tasarrufunda bulunduran köylünün hakkının gaspından başka da bir şey değildir. Köylünün toprağını, büyük toprak mülkiyeti adına gaspedenlerin, onu, toprak sahibi yapmayı içtenlikle istemediği açık bir şeydir; bunların çıkaracakları toprak reformu yasası da özünde bir aldatmadan başka bir şey olmayacaktır.

14. BAZI GÜNCEL SORUNLAR

Toprak reformuna ilişkin sonuçlara geçmeden önce, güncel bazı konulara değinme gereğini duyuyorum. Kuşkusuz, toprak sözkonusu olduğunda, güncel sorunlar oldukça kabarıklaşır, çeşitlenir. Biz, konumuzla sıkı ilişkisi dolayısıyla iki soruna değinmekle yetineceğiz. Bunlardan biri, geçmekte olan süre içersinde, topraklar parçalanıyor mu, toplaşıyor mu? İkincisi, tarımda, feodal ve yarı-feodal ilişkilerin *kendiliğinden* tasfiyesi ile devrimci tasfiyesi arasında, demokratikleşme açısından bir fark var mıdır?

Özel mülk toprakların giderek parçalanarak küçüldüğü görüşü, toprakların miras yolu ile giderek parçalandığı esasına dayanmaktadır. Miras yolu ile parçalanan topraklar, satılmadığı ya da devredilmediği durumlarda, bu, doğrudur. Türk Medeni Kanunu, tarımsal işletmelerin, varisler arasında bölünmesinin yanısıra, parçalanmasını önlemek amacıyla, varislerden işletme niteliğine sahip olana işletmenin tahsis edilebileceğini kabul etmiştir. Ama bu, genel bir zorunluluk değildir, varisler arasında, bu yönde bir isteğin belirmesiyle ortaya çıkar, yargıcın kararıyla sonuca bağlanır. Bu nedenle de, Medeni Kanun, toprak mülklerin veraset yoluyla parçalanmasını, genel anlamda, önleyici ya da yavaşlatıcı nitelikte değildir. Böyle olunca, toprakların miras yoluyla giderek parçalandığını düşünmek, doğal olarak doğrudur.

Ama toprağın özel mülk olması, metalaşması, alınıp satılması, toprak mülklerin bölünmeyle birlikte, toplaşmasını da hızlandıracağı anlaşılır bir şeydir. Varlıklı toprak sahiplerinin, küçülen toprakları, kendi topraklarına katarak, toprak toplaşmasına yolaçarken, nüfus artışıyla birlikte, giderek tarımsal emekçi nüfusu, yığınlar halinde mülksüzleştirdiği olgusunu görmezlikten gelirsek, sorunun özünü gözlerden gizlemiş oluruz. Toprakların bir ailenin geçimini sağlaması büsbütün olanaksız hale gelecek biçimde küçülmesi, büyük toprak mülklerin yutacağı yeni parçaların çoğalması, toprak toplaşmasına bir canlılık, bir hız kazandırır. Burada, toprak toplaşmasının niteliğini belirleyen, varlıklı köylülerin, büyük toprak mülkiyetinin niteliğidir. Küçülen topraklar, büyük topraklara, ister satış, ister borçlandırma, ister gasp yoluyla katılmış olsun, katıldıkları büyük toprakların mülkiyet biçimlerinin yeni parçalarını oluşturacağı açıktır. Bu nedenle, kapitalist-öncesi mülkiyetin ağır bastığı bölgelerde, toprakların yeniden toplaşması, feodalizmi güçlendirmekten başka bir şey yapmayacaktır. Kapitalist tarım işletmelerinin egemen olduğu bölgelerde de, toprak toplaşması, kapitalist nitelikteki mülkiyetin toplaşması doğrultusunda olacaktır.

Bütün bunlar gözönünde tutulduğunda, toprakların parçalandığını ileri sürerek, feodalizmin tasfiye olduğunu söylemek ham hayaldir. Egemen sınıflar, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

tartışılırken, büyük toprak mülklerin, kendiliğinden tasfiye olduğunu savunmuşlardır. Halil Menteşe, daha 1945'te, "Büyük çiftlikler hemen hemen tasfiye edilmiş haldedir." diyordu.[28] Emin Sazak ise, "Biraz alafranga söyleyeceğim: Memleketimiz kendiliğinden sosyalize olmuştur." diyecektir.

İcen Börtücene'nin yayınladığı tablolardan saptadığımıza göre, 1-50 dönüm toprakların toplam topraklara yüzdesi 1963'te 29,0 iken, 1973'te bu oran 26,3'e *düşmüş*, 501 ve daha fazla dönümdeki toprakların toplam topraklara yüzdesi 1963'te 10,7 iken, 1973'te 15,4'e *yükselmiştir*. 201-500 dönüm arasındaki toprakların toplam topraklara yüzdesi ise, 15,9'dan 16,2'ye *yükselmiştir*.[29] Küçük ve orta mülk toprakların, toplam topraklara olan oranı azalırken, büyük mülk toprakların toplam topraklara olan oranı büyük bir yükselme göstermektedir. Geleneksel ilişkilerin ağır bastığı Doğu ve Güney-Doğu Anadolu'da, toprak toplaşmasının feodalizme yeni bir canlılık kazandırdığı açık bir şeydir.

Feodal ve yarı-feodal ilişkilerin kendiliğinden tasfiyesi sorununa gelince:

İlkin, soldan gelen yanlış bir saptama üzerinde durmak gerekir. Herhangi bir tartışmayı yinelemek için değil, yanılgıların yanılgı olduğunu açıklamakta yarar olduğu için belirtelim ki, *Köy Envanter Etüdleri'nin yanlış değerlendirilmesinden* kaynaklanan *şematik* bir üretim ilişkisi tahlili yapılarak, Türkiye'de feodal ilişkilerin %2,6, feodal ve yarı-feodal ilişkilerin %3,2 olduğu sonucuna varıldı. Bu, birincisi, Köy *Envanter Etüdleri*'nin yanlış bir değerlendirmesine dayanıyordu, ikincisi "egemenlik" kavramından yoksundu. Yanlış bir değerlendirmeye dayanıyordu, çünkü, 1) yalnızca, tamamı şahsa, aileye ya da sülaleye ait olan köyler sayısı, feodal ilişkiler için esas alınıyor, 2) ortakçı ya da kiracı aileler, yarı-feodal ilişkiler olarak niteleniyor, 3) tarım işçisi aileler, kapitalist tarım işletmeleri için esas alınıyordu. Daha yukarda da açıkladık ki, bir köyün *tamamen* bir şahsa, aileye ya

[28] Bkz: Metin Toker, "Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)", *Milliyet*, 14 Mart 1970.

[29] Bkz: İcen Börtücene, "Köylülüğün Farklılaşması Üzerine", *Ülke*, sayı 1, s. 205.

da sülaleye ait olması, feodal ilişkilerin saptanması bakımından yeterli bir ölçüt olamaz. Köyün tamamen değil de, diyelim yarısı bu şahsa ait ise, o zaman durum ne olacaktır? Gene daha yukarda uzun uzun açıklamaya çalıştık ki, feodal mülkler, ortakçılık ya da kiracılık usulüyle işletilmektedir; oysa, ortakçılık ve kiracılık usulüyle işletilen topraklar, (hane sayısı üzerinden) hem feodal ilişkilerden ayrılmış, hem de yarı-feodal ilişkiler olarak ele alınmıştır. Tarım işçisi ailelerin sayısı ise, kapitalist tarım işletmelerin yaygınlığının oran olarak saptanmasına esas alınmıştır. Bu yöntem doğru olarak kabul edilir ve —toprak reformu uygulaması dolayısıyla konuyla ilgilenenlerin yerinde durumu saptadığı ve 53.785 toplam çiftçi ailenin 18.050'sinin tarım işçisi aile olarak gösterildiği— Urfa'ya uygulanırsa, tarımda kapitalist ilişkilerin, Urfa'da %33,5 olduğu; —kapitalis-öncesi ilişkilerin en yoğun olması gereken— Hakkari'de ise %43 olduğu şeklinde bir sonuca varılacaktır. Yazarları böyle bir yanılgıya götüren neden, *Köy Envanter Etüdleri*'nde "tarım işçisi aile" olarak gösterilen kategorinin, ortakçıya göre, toprak sahibine daha fazla bağımlı durumda olan ortakçıdan başka bir şey olmadığını görmek için, Anadolu köylerinden şöyle bir geçmiş olmak yeterlidir. Çünkü, ortakçılıkta, genel olarak, çift araç ve gereçleri (saban, kağnı, diğer tarım araçları), öküz ve tohum doğrudan üretici tarafından sağlanır; ürün —tohum çıktıktan sonra—, toprak sahibi ile ortakçı üretici arasında yarı-yarıya paylaşılır. Ortakçılığın diğer bir biçiminde ise, çift araç ve gereçleri, öküz ve tohum, toprak sahibi tarafından sağlanır. Doğrudan üreticinin emeğinden başka üretime giren hiç bir şeyi yoktur. Ürün, —gene tohum çıktıktan sonra— ama, genel olarak daha değişik oranlarda —örneğin üçte-bir, beşte-iki, dörtte-bir oranında— pay edilir, doğaldır ki, doğrudan üretici bu payların daha küçük kısımlarını alır. Toprak sahibi ile doğrudan üretici arasındaki bu ilişkinin, kapitalist ile ücretli işçi arasındaki ilişkiye yaklaşan hiç bir yanı yoktur. Doğrudan üretici, burada, kapitalistten ücret almaz, toprak sahibine ürün-rant öder. Toprak sahibinin, doğrudan üretici köylü ailesi üzerindeki egemenliği ve baskısı burada daha yoğundur. Anlaşılacağı gibi, doğrudan üretici köylünün hiç bir üretim aracı olmadığı gibi, oturduğu dam da, bunu genel-

likle kendisi yapmış olsa bile, arsasının sahibi olan toprak sahibinindir. Toprak sahibi, dilediği zaman, bu köylüyü, ailesiyle birlikte, toprağından, dolayısıyla başını soktuğu damından kovabilir. Bizim, Şemdinli'de saptadığımıza göre, aşiret reisi ya da mir, bu durumda, köylünün her türlü malını elinden alabilmektedir. Bu durumdaki doğrudan üreticinin, *Köy Envanter Etüdleri*'nde, tarım işçisi aile olarak gösterilmesini anlamak olasıdır, ama geleneksel ilişkilerin daha katı özelliklerini taşıyan bu kategoriyi, kapitalist işletmenin ücretli tarım işçisi olarak nitelemek ise, bağışlanmaz bir yanılgıdır.

Bu yanlış saptamadan yola çıkılarak, solda, bazı yazarlar, feodal ve yarı-feodal ilişkilerin kendiliğinden çok büyük ölçüde tasfiye olduğu, öyle ki toprak reformunun AP'nin bile girişebileceği iş haline geldiği sonucuna varmışlardı. En gerici iktidarların da bir toprak reformu yasası çıkarması olasıdır, sorun, bir toprak reformu yasası çıkarmak değildir, yasanın içeriğinin demokratik ve devrimci olup olmaması, demokratik ve devrimci içeriğinin uygulanıp uygulanmamasıdır.

Feodal ve yarı-feodal ilişkilerin kendiliğinden tasfiye edilmekte olduğu görüşüne gelince, yirmi yıldır söylenen bu sözlerin, son genel seçim sonuçlarına ve Urfa'da uygulanan toprak reformunun uygulanmasında karşılaşılan güçlüklere bakılarak, ne ölçüde ve nasıl bir hızla (!) tasfiye edildiğini anlamamız kolaylaşır.

Kuşku yok ki, meta ekonomisinin ve bu arada kapitalist ilişkilerin yaygınlaşması, bu ilişkileri geliştirmiştir, geleneksel ilişkilerden kapitalist ilişkilere geçiş de kaçınılmazdır. Burada iki noktayı belirleme gereği vardır. Birisi, "bütün teknik ilerlemelere karşın", *bazı bölgelerde* tarımda gerilemenin, "feodalizmi yeniden canlandırmaya" yolaçacağıdır.[30] İkincisi, *genel olarak*, feodal ve yarı-feodal ilişkilerin *kendiliğinden* tasfiyesi ile demokratik devrimci tasfiyesi arasındaki farktır. Her iki tasfiye de, kapitalizmin önündeki feodal ve yarı-feodal engelleri, kapitalist-öncesi üretimden gelen engelleri kaldırır. Ama kendiliğinden tasfiye demek, köylülüğün, kapitalizmin kendine özgü yöntemleri olan

[30] V.İ. Lenin, *Tarım Sorunları*, 1, s. 60.

şiddet ve baskısı altında, yıkıntı ve açlığa sürüklenmesi demektir. Demokratik devrimci bir çözüm, köylülüğü, bu şiddet ve baskıdan, bu yıkıntı ve açlıktan kurtaracak çözümdür. Lenin şöyle diyor:

"Kırsal alanlarda sınıf savaşımının özgürce gelişmesini sağlamak üzere yolu açmak için bugün kırsal nüfus arasında kapitalist uzlaşmaz karşıtlıkların başlangıçları *üzerine çöreklenen* ve onların gelişmelerini engelleyen serfliğin tüm kalıntılarının temizlenmesi zorunludur. Ve bu kalıntıların tümünün belirleyici tek bir darbeyle temizlenmesi için köylülüğe yardım etmek üzere *son* bir çabada bulunuyoruz. *Son* diyoruz, çünkü gelişmekte olan Rus kapitalizmi, aynı işi kendiliğinden yapmakta, aynı amaca doğru yürümekte, ama bunu, kendine özgü yöntemi, şiddet ve baskı yöntemini, yıkıntı ve açlık yöntemini izleyerek yapmaktadır. Feodal sömürüden kapitalist sömürüye geçiş kaçınılmazdır ve bunu engellemeye çalışmak ya da 'geçiştirmeye' çabalamak zararlı ve gerici bir hata olur. Ama bu geçiş, 'paranın iktidarı'ndan çok, eski köleci iktidarın geleneğine dayanmak suretiyle, ataerkil köylülüğü kanının son damlasına dek sömüren senyörlerin mirasçılarını zor kullanarak devirmek biçiminde de gerçekleştirilebilir. Elinin emeği sayesinde doğal ekonomi düzeninde yaşantısını sürdüren bu ataerkil köylülük yokolmaya mahkumdur, ama onu 'vergiler' ya da kırbaç 'altında ezilmek' işkencesine ya da uzun süreli, korkunç bir biçimde uzatmalı bir ölüm olan açlık işkencesine mahkum eden hiç bir 'gereklilik' ya da toplumsal ve ekonomik evrimin hiç bir 'öznel' yasası yoktur."[31]

Bizim için sorun, feodal ve yarı-feodal ilişkilerin *kendiliğinden* tasfiyeye uğradığına bakarak, demokratik devrimci bir toprak reformunun gereksizliği görüşüne kapılmak değil, feodal ilişkilerin bazı bölgelerde yeniden canlanabileceğini bir yandan gözönünde bulundururken, kapitalizmin tarımda gelişmesi ne denli hızlı ise, o denli çabuk davranarak, sonuçta kapitalizmin tarımda gelişmesine yolu açacak olan, ama köylünün sermayenin baskısı karşısında açlığa ve yıkıntıya sürüklenmesini önle-

[31] V. İ. Lenin, *Tarım Sorunları*, 1, s. 311-312

mek için demokratik, devrimci bir toprak reformunun gerçekleşmesini sağlamak olmalıdır.

15. BAZI SONUÇLAR

1) Toprak reformunun temel ilkesi demokratik olmalıdır. Bir başka deyişle, köylülüğü, feodal sömürüden ve toprak sahibine bağımlılıktan, büyük toprak sahibinin baskısından kurtarmayı ilke edinmelidir.

2) Toprak, köylüye, ilke olarak, parasız dağıtılmalıdır. Yoksul olan köylüye, toprağın bir bedel karşılığı verilmesi demek, geçimini zorlukla sağlayan köylünün, eski toprak sahibine rant ödemeye devam etmesi demektir. Esasen yoksul olan köylü, çoğu zaman bu bedeli kendi ücretinden ödemek zorunda kalacak, dolayısıyla, geçimini sağlamak için, tefeciye ve diğer sermaye sahiplerine borçlanacaktır. Bu ise, onun, toprağının mülkiyetini, ya da tasarruf hakkını, tefeci sermayeye kaptırması için zorlayıcı bir etmen demektir.

3) Toprak dağıtımından toprak alan köylüye, üretim araçlarını sağlamak için uzun vadeli ve faizsiz yardım yapılmalı, köylünün, üretim sermayesi edinmek için, tefeci sermayeye, faiz ödemesi önlenmelidir.

4) Kamulaştırılacak toprakların bedeli konusunda, proleter devrimcilerin görüşü bellidir. Ne var ki, bugün, güncel bakımdan, gerçekçi bir çözüm önermek sözkonusu olduğunda, toprak sahiplerine, mevcut Anayasa uyarınca, bir bedel ödenmesi gereği vardır. Adnan Güriz, "Modern Mülkiyet Kavramı ve Toprak Reformu" adlı incelemesinde, Anayasanın, "münferit ve sınırlı" nitelikteki kamulaştırmalarda, kamulaştırılmış taşınmaz malın *gerçek karşılığının* ödenmesini, buna karşılık çiftçinin topraklandırılması amacıyla yapılacak geniş kapsamlı kamulaştırmalarda ise, "gerçek karşılığın" değil, yasa koyucunun göstereceği ya da ölçüsünü belirleyeceği bir "bedel"in ödenmesini öngördüğünü açıklığa kavuşturmuştur.[32] Adnan Güriz, "Hiç bir devlet —diyor— *değer paha* ödemek suretiyle toprak reformu yapma-

[32] Doç. Dr. Adnan Güriz, "Modern Mülkiyet Kavramı ve Toprak Reformu", *Türkiye'de Toprak Reformu Semineri* (6-8 Haziran 1968), Ankara 1968, s. 69-120.

mıştır, yapamamıştır."[33] Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısının görüşüldüğü 1945 yılında, Emin Sazak, toprağın darlığından sözederken, "mevcut paramızın hepsini dağıtayım desek adam başına bir ayakkabı parası düşmez" dediği oturumda, Adnan Menderes, toprak sahibi olmayanların gücünün yetmediğinden değil, gönlünün çekmediğinden toprak edinmedikleri görüşünü savunurken, "hiç bir zaman hatırdan çıkarmamak gerekir ki, memleketimizde en adi bir çift ayakkabı pahasına bir dönüm toprak edinmek imkanları daima olagelmiştir" diyordu.[34] Hiç bir zaman hatırdan çıkarmamak gerekir ki, ülkemizde, çiftçiye dağıtmak için kamulaştırılacak toprağın bedelini, bu büyük toprak sahibi liderin belirttiği bedel üzerinden, yani dönümünü en adi bir çift ayakkabı parası üzerinden —dünkü fiyatlar üzerinden değil, bugünkü fiyatlar üzerinden— ödemek, burjuva anlamda, "hakkaniyet" ilkesine uymak olacaktır.

5) Altı gün sonra, Anayasa Mahkemesinin tanıdığı süre sona erecek, ve Toprak ve Tarım Reformu Yasası yürürlükten kalkacaktır. Yeni bir toprak reformunun bu süre içersinde çıkması da olanaksızdır. Yasanın yürürlükten kalkmasında olumlu bir yön de vardır ve bu yasayı uygulayacak kurumla birlikte, faşist kadroların köylülüğün içindeki faşistleştirme faaliyetleri de sona erecektir. Ne var ki, Türkiye'nin köylülük sorunu, kısa zamanda üstesinden gelinecek bir sorunla, terazinin karşı kefesine konamayacak kadar büyüktür ve önemlidir. Bir hukukçu değilim, ama, 1945'te kabul edilen 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, 1973'te kabul edilen 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanununun 235/a maddesi ile yürürlükten kaldırılmış; ne var ki, Toprak ve Tarım Reformu Kanununun, Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi ile, bu yasanın Çiftçiyi Topraklandırma Kanununu yürürlükten kaldıran 235. maddesi de iptal edilmiştir. Bir başka deyişle, Çiftçiyi Topraklandırma Kanununu yürürlükten kaldıran madde iptal edilmiş durumdadır. Ancak, altı gün sonra yürürlükten kalkacak olan Toprak ve Tarım Reformu Kanununun kabulü ile yürürlükten kalkmış olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun, Toprak ve Tarım

[33] Aynı kitap, s. 196.

[34] *TBMM Tutanak Dergisi*, c. 17, s. 82 ve 114.

Reformu Kanunu yürürlükten kalktıktan sonra doğal olarak yürürlüğe gireceği görüşündeyim. Siyasal iktidar, yeniden yürürlüğe girecek olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanununu, aynı konuda bir yasa çıkarana kadar uygulamakla yükümlü olmak gerekir. Yeni hükümetten bu doğrultuda bir çaba beklemek, ve bu yasanın demokratik özüne uygun biçimde uygulanmasını istemek hakkımızdır.*

Ankara - Türkiş Salonu - 1978
Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı İmparatorluğunda Mülkiyet İlişkileri, s. 266-319.

* Doğal ki, yürürlükten kalkmış bir yasanın, bu yasayı yürürlükten kaldıran yasanın iptal edilmesiyle birlikte yürürlüğe girmesi tüzel anlamda olanaksızdır, ama o gün, benim sorunu böyle koymamı, toprak reformuyla ilgili bir alaysama olarak algılamak gerekir.

BU YAZININ KAYNAKLARI

Ömer Lûtfi Barkan, "Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi", (*Tanzimat*'tan ayrı baskı), İstanbul 1940.

Mihri Belli, "Milli Demokratik Devrim", Yazılar, 1965-1970, Sol Yayınları, Ankara 1970.

İcen Börtücene, "Köylülüğün Farklılaşması Üzerine", *Ülke*, sayı 1, 1977.

Ali Himmet Berki, *Vakıflar*, İstanbul 1946.

Dr. Halil Cin, *Miri Arazi ve Bu Arazinin Mülk Haline Dönüşmesi*, Ankara 1969.

Doç. Dr. Gürgün Çelebican, "İktisadi Açıdan Toprak Reformu", *Türkiye'de Toprak Reformu Semineri*, Ankara 1968.

Vahap Erdoğdu, "12 Mart ve 12 Martı Hazırlayan İç ve Dış Kaynaklar Üzerine", *Ülke*, sayı 3, 1978.

Muzaffer Erdost, "Şemdinli Aşiretlerinde Üretim İlişkileri", *Türkiye Üzerine Notlar*, Ankara 1971.

Muzaffer Erdost, "Asya Üretim Biçimi ve Kapitalist Üretime Geçiş Koşulları ve Osmanlı İmparatorluğunda Üretim İlişkilerinin Feodal Niteliği ve Sonuçları", *Ülke*, sayı 2, 1978.

Muzaffer Erdost-Ali Kaymak, "Devrimimizin Bugünkü Sorunları Üzerine", *Türkiye Üzerine Notlar*, Sol Yayınları, Ankara 1971.

Doç. Dr. Fikret Eren, "Tapulama Kanunu ve Toprak Reformu", *Türkiye'de Toprak Reformu Semineri* (6-8 Haziran 1968), Ankara 1968.

Galip Esmer, *Mevzuatımızda Gayrimenkul Hükümleri ve Tapu Sicilleri*, Ankara 1967.

Doç. Dr. Adnan Güriz, "Modern Mülkiyet Kavramı ve Toprak Reformu", *Türkiye'de Toprak Reformu Semineri* (6-8 Haziran 1968), Ankara 1968.

Dr. Şevket Raşit Hatiboğlu, *Türkiye'de Zirai Buhran*, Ankara 1936.

İsmail Hüsrev, *Türkiye'de Köy İktisadiyatı*, İstanbul 1934.

Bilsay Kuruç, *İktisadi Politikanın Resmi Belgeleri*, Ankara 1963.

V. İ. Lenin, "Yoksul Köylülere", *İşçi Sınıfı ve Köylülük*, Sol Yayınları, Ankara 1977.

V. İ. Lenin, "Rus Sosyal-Demokrasisinin Tarım Programı", *Tarım Sorunları, 1*, Sol Yayınları, Ankara 1976.

V. İ. Lenin, "Tarımda Kapitalizm", *Tarım Sorunları, 1*.

V. İ. Lenin, "28 Nisan (11 Mayıs) Tarım Sorunu İle İlgili Rapor", *Collected Works*, v. 24.

V. İ. Lenin, "İkinci Devlet Dumasında Toprak Sorunu Üzerine Bir Konuşma Taslağı", *Collected Works*, vol. 12.

A. D. Noviçev, *Krestyantstvo Turtsii vi Noveyseye Vremya* ("Yeni Zamanda Türkiye Köylülüğü") (Onur Yayınları arasında yayınlanacak Nabi Dinçer çevirisinden).

P. Nikitin, *Ekonomi Politik*, 1, Sol Yayınları, Ankara 1975.

Karl Marx, *Kapital*, İkinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1976.

Karl Marx, *Kapitalist Rant Üzerine* (*Kapital*'in Üçüncü Cildinin rant ile ilgili kısmı), Sol Yayınları, Ankara.

Karl Marx, "Kapitalist Üretim Öncesi Biçimler", *Kapitalizm Öncesi Ekonomi*

Biçimleri, Sol Yayınları, Ankara 1976.
Karl Marx, *Fransa'da Sınıf Savaşımları*, 1848-1850, Sol Yayınları, Ankara 1975, (*Seçme Yapıtlar*, 1, Sol Yayınları, Ankara1976).
Feridun Müderrisoğlu, "Toprak Reformu ve Mali Yönü", *Türkiye'de Toprak Reformu Semineri*, Ankara 1968.
İmran Öktem, "Eski Arazi Yasası Yürürlükte midir?", *Ulus*, 19, 20 Şubat 1964.
Doç. Dr. İlhan Öztrak, "Toprak Reformunun Hukuki Yönü", *Türkiye'de Toprak Reformu Semineri*, Ankara 1968.
Doç. Dr. Safa Reisoğlu, *Yeni Tapulama Kanunu ve Toprak Reformuna Tesiri*, Ankara 1964.
Recai Seçkin, "Toprak Reformunun Hukuki Esasları", *Ulus*, 13, 14 Şubat 1964.
Gökşit Seylam, "Toprak Reformu", *Harita ve Kadastro Mühendisliği*, sayı 23, Ekim 1971.
Metin Toker, "Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)", *Milliyet*, 14 Mart 1970.
Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu,*Türk Medeni Hukuku*, İstanbul 1963.
Dr. Aydın Zevkliler, *Türk Miras Hukukunda Tarımsal İşletmelerin Tahsisi*, Ankara 1970.
Köy Envanter Etüdlerine Göre Hakkari, Ankara 1969.
Köy Envanter Etüdlerine Göre Urfa, Konya 1967.
Toprak Reformu Kanun Tasarısı Üzerindeki Görüşler, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara 1965.
Toprak Reformu Kanun Tasarısı ve Gerekçesi, Ankara 1965.
Toprak Reformu Semineri, 26-27 Mayıs 1965, Türkiye Ekonomi Kurumu İktisadi Araştırmalar Enstitüsü, Ankara 1966.
TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 1976, 22. Dönem Çalışma Raporu (teksir.)
Türk Ziraat Tarihine Bakış, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, İstanbul 1938.
Hakimiyeti Milliye, 15 Haziran 1934 (İskan Kanunu dolayısıyla İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Türkiye Büyük Millet Meclisinde konuşması).
Ulus, 7.6.1945 (Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatiboğlu'nun Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısının 17. maddesinin görüşmeleri sırasında Büyük Millet Meclisinde yaptığı konuşma).
Düstur, c. 5, 3, tertip, s. 665-666, ("Şer'iye ve Evkaf ve Erkaniharbiye Umumiye Vekaletlerinin İlgasına Dair Kanun", 3 Mart 1340 (1924)).
Düstur, c. 15, 3, tertip, s. 488-405 ("Vakıf Yerlerin Nasıl Kiraya Verileceğine ve Mahsullerinin Ne Suretle Satılabileceğine Dair Nizamnamenin Meriyete Konulması Hakkında Kararname", 19 Mayıs 1934).
Düstur, c. 16, 3. tertip, s. 1293-1303, ("Vakıflar Kanunu", 5 Haziran 1935, kanun no: 2762).
Resmi Ceride, sayı 84, 23 Şubat 1341 (1925), ("Aşarın İlgasıyla Yerine İkame Edilecek Vergi Hakkında Kanun", No: 552, 17 Şubat 1341 (1925)).
TC Resmi Gazete, 15 Haziran 1945, sayı 6032 ("Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu", Kanun no: 4753, kabul tarihi 11.6.1945).
TC Resmi Gazete, 18 Temmuz 1946, sayı 6362 ("Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Milletvekili Seçimi Münasebetiyle Türk Milletine

Beyannamesi").
TC Resmi Gazete, 4 Haziran 1947, sayı 6623 ("Çiftçiyi Topraklandırma Tüzüğü").
TC Resmi Gazete, 14 Ekim 1947, sayı 6731 ("Başbakan Hasan Saka Tarafından13.10.1947 Tarihinde Kamutayda Okunan Hükümetin Programı").
TBMM Tutanak Dergisi, 17. cilt, 14.5.1945 ("Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısının görüşmeleri sırasında Büyük Millet Meclisine Cavit Oral (s. 63-68), Emin Sazak (s. 79-82) ve Adnan Menderes'in (s. 111-117) konuşmaları).
TBMM Tutanak Dergisi, c. 17, s. 1-20, ("Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı ve Geçici Komisyon Raporu (1/386)").

İKİ

TOPRAK REFORMUNUN SİYASAL BOYUTLARI VE DEMOKRATİKLEŞME*

2005

(1) TOPRAĞIN YENİDEN DÜZENLENMESİNİN ANLAM VE İÇERİĞİ

Toprak reformu, sözcük anlamı bakımından toprağın yeniden biçimlendirilmesi olarak tanımlanabilir. Toprak reformu, demokratikleşmeye koşut olarak, kırsal emekçinin topraklandırılması amacıyla gündeme gelir. Ya da bu amaçla gündeme gelen toprağın yeniden düzeltimini "reform" olarak nitelemek gerekir.

Toprak reformu, başlıca üç açıdan ele alınmıştır. Birincisi, feodal ve yarı-feodal toprak mülkiyetine son vermek, yani toprakta mülkiyetin feodal *niteliğinden* arındırılması amacıyla yapılan yeniden düzenlemedir. İkincisi, genel olarak büyük toprak mülkiyetine son vermek, yani mülkiyetin *niceliği* açısından yapı-

* TMMOB bünyesinde Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası ve Ziraat Mühendisleri Odası tarafından ortaklaşa düzenlenen ve Şanlıurfa'da DSİ Konferans Salonunda 11-12 Kasım (2005) günleri arasında gerçekleştirilen Toprak Reformu Kongresine sunulan bildiri.

lan yeniden düzenlemedir. Üçüncüsü, topraksız ve az topraklı köylüyü yeterli toprağa kavuşturmak için yapılan yeniden düzenlemedir.

Hangi açıdan olursa olsun, toprağın yeniden düzenlenmesi, topraksız ya da az topraklı köylü aileleri yeterli toprak sahibi yapmak amacını açık ya da örtük içersinde taşır. Bunun için, ya devlet toprağı, ya kamulaştırılacak büyüklükte mülk toprak, ya da köy topluluğunun (mera, otlak, yaylak gibi ortaklaşa yararlandığı) tarıma açılabilecek toprağın bulunması gerekir.

Toprak reformu, ilkin siyasal rejim sorunu olarak, sonra sosyal bir sorun olarak ve daha sonra ekonomik bir sorun olarak, ama her üç durumda da demokratikleşme sorunu olarak gündeme gelmiştir.

Bu nedenledir ki, toprak reformu, demokratikleşme süreçleriyle gündeme gelmiş, kırsal alanın demokratikleşmesi sorunuyla özdeş bir sorundur.

(2) İMPARATORLUKTAN DEVREDEN TOPRAK MÜLKİYET BİÇİMLERİ

İmparatorlukta tarımsal topraklar, bazı ayrıksın durumlar dışında, (1) miri topraklar, (2) mülk topraklar, (3) vakıf topraklar, (4) topluluk (aşiret ya da beylik) toprakları başlığı altında toplanmaktaydı.

Tarımsal toprakların tümü, timar sistemine bağlanmıştı. Bir başka deyişle, her biçimde toprağın rantı, askeri hizmete tahsis edilmiş bulunuyordu. Bu nedenle de, mülkiyeti devlete ait olan miri topraklar sipahi timarı olarak; mülkiyeti kişi ya da ailelere ait olan topraklar mülk timarlar olarak; mülkiyeti dini hizmet için hapsedilmiş topraklar vakıf timarlar olarak; aşiret ve beyliklere yani topluluklara ait topraklar yurtluk ve ocaklık timarlar olarak askeri sisteme bağlanmıştı.

Bu dört büyük mülkiyet biçiminde, toprakların tasarruf (ya da işletme biçimi) aynıydı. İşletme açısından bir köylü ailesi, "yarım çift", "tam çift" olarak adlandırılan, bir çift öküzle işlenebilen büyüklükte toprağı "daimi ve ırsen kiracılık" ile tasarruf

ediyordu.

İmparatorlukta özel mülk topraklar ile miri mülk toprakların tasarruf hakkı, birbirinden farklıydı. Özel mülk topraklar şer-i miras hukukuna göre, miri toprakların tasarruf hakkı örfi hukuka göre intikal ediyordu. Şeri hukuk, islam dini ilkelerine, örfi hukuk görenek ve gereksinimlere göre düzenleniyordu. Bu nedenle, örfi hukuk, sürekli değişmiş, miri araziyi "daimi ve ırsen kiracılık"la tasarruf eden köylü, zamanla işlediği toprağın sahibi durumuna gelmiştir.

Miri toprağı, tam-çift, yarım-çift vb. büyüklüklerde "daimi ve ırsen kiracı" olarak tasarruf eden köylü öldüğü zaman, bu tasarruf hakkı, oğlu varsa oğluna intikal etmekte, oğlu yoksa, sipahi, ölen köylünün toprağını bir başkasına tapulamaktaydı. Erkek çocuğa, babasının tasarrufunda olan toprağı, "tapuy-ı mislile" intikal etmekte, köylünün birden fazla oğlu varsa, bu oğullar arasında "müşa ve müşterek", yani hissedar olarak ve ortaklaşa tasarruf edilmekteydi.

Başlangıçta babadan yalnızca oğula intikal eden tasarruf hakkı, daha sonra oğlu olmadığı takdirde kızına verilmeye başlanmıştı. 1274 (1858) Arazi Kanunuyla, oğlu ve kızı olmayanın, babasına, yoksa anasına intikali kabul edilmişti.

Aynı dönemde, özel mülk topraklar ise, şeri miras hukukuna göre, mirasçılar arasında paylaştırılıyordu. Hisse sahipleri ise, koca, karı, dede, kız, oğulun kızı, ana-baba bir kardeşler, bababir kardeş, anabir kardeş, ana ve nineydi.

1274 (1858) Arazi Kanunu ve bunu izleyen yasalar, "daimi ve ırsi kiracı" olan köylünün tasarruf hakkının, borcuna karşılık zaptedilmesine, giderek bu hakkın satışa çıkarılmasına olanak sağlayacaktır. Dolayısıyla "mülk toprakların satışı ile miri toprakların ferağı arasında büyük bir fark kalmamıştı". (Barkan, "... 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi", *Tanzimat*, s. 65.)

25 Şubat 1328 (1910) tarihli kanun ile, köylünün tasarruf hakkının ipotek edilmesine, borcuna karşılık satılığa çıkarılmasına olanak tanınmış, 1329 (1911) tarihli Emvali Gayrimenkullerin Sureti Tasarrufuna Dair Kanunla da, köylünün, memurun izni olmaksızın, miri toprak ve vakıf toprak üzerindeki tasarruf hak-

kını devretmesi, icara vermesi, ödünç vermesi ya da borcuna karşılık göstermesi yasallaşmıştı. (Barkan, *Tanzimat*, s. 65, 68-69.)

Bir başka anlatımla, Cumhuriyetten önce, çıplak mülkiyeti devlete ait, yani miri olan toprağı, "daimi ve ırsi kiracılık"la tasarruf eden köylünün bu hakkı, giderek elinde bulundurduğu toprağın mülk olarak sahibi olmakla örtüşmüş bulunuyordu.

Medeni Yasa (14 Nisan - 4 Ekim 1926), İmparatorluktan devralınan toprak mülkiyet biçimlerinden herhangi birine kesin ya da açık olarak son vermemiş olmakla birlikte, yalnızca özel mülk toprakların devir ve intikaline ilişkin hükümler içerdiği için, miri toprakların tasarrufuna ilişkin hususlar da, özel mülk topraklar çerçevesinde yürütülmüştü. Medeni Yasaya göre, devlet, mutasarrıfı bulunan araziyi, mutasarrıfından alamaz, satamaz ve bu araziden dolayı davacı ve davalı olamaz. Toprağı tasarrufunda bulunduran köylü, Medeni Yasada özel mülk topraklar için belirtilen hükümlere uygun biçimde, hakkını devretme, bu hakkın özel mülk gibi varisleri arasında paylaşma olanağına sahip olmuş ve sonuç olarak, tasarrufunda bulundurduğu toprağın mülkiyetinin fiilen sahibi durumuna gelmiştir.

Medeni Yasadan bir yıl önce, 17 Şubat 1925'te yayınlandığı gün yürürlüğe giren "Aşarın İlgasıyla Yerine İkame Edilecek Vergi Hakkında Kanun" ile, aşar vergisi kaldırılıyor, gene Medeni Yasanın yayınlandığı tarih (4 Nisan 1926) ile yürürlüğe girdiği tarih (4 Ekim 1926) arasında, 29 Mayıs 1926'da yürürlüğe giren 837 sayılı yasayla, tasarrufunda bulundurduğu toprağı üç yıl üstüste ekmeyen köylünün elinden toprağının alınmasına son veriliyordu. Yasadaki söylemiyle, ırsen kiracı olarak "fer'i zilyet" olan köylü, malik sıfatıyla "asli zilyet" durumuna gelmişti.

İmparatorlukta mülkiyeti devlete ait olan miri toprağı tasarruf eden köylü, Cumhuriyette tasarrufunda bulundurduğu toprağın sahibi olmuştur. Buna karşılık, mülk timarları ve dolayısıyla mülk toprakları ortakçılıkla işleyen köylü, Cumhuriyette de, mülk sahibinin ortakçısı olarak kalacaktır.

(3) TOPRAK REFORMUNUN YASALAŞMASI VE SİYASAL BOYUTLARI

Kemal Atatürk, 1929'da, "çiftçiye arazi vermek de hükümetin takip etmesi lazım gelen bir keyfiyet" olduğunu söyleyecek, 1937'de TBMM'ni açış konuşmasında, ülkede topraksız çiftçi bırakılmaması görüşünü yineleyerek, ilk kez, "büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işleyebilecekleri arazi genişliğinin sınırlanması gerektiğini" belirtecektir. (Bilsay Kuruç, *İktisat Politikasının Resmi Belgesi*, 1963, s. 48.) Aynı yıl TBMM'ne sunulan hükümet programında da "büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin arazi genişliğinin sınırlandırılacağı" görüşüne yer verilmiş, ama sorun anayasa değişikliğiyle geçiştirilmişti.

11 Haziran 1945'te, 4753 sayılı "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" çıkacak, ve bu kanun, özel (ve tüzel) kişilere ait toprakların 5.000 dönümünün üstündeki kısmının kamulaştırılmasını (madde 14/c), "topraksız ve az topraklı olan ortakçılar, kiracılar veya tarım işçileri tarafından işlenmekte bulunan arazinin (...) bu çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere kamulaştırılması"nı (madde: 17) öngörecekti.

Kamulaştırılacak toprakların büyüklüğünün belirlenmesinde ise iki kriter gözetilmişti. Biri, özel (ve tüzel) kişilere ait toprakların 5.000 dönümünün üstündeki kısmın kamulaştırılmasına ilişkindi (madde 14), ikincisi, ortakçı, kiracı veya tarım işçileri tarafından işlenen topraklarda, bu toprakların dağıtıma esas tutulan miktarın üç katı toprak sahibine bırakılıyordu (madde: 17). Toprak sahibine bırakılacak olan arazi 50 dönümden az olmayacaktı.

Yasaya karşı olanların ve özellikle ortakçı, kiracı ve tarım işçisi çalıştıran ve feodal niteliğini sürdüren büyük toprak sahipleri (örneğin Emin Sazak), ortakçıların işledikleri toprakların işleyen çiftçi ailelerine verilmesine karşı çıkıyor, Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatiboğlu ise, 17. Maddenin "bu kanunda gerçek inkılabı yapacak madde olduğunu" savunuyordu.

Yasada "orta arazi mülkü", 501'den 5000 dönüme kadar olan arazi olarak nitelenmiş olması da, Tarım Bakanı Hatiboğlu'nun eleştirisine neden olacak, "memleketimizde hakikaten üçbin

dönüm, beşbin dönüm, onbin dönüm arazisi olanlar vardır" diyecek ve ekleyecekti: "Ama bunların çoğunun arazisi parça parça ortakçılara verilmiş vaziyettedir, ve bunun için köylülerimizin bir kısmı az topraklı ve topraksızdır." (*Ulus*, 7.6.1945.)

Başbakan Saracoğlu tarafından Meclise verilen yasa tasarısının gerekçesinde, ortakçılığa ayrı bir yer verilmekte, Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye'nin devraldığı ortakçılıkla arazi işletme şeklinin sürüp gittiği belirtilmekteydi. Ortakçılıkla arazi işletme şeklinin "kısmen timar ve zeamet sistemlerinden azma bir sistem" olduğu, "bunun yurdumuzda türlü tipleri" bulunduğu, ülkemizde ortakçılıkla işletme, ve bu işletmeden doğan ve "hukuki esaslara dayanmayan", "iktisadi ve içtimai münasebetlerin de teamüllere göre yürütüldüğü" görüşüne yer veriliyordu.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1946 Seçim Beyannamesinde, "Türk köylüsünü serf halinden kurtarmayı ana davaları olarak" nitelemişti. (*TC Resmi Gazete*, 10 Temmuz 1946, sayı: 6362, s. 10930.)

İskan Kanununun tartışılması sırasında, 1934'te, genel nüfusun 15,7 milyon olduğu bir dönemde, o günün İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, bugün memleketin beş milyon nüfusu (yani genel nüfusun üçte-biri, tarımsal nüfusun yaklaşık yarısı) *başkalarının toprağında çalışmaktadır* (...). Bunları topraklandırmak bizim en birinci borcumuzdur." (*Hakimiyeti Milliye*, 15 Haziran 1934) diyor, ve 1945'te, Tarım Bakanı Hatipoğlu, "hakiki demokrasi"nin, "geçimini çoluğu çocuğu ile *başkasına bağlanmadan* kendi toprağından çıkaran köylülerin bu memlekette çoğalmasında aranması" gerektiğini (*TBMM Tutanak Dergisi*, c. 17, sayı 97, s. 6.) dile getiriyordu.

Çiftçiyi Topraklandırma Yasası, büyük toprak mülkler açısından kapitalist-öncesi yarı-feodal ve feodal işletme biçimleriyle, tarıma sermaye yatıran ve ücretli işçi istihdam eden kapitalist tarım işletme biçimleri arasında, kapitalist-öncesi mülkiyet biçimlerini tasfiye etmeyi ve kapitalist tarım işletmesinin önünü açmayı amaçlamış; üretici köylü açısından, ortakçılık, kiracılık ve (marabalık, azaplık, ırgatlık, yanaşmalık, yarıcılık gibi mev-

simlik, yıllık ya da ömürlük ve geleneksel) tarım işçileri gibi, feodal ve yarı-feodal toprak sahibine bağımlı ve toprağa bağlı ilişkilerin, bir başka deyişle ortakçılığın ve (ürün-rantla simgelenen) ortakçılığın para-ranta dönüşmüş biçimi olan kiracılığın tasfiyesi amaçlanmıştı. Bu anlamda da yasada kırsal alanın demokratikleştirilmesi özelliği ağır basıyordu.

Çiftçiyi Topraklandırma Yasası tüzüğünün yayınından birkaç ay sonra, Başbakan Hasan Saka, "devlete ait arazinin ilk önce dağıtılacağı" konusunda güvence verecek (*TC Resmi Gazete*, 14 Ekim 1947, Sayı: 6732), özel toprakların kamulaştırılması bir dizi kurala bağlanarak zamana yayılacaktır. Özellikle yasanın 17. maddesinin "orta işletmenin kalkacağını", "bütün iş hayatını felce uğratacağını", mülkiyet rejimi güvencesini sarsacağını, seksen-yüzbin aileyi mağdur edeceğini söyleyerek, yasaya karşı çıkmış bulunan Cavit Oral'ın, bu yasayı uygulamakla görevli Tarım Bakanlığına getirilmiş olması, 17. maddenin 12 Mart 1950'de, yani CHP iktidarında yürürlükten kaldırılması, CHP olarak siyasal iktidarın da kırsal alanın demokratikleştirilmesi konusundaki görüşlerinin aşındırılmış olduğunu ortaya koyacaktı.

Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının öz çocuğu olan, yani bu yasayı gerekçe göstererek CHP'den ayrılan Bayar-Menderes-Koraltan-Köprülü dörtlüsünün kuracağı Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950'de iktidara gelecek, 27 Mayıs 1960'a değin iktidarda bulunduğu on yıl içersinde, bu yasaya bağlı olarak, 18.737.536 dönüm toprak dağıtılacaktı. Dağıtılan toprakların %96,6'sı hazine arazisi, %2,6'sı vakıf vb. arazisi, %0,5'i de özel araziydi.

Bir başka deyişle, bazı topraksız ve az topraklı köylüler, bu yasa yoluyla, ortalama 50 dönüme yakın toprağın sahibi olmuşlardı, ama bunlar, feodal ve yarı-feodal büyük toprak mülklerin kucakladığı köyler içersinde, bu toprakları ortakçılık sistemine göre işleyen topraksız çiftçi aileler değildi.

Yani yasayla, demokratikleşme açısından amaçlanan, "ortakçı, kiracı ve tarım işçisi" olarak belirlenen, toprak sahibine bağımlı ve toprağa bağlı köylü aileler, bu bağımlılıktan kurtarılmamış, işlediği toprağın sahibi de olamamıştı.

1961 Anayasasının 37. maddesinde, devletin, topraksız ve yeterli toprağı bulunmayan çiftçiyi topraklandırmak amacıyla gereken önlemleri alacağı yer almış, bu madde doğrultusunda, 1961-1970 yılları arasında 8 toprak reformu yasa tasarısı hazırlanmış, ama hiçbiri yasalaşmamıştır.

26 Temmuz 1972'de "Toprak ve Tarım Reformu Ön Tedbirler Kanunu" ve 19 Temmuz 1973'te "Toprak ve Tarım Reformu Kanunu" yürürlüğe girecek, başka şeyler yanında, "topraksız ve az topraklı çiftçi ailelerinin yeter gelirli aile işletmeleri haline getirilmeleri için topraklandırılmaları, donatılmaları, desteklenmeleri ve örgütlenmeleri" amaçlanacaktı.

Burada bizim dikkatimizi çeken Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının bir bakıma belkemiğini oluşturan ortakçılık ve ortakçı statüsündeki kiracılık ve tarım işçiliği gibi, kapitalist-öncesi ilişkilerden günümüze kalan çiftçi ailelerin toprak sahibine bağımlılığına son verecek bir topraklandırma yöntemine yer verilmemiş olmasıdır. 1 Kasım 1973'te yasanın pilot bölge olarak Şanlıurfa'da uygulanacağı açıklanacak, Nisan 1974'te, CHP-MSP koalisyonu döneminde uygulama doğrultusunda özverili bir çalışma başlatılacak, Karayolları, TEK, DSİ, Zirai Donatım Kurumu harekete geçirilecek, yollar yapılacak, elektrik hatları çekilecek, sulama çalışmaları hızlandırılacak, kooperatiflerin kullanımı için yüzlerce traktör, biçer-döver, tarım alet ve makineleri, gübre ve ilaç satın alınacaktı.

Toprak ve Tarım Reformu eski müsteşarı Saim Kendir'in anlatımına göre, Çiftçiyi Topraklandırma Yasasıyla 25 yılda 50 bin dönüm özel mülk toprak kamulaştırılmıştı, 20 günde 50 bin dönüm özel arazi kamulaştırılıyordu. 75 bin aile toprak edinmek için başvurmuştu. 1 Haziran 1975'te gerçekleştirilmesi planlanan ilk dağıtımda, 5 bin aileye toprak dağıtılacak ve bunlar Toprak ve Tarım Reformu Kooperatiflerinde örgütleneceklerdi.

1.600.000 dönüm toprak kamulaştırılmıştı, dağıtılacak 1.100.000 dönüm kadar da hazine toprağı vardı. 35-40 bin aile topraklandırılacak duruma gelmişti.

CHP-MSP koalisyonu dağılmış, yerini Adalet Partisi-Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi, yani "Milliyetçi

Cehpe" koalisyonu almış (31 Mart 1975), reform çalışmaları yavaşlatılmış, askıya alınmıştır.

10 Mayıs 1977'de 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Yasası biçim yönünden yani Senatoda yasa maddeleri tek tek değil, toplu olarak oylandığı için Anayasa Mahkemesi Tarafından iptal edildi. Mahkemenin yeni yasa için belirlediği bir yıl sonunda da yasa çıkmadı.

Şunlar da eklenmeli ki, gerek "Toprak ve Tarım Reformu Ön Tedbirler Kanunu" (1972) ve "Toprak ve Tarım Reformu Kanunu" (1973) yürürlüğe girmeden önce, 28.6.1966'da 100 dönümden fazla toprakların zilyedi adına mülk olarak tapulanmasına olanak sağlayan Tapulama Kanunu Yürürlüğe girmişti.

1950'de çıkarılan 5602 Sayılı Tapulama Yasası ile 100 dönüme kadar olan arazinin zilyedi adına mülk olarak tapulanması için aranan belgeler, bu kez, 100 dönümden ***fazla*** toprakların zilyedi adına mülk olarak tapulanması için yeterli sayılıyordu.

Üst sınırı açık bırakılmış 100 dönümden fazla toprakların zilyedi adına tapulanması için aranan belgeler arasında, özellikle büyük arazilerin padişahlar tarafından geliri tahsis edilmiş mütevelli, sipahi, mültezim temessük veya senetleri vardı. Bir yandan İmparatorluktan Cumhuriyete devreden büyük özel mülklerin, kamulaştırılarak bu toprakları ortakçılıkla işleyen çiftçi ailelere verilmesi için yasa çıkartılırken, öbür yandan, çiftçi aileler, imparatorluktan cumhuriyete devreden ve fiilen kendi mülklerine dönüşmüş bulunan toprakların işgalcisi durumuna düşürülüyordu.

Reform Yasası karşıtı ikinci bir yasa 22 Kasım 1984'te çıkarılan 3083 sayılı "Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu"ydu. Anavatan iktidarında çıkarılan bu yasa, "Mülga 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanununa göre yapılan uygulamalarda kendilerinden toprak kamulaştıranların, (...) kanunun "Sahibine Uygulanacak Araziye İlişkin Hükümleri" uygulanmaya" başlanacaktı. Kanunda "aile başına" yaklaşık 1000 dönüm olan sahibine bırakılacak arazi miktarı, bu yasayla, "kişi başına" 2000 dönüme çıkarılıyordu.

(4) TOPRAK REFORMUNUN "DEMOKRATİK" ANLAMI

(a) Kırsal Alandan Bir Örnekleme

Kırsal alanın demokratikleşmesini bir yönüyle somutlaştırmak için, burada sevgiyle andığım Örsan Öymen'in 23 Aralık 1978'de *Milliyet*'te yayınlanan "Satılık Köy..." yazısından aldığım bazı pasajları, sizlerle paylaşmak isterim.

Örsan Öymen 23 Aralık 1978'de yayınlanan "Satılık Köy..." yazısında şunları yazıyordu:

> Yıl 1949... 7 Eylül tarihli *"Diyarbakır"* gazetesinde bir ilan:
>
> — **Satılık Köy.**
>
> "Yağmur ve Toprak" dergisi, bu ilan üzerine bir yazı yayınlıyor Ekim 1949 sayısında:
>
> **"Ağalar, köylüleri istedikleri şekilde kullanmak ve emeklerine konmak hakkına sahip oldukları gibi, onları diledikleri zaman toprakla beraber haraç mezat satmak hakkına da sahiptir. Yirminci asrın ortasında insanlarıyla beraber Anadolu'da köy satıyorlar... Ağa köylerinde bir karış toprağı olmayan, cılız bir ot gibi toprağa bağlı yüzbinlerce insan var. Bunlar, toprakla beraber efendi de değiştirirler."**
>
> (Kaynak: Halil Aytekin, *Doğuda Kıtlık Vardı*, Toplum Yayınevi, 1965, sayfa 171.)
>
> Yıl 1970...
>
> Bizim gazetenin "Hasan Pulur" köşesinde günün ilanı:
>
> — **Satılık köy...**
>
> *Kalkınan Birecik* gazetesinden aktarılmış...
>
> — Suriye sınırına yakın, Eşref Şentekin'e ait 4200 dönüm Savey köyü acele satılıktır...
>
> Köyişleri Bakanlığı'nın 54 ilde yaptığı bir araştırmaya göre 709 adet köy, kişilerin, ailelerin, ya da sülalelerin özel mülkiyetinde. Hem de içindeki insanıyla, hayvanıyla, çöpüyle, samanıyla birlikte...
>
> Bunlardan 252 köy, sadece bir tek kişinin tekelinde, 255'i aile mülkünde, geri kalan 202'si de sülalede...
>
> Başkent Ankara'da bile var... Üç köy sülaleye ait...
>
> Ama özellikle "ezilen ve sömürülen" Doğu'da...
>
> Uğur Dündar'ın ekrana getirdiği Urfa'dan tam 51 köy tek

kişiye, 32 köy sülaleye, 40 köy de aileye ait.

Diyarbakır'da, kişi ve aile mülkiyetinde birleşen köy sayısı 61... Van'da 11 köy tek tek kişilerin tapusunda...

Gaziantep'te 96 köy, kişi aile mülkiyetinde... (Asım Aslan, *Belgelerle Türkiye.*)

Gene 1970'li yıllardan:

Mete Akyol, Urfa Belediye Başkanı'nın mülkünde olan bir "**satılık köy**" ilanı konusunda röportaj yapıyor...

Köyünü satan belediye başkanına soruyor:

— Köyümü satmaya hazırım diyorsunuz, ya o köyde yaşayan insanlar ne olacak?

Onlar da topraklar gibi değil mi, evler gibi değil mi? Onlar da satılacaklar mı? Analar, babalar, kızlar, erkekler, çocuklar, yaşlılar, onlar ne diyecekler bu işe?

Belediye Başkanı "son derece sakin" bir şekilde yanıtlıyor soruyu:

— Ne diyecekler ki, hiiiç. Köylü için, sahibin şu kişi, bu kişi olması mühim değil ki, köylü kim iş verirse ona çalışır.

Akyol, gidip köylülere soruyor:

— Köyünüz satıldığı zaman sizin durumunuz ne olacak?

Altmış bir yaşındaki Ali Onduç yanıt veriyor:

— Bu işde konuşmak bize düşmez, köyün sahibi her kimse biz ona çalışırız.

Topluluktan bir başka kişi de aynı anlamdaki yanıtı değişik sözlerle tekrarlıyor:

— Biz eşek olduktan sonra, sırtımıza kim semer vururşa, vursun. (*Hürriyet*, 14.5.1970, Mete Akyol'un "Satılık Köy" röportajı.)

(...)

Köyü yerine ulusuyla birlikte tüm yurdunu, kendi öz mülkü sanıp satılığa çıkaranlar da gelip geçmiştir bu ülkenin siyaset sahnesinden...

Hem de uluslararası ihalelerle...

Türkiye bugün bu ihalelerin bedelini ödemektedir.

Öderken de bir yandan yeni yeni "**satıcılar**" türemektedir.

Yazının yayınlandığı tarihi bir kez daha yineleyelim: 23 Aralık 1978.

Toprağın yeniden düzenlenmesinin "demokratik" olmasının anlamı, toprak sahibinin toprağına bağlı ve kendisine bağımlı çiftçi ailelerin, işledikleri toprağın sahibi olmaları, toprağa bağlılıktan ve toprak sahibine bağımlılıktan kurtulmaları ve özgür emekçilere dönüşmeleriyle karakterize edilir. Burada, demokratikleşme iki yönlüdür: bağımlı emekçinin bağlı ve bağımlı olmaktan kurtularak bağımsızlaşması ile köylüleri ailesiyle birlikte toprağına bağlayan ve kendisine bağımlılaştıran toprak sahibinin negatif anlamda bu bağ ve bağımlılıktan yalıtılmış olması birlikte ilerler.

Ortakçı ve ortakçı statüsünde kiracı ya da tarım işçisi olarak nitelenen çiftçi aileler gibi, büyük toprak sahibine bağımlı olmayan topraksız ve az topraklı köylü ailelerin, kamulaştırılan özel mülk topraklardan, tarıma yeni açılan köylerin ortaklaşa toprağı sayılan mera ve yaylaklardan, ya da "hazine arazisi" olarak bilinen devlet topraklarından topraklandırılmış olmaları da, "demokratik" devrimin karakteristiğini oluşturur. Çünkü, küçük üreticinin toprak açısından mülk sahibi olması demokratik devrimle; toprakta özel mülkiyetin kaldırılarak, toprağın ulusallaşması ya da ulusallaşması ölçeğinde kamulaştırılması ise, sosyalist devrimle örtüşür.

Sınıfsal açıdan demokratik devrim olan Cumhuriyet, topraksız ve az topraklı köylüyü toprak sahibi yapacak yasal düzenlemelere yöneldiği zaman, bununla, kendisinden önce kırsal alanda egemen olan feodal ve yarı-feodal ilişkilere son verirken, topraksız ve az topraklı köylüyü kendine yeterli toprağın sahibi yaparken, demokratik devrimi kırsal alanda tamamlamayı amaçlarken sosyalist devrimden nitelik bakımından ayrılmaktaydı.

Bir başka deyişle, az topraklı çiftçinin emeğini istihdam edeceği ve geçimini sağlayacağı toprağın sahibi durumuna gelmesi ya da ona bu olanağın devlet tarafından sağlanması, demokratik devrimin kırsal alanı kucaklayan yönüdür, bu, kapitalist-öncesi toprak mülkiyet biçimlerinden ve kapitalizm-sonrası toprakta özel mülkiyetin kaldırıldığı sosyalist mülkiyetten farklı, burjuva

anlamda özel mülkiyet anlamında bir mülkiyettir.

Kapitalist-öncesi mülkiyet biçimi, egemenlik açısından feodal toprak mülkiyet biçimidir. Üst yapıda siyasal anlamda somutlaşmış olan demokratik devrimin, ancak alt yapıda ve özellikle toprakta feodal mülkiyetin yerini, modern özel mülkiyetin almasıyla tamamlanacağı açıktır.

Toprak reformu da, toplumsal tarih açısından, feodal sistemden burjuva demokratik sisteme geçişle birlikte gündeme gelir. Bu, aynı zamanda uluslaşma sürecinin olmazsa olmaz koşuludur.

Türkiye, batısında oluşan uluslaşma süreci ile doğusunda değişmeye karşı dirençli kapitalist-öncesi mülkiyet biçimleri arasına sıkıştırıldığı coğrafyada, demokratik devrimi, üstyapıda, feodal ve teokratik devletten kendisine intikal eden mülkiyet biçimleri üzerinde gerçekleştirmiş bulunuyordu.

Demokratik devrimin kırsal alanda gerçekleştirilmesi ise, özü bakımından, kırsal emekçilerin işledikleri toprakların sahibi olmalarıyla olanaklıdır. Şu da var ki, demokratikleşme, çiftçi ailelerin işlediği toprağın sahibi olmasıyla, yani topraksız köylülerin toprak sahibi olmalarıyla sınırlı değildir; bu, demokratikleşmenin olmazsa olmaz aşamasıdır, ama demokratikleşme için yeterli olamaz.

Çünkü, demokratikleşme, ekonomik anlamda, ulus ile yani ulusal ekonomi ile bütünleşme, kendine yeterli doğal ekonomiye yargılı köylü ailelerin meta üreticileri olarak ulus ölçeğinde ekonomik bütünün birer öğesi durumuna gelmesiyle tamamlanır.

Birbirlerinden yalıtık ve kendi içine kapalı ve kendilerine ekonomik açıdan yeterli kırsal birimler, ulaşım ve iletişim aracılığıyla, birbirleriyle ve bir bütün olarak ulus ile ekonomik anlamda bütünleşmeden, ülke ölçeğinde ekonomik bütünün öğesi haline gelmeden, kırsal alanın demokratikleşmesinden olduğu kadar, siyasal anlamda uluslaşmanın tamamlanmış olmasından da söz edemeyiz.

Kapitalizmin ya da sermayenin yaygınlaştığı ve küçük köylülüğün belirleyici ölçüde ve ulusal ölçekte meta üreten ve aynı

ölçüde meta tüketen yani küçük-burjuva köylülere dönüştüğü bir dönemi idealize etmiş bulunuyoruz. 1930'lu ya da 40'lı yıllarda, yani doğal ekonominin ağır bastığı yıllarda olduğu gibi, daha sonraki yıllarda da çiftçi ailesi belirleyici ölçüde kendi ürettiği ürünü kendisi tüketmiş olsaydı, yoksulluk ya da yoksullaşma ancak üretilen miktar ile tüketilen miktar arasındaki farkla açıklanabilirdi.

Ama meta ekonomisinin köylülüğü kucaklamaya başlamasıyla, köylünün ürünü de, pazarda belirlenen fiyat üzerinden satılacaktır. Bu köylü, donanımı sayesinde emek üretkenliğinin ve doğal üretkenliğin yüksek olduğu büyük tarım işletmesinde üretilen ürünün piyasa fiyatıyla, özellikle de Chicago Borsasıyla doğal olarak rekabet edemeyecek, Marx'ın benzeşim yoluyla ifade ettiği gibi, kendi toprağında, kendisine ait üretim araçlarıyla, ailesiyle birlikte emeğini istihdam eden küçük köylü, diyelim ürettiği buğdayın fiyatı, piyasada içerdiği değerin altına düşerse, buğdayının değerinde içerilen toprağın rantını alamayacak, fiyatlar daha düşerse sermayesinin karını alamayacak ve belki de ücretini tam gerçekleştiremeyecektir.

Üretici köylü, ürününün içerdiği değerin büyük bir kısmını karşılıksız bırakacak, ve giderek yoksullaşacak, ya acılı bir yoksullaşmaya yargılı olacak, ya da üretim araçlarından ve dolayısıyla toprağından yalıtılmış, özgür emek-gücü satıcısı olarak, işsiz nüfus arasında yerini alacaktır.

Kötü ürün yılları, borçlanma, faiz ve benzeri koşullarda, köylü ailesi, azar azar, toprağı dahil üretim araçlarını yitirmeye ve acılı bir yoksullaşmaya yargılı olacaktır. Bunun, yalnızca küçük köylü açısından bir çöküş değil, aynı zamanda, ulusun şimdi sık yinelenen terimiyle ulus-devletin üzerine oturduğu temelin çöküşü olduğunu, bilmem burada belirtmeye gerek var mı?

(5) NASIL BİR DEMOKRATİKLEŞME YA DA KÜÇÜK KÖYLÜLÜĞÜN ULUSLARARASI SERMAYE TARAFINDAN YIKIMI

Toprak Reformu Kongresi için ilk hazırlık toplantısına çağ-

rıldığım zaman, tarım sorunlarından nicedir uzak kaldığımı, Türkiye'ye öneri altında dayatılan ve tarımımızı çökerttiği kadar küçük köylülüğü yıkıma hazırlayan politikaların anlamını kavrayamaz duruma geldiğimi anımsayarak bu toplantılardan kaçınmıştım. Benden "Toprak Reformunun Siyasal Boyutları ve Demokratikleşme" başlıklı bir bildiri istendiğinde, genel bilgilerle yetinebileceğimi düşünerek, olumlu yanıt verdim.

Bildiriyi hazırlarken 2000 yılında yayınlanan bir kitabımın son bölümünü oluşturan "Küçük Köylülüğün Yıkımından GAP'ın İşgaline" başlığı altında topladığım üç yazıma da bir gözgezdirmek gereğini duymuştum. Bu yazılarımdan yararlanarak, küçük köylülüğün yıkımıyla ilgili bilgileri, burada özetlemek isterim:

(a) Emeğin Ulusal Gelirden Aldığı Payın Aşağı Çekilmesi 24 Ocak Kararları

1986'da yayınlanan "Sermayenin İlkel Birikimi ve Küçük Köylülük" adlı yazım, tarımın yıllık gelir payının azalması ve sanayinin payının artması "sanayileşiyoruz" çığırtıları üzerine yazılmıştı.

Şöyle ki: Tarımın gayrisafi yurtiçi hasıla içersindeki payı 1977'de %29,12, 1980'de %24,0, 1985'te %21,8'di. 1980'den 1985'e, gayri safi hasıla tarımda %12,72, sanayide %42,29 artış göstermişti.

Konumuz açısından önemli olan tarımsal ve sınai ürünlerin fiyatları arasındaki farkın giderek büyümüş olmasıydı. 1 kg buğdayın fiyatı 1975'te 3,00 lira, 1980'de 10,25 lira, 1986'da 82,54 liraydı. Ama aynı yıl sonu döviz kurlarına göre, 1 kg buğday 1975'te 0,20 dolar ya da 0,50 mark, 1986'da 0,10 dolar ya da 0,21 mark olacaktı. Köylü 1 litre motorini 1979'da 1,79 kg. buğday karşılığında, 1985'te 2,92 kg buğday karşılığında almıştı. Aynı motorini, aynı yıllara göre, yani 1979'da 6,32 kg pancar karşılığında alırken, 1985'te 14,21 kg pancar karşılığında alabiliyordu.

Nedeni basitti: Tarımsal ürünlerin fiyatları aşağı çekilirken,

sanayi ürünlerinin fiyatları, (dolar ya da marka göre) yukarı çıkmaktaydı.

Nedeninin odak noktası, 24 Ocak (1980) kararlarıydı. Tarımsal ürünlerin taban fiyatlarının ve işçi ücretlerinin aşağı çekilmesini, IMF'nin, sürekli olarak siyasal iktidarlara dayattığı biliniyor. İlk MC döneminde, Demirel'in IMF'nin ekonomik buyruklarını yerine getirmediği için, NATO tarafından ordunun yönetime elkoymasının planlandığının raporlara ve yayınlara yansıdığı da biliniyor.

İşçi ücretlerinin ve tarımsal ürünlerin fiyatlarının artmasının, emekçilerin siyasal anlamda güçlenmesine, ve ikincisi, sermayenin kar oranının azalarak bunalıma girmesine yol açtığı biliniyor. Emeğin güçlenmesine karşı, sermayenin bunalımının, siyasal sistemi sola eğeceği kaygısı giderek ağır basıyordu. Bu, sosyal-demokrat siyasal partilerin oy oranlarını ve parlamentoda milletvekili sayılarını arttırmasında gözlenebilirdi.

Yukarda örnek için verdiğimiz oranlar ve rakamlar, örneğin buğdayın devlet tarafından belirlenen taban fiyatının 1980'den sonra düşmüş ve buna karşılık çiftçinin tükettiği üretim araçlarının örneğin gübrenin ya da ilacın fiyatının artmış olması, tarımsal ürünler ile sanayi ürünleri arasındaki fiyat makasının sürekli sermayeden yana kesmiş olmasıyla açıklanabilirdi.

24 Ocak kararlarını yaşama geçirebilmenin ise, parlamenter sistem içersinde olanaklı olmadığını, o dönemin bürokratları dile getirmişlerdi. Sendikaları kapatmadan grev ve toplu sözleşmeyi askıya almak, genel oyu ertelemeden köylülüğün ürünlerinin taban fiyatını aşağı çekmek olanaklı değildi de ondan. Sendikaları kapatmak, genel seçimleri ertelemek ve dolayısıyla siyasal partileri feshetmek, parlamentoyu kapatmakla olanaklıydı, bu da, ancak askerin yönetime elkoymasıyla olanaklı olabilirdi.

Sonradan öğreneceğimiz gibi, tarımsal ürünlerin fiyatlarının aşağı çekilmesi, ücretlerin düşürülmesi, daha sonra Dünya Ticaret Örgütü adını alacak olan Tokyo Raundunda (1973-1979) kararlaştırılmıştı.

Uluslararası sermayeye kumanda eden ülkeler ve başta

ABD, 1980'li yıllarda pek yaygınlaşan Friedman modelinde açıklandığı gibi, sermayenin bunalımını, gelişmiş ülkelerden, bağımlı ülkelerin emekçilerinin sırtına taşıyor ve bunun için ülkemizde sanayi ve tarım emekçisinin ve genel olarak emeğin ulusal gelirden aldığı pay aşağı çekiliyordu. Tarımın ulusal gelir içindeki payı 1979'da %24.33'ten 1985'te 20.1'e, maaş ve ücretlerin payı 1979'da %32.79'dan 1985'te 19.50'ye düşmüş, buna karşılık kar, faiz ve rantların payı 1979'da %42.88'den 1985'te %58.40'a yükselmişti. Emekçilerin örgütlü olarak kazanılmış haklarını savunmaları demokrasinin bir sorunuydu, ama 12 Eylülde, bu demokratik olanaklar emekçilerin elinden alındığı için, işçiler emek-güçlerini, köylüler ürünlerini, giderek daha ucuza satmaya yargılandılar. Yukarda verilen sayıların, aynı zamanda, demokratik hakların olduğu kadar demokratikleşme süreçlerinin de baskı altında askıya alındığının göstergeleri olduğu gözardı edilmemesi gerekir.

(b) "Türkiye'yi Kimler Yönetiyor?"

"Sermayenin İlkel Birikimi ve Küçük Köylülük'e İkinci Ek" adlı yazım Eylül 2000'de yazılmıştı ve "İçerim Yanıyor Aney..." üst başlığını taşıyordu. Bu yazı, Korkut Boratav'ın "Türkiye'yi Kim Yönetiyor?" adlı yazısına gönderme yaparak başlıyordu.

Boratav, "Ankara'da, bakanlıkların, müsteşarlıkların toplantı salonlarında" "Amerika'dan gelen birtakım insanların Türkiye Cumhuriyetinin yüksek bürokratları ile biraraya gelerek", "Türkiye tarımının geleceğini, çiftçinin, köylünün kaderini belirleyecek politika modelleri inşa ettiklerini, kanun taslakları oluşturduklarını" yazıyor, "birtakım yabancı uzmanların", "IMF'ye verilen niyet mektubunun içerdiği çizgiler doğrultusunda milyonlarca çiftçi ve köylüyü piyasa güçlerine teslim ederek Türkiye tarımını gerileten süreçleri hızlandırma çabası içersinde" olduklarını belirtiyordu. Sıradan iki bürokratın adını yazarak, bunların imzalarını taşıyan "niyet mektubu"nda, başka şeyler yanında, (1) destekleme politikalarının 2001-2002 yılına kadar

adım adım kaldırılacağını, (2) 2000'de hububat destekleme fiyatlarının dünya (Chicago Borsası) fiyatlarının %35'ini aşmayacağını, Türkiye adına IMF'ye sunulduğunu yazarak soruyordu: *"Türkiye'yi kim yönetiyor?"*

Ben de eklemiştim:

"Efendiler efendisi Korkut Boratav, Türkiye'de, neredeyse yetmiş yıla uzanan destekleme politikalarını fiilen rafa kaldırmak", "çiftçi ve köylüyü" "piyasa koşullarına, giderek dünya piyasasını belirleyen güçlere teslim etmek" için "modeller" oluşturan Dünya Bankası uzmanlarına "biraz yüzünüz kızarmıyor mu?" diye soruyor!

Boratav'la burada görüş ayrılığı içersinde olduğumuzu belirtelim. Çünkü yüzü kızaracak olan IMF ya da Dünya Bankası uzmanları değildi.

Üstelik sorun, ülkenin bağımsızlığı, geleceği ve ulusun gönenci açısından, yüz kızartıcılıkla açıklanamayacak denli de ağırdı ve bugün de ağırdır. Örneğin Sinanlı köylüsü, IMF'nin buyrukları doğrultusunda, 2000-2001 yılına değin sıfırlanan tarımsal destekten yoksun bırakılmış, ama "doğrudan destek fonundan" yararlanmak istediğinde, 7 trilyonluk doğrudan destekleme parasının, köyün 25 bin dönümlük toprağını "sahte belge ve şahitlerle" üzerine tapulatan bir aileye verildiğini görmüşler, vurgun yemiş gibi İstanbul'da, Ankara'da meydanlarda fır dönerek topraklarını çalanlardan geri almak için gösterilere başlamışlardı.

Ortalıkta tembel tembel dolaşan (bu, Tayyip Erdoğan'ın Erzurum'da destekleme fonundan yararlanamadığından yakınan yaşlı bir köylüyü azarladığı sözlerinden alınmıştır), "benim köylüm" (bu, 24 Ocak Kararlarını imzalayan ve 24 Ocak Kararlarının öz çocuğu olan 12 Eylülün kendisi üzerine koyduğu yasak kalktıktan sonra meydanlara toplanmış köylülere, Demirel'in yinelediği slogansal sözlerinden alınmıştır)."demokratik" bir yapıya "kavuşmuş", ağaya, şeyhe, tarikata ve cemaate bağlı ve bağımlı olmaktan kurtarılmış, özgür yurttaşlara dönüştürülebilmiş olsaydı, dışa borçlanarak alınmış ve Sinanlı köyünün topraklarını üzerine tapulatmış aileye doğrudan destekleme fonun-

dan verilmiş olan yedi trilyonun faizini ödemek için, "Türkiye'yi pazarlamakla mükellef" birilerini, kendisini yönetmek için başa çıkarır mıydı?

Konunun dışına çıktığım sanılmasın. Şunu belirtmek istiyorum. Ülke, gecikerek de olsa, 1945'lerden sonra da olsa, bir toprak reformunu gerçekleştirebilseydi, kırsal alanın, yapısal, siyasal ve toplumsal demokratikleşme süreci tamamlanmış olsaydı, ülke bugün, borçlarının faizini topraklarını satarak ödemek durumuna düşmezdi. Yalnız topraklarını satmak durumunda kalmamış, tarımsal yapısı halkın deyişiyle "hallaç pamuğu" gibi atılmış, uluslararası sermayenin "kapmak" için gözdiktiği kırsal alan tam bir çöküntüye yargılanmıştır. Daha da önemlisi, uluslararası sermayenin kendi küresel egemenlik yörüngesine oturtmuş bulunduğu ülkemizin, ulus olarak varlığımızın temeli olan küçük köylülük belirleyici ölçüde köleleşme ya da yokedilme sürecine çekilmiştir.

Ülkenin batısından ve güneyinden doğusuna doğru genişleyen, yoğunlaşan ve ağırlaşan toprak köleliğinden, bunun bir tamamlayanı ve ayrılmaz öğesi olarak tarikat ve cemaatlere bağlılıktan ve bağımlılıktan, özgür bireyler topluluğuna dönüşmüş olsaydı kır emekçisi, köylü, bugün uluslararası sermayenin kölesi olmaya yargılandığının bilincinde olurdu. Yalnızca kendisinin değil, kendisiyle birlikte tüm ulusun köleleştirildiğinin de bilincinde olurdu.

Biri, ortakçı köylü, toprak kölesiydi, ailesiyle birlikte emeği, kendisinin sırtında vınlayan ağanın kamçısı olmuştu.

Öteki, toprağının efendisi olan köylü, sermayenin kırsal pazarı ele geçirmesi ölçüsünde, sermayenin kölesi olmaya yargılandı. Sağlık gibi, eğitim gibi, emeklilik gibi hiç bir sosyal güvencesi olmadı, emeğinin ücretini olsun tam gerçekleştirebilmek için demokratik sistemlerin olmazsa olmaz koşulu olan sendika gibi, grev gibi, toplu sözleşme gibi demokratik savaşım araçlarından yoksun bırakıldı. Denebilirse, özgürleşen toplumun çağdaş köleleri olarak kaldı onlar da.

Şimdi ise, her ikisi de, ortakçı köylü de, toprağının sahibi küçük köylü de, denizlerimizden üzerimize namlularını çevir-

diği filolarının baskısı ve tehdidi altında, adına "dolar" da denen basılı kağıt parçasının kölesi olmaya doğru hızla koşuyorlar.

Kırsal emekçi, iradesi dışında, bilinci ve bilgisi dışında efendi değiştirme sürecine / kulvarına sokulmuş bulunuyor. Efendi değiştirirken, ulusundan, ulusal giysisinden soyundurulduğunu görmüyor; çünkü bilmiyor. Hiç bir zaman kendi özgür iradesiyle karar vermesinin koşulları sağlanmadı da ondan.

Ama biz bilelim: Satılan ya da satın alınan, yalnızca kırsal emekçinin emeği, üretimsel varlığı, toprağı değildir; satılan ulus'tur, ulusun kendisidir. Satılan biziz. Biz de satıldığımızın günbegün köleleştirildiğimizin bilincinde değiliz.

Tam da ulus-devletin küreselleşme potasında hızla eritildiği günlerde ve yerde gerçekleştirilmekte olan Toprak Reformu Kongresinin, 19 Mayısın, 23 Nisanın, 29 Ekimin bağımsızlıkla kenetlenen, özgürleşme ve demokratikleşme ruhunu ısıtan ve ışıtan bir tarih olması dileğiyle, saygılar, sevgiler sunarım.

2-5 Kasım 2005, Ankara
Folklor ve Edebiyat, Sayı: 44, 2005/4

Ek:

Bildirimi daha fazla yaymamak için, aşiret ve beyliklerle ilgili olarak yurtluk ve ocaklık timarların Cumhuriyete devreden biçimlerine değinmemiştim. "Tek Parti Döneminde Türkiye'de Toprak Reformu" konulu bildiride, Güneydoğuda ve Doğuda, sorunun "Kürt Sorunu" ve "PKK olayları" ile birlikte ele alınmak gerektiğine ilişkin duyumsatma üzerine, sözlü olarak ve kısaca, aşiret ve beyliklerin toprak düzenine değinmiştim. Bunu, biraz genişleterek dipnot olarak belirtmekte yarar görüyorum.

"Yurtluk ve ocaklık timarlar", timar sisteminin dağılmasından sonra, "beylik" ve "aşiret" toprak sisteminde bir değişiklik olmamıştır. Askeri hizmetler için, aşiret ve beyliklerin yaygın olduğu Güneydoğuda kurulan Hamidiye Alaylarını Cumhuriyetten önce erimiş görüyoruz. Beylik beyleri, *Şerefname*'de de belirtildiği gibi, kendi istekleriyle İmparatorluğa tabi olmuşlardı. Ama askeri yükümlülüklerini yerine getirmedikleri zaman azledilebilirlerdi. Aşiret reisleri ise, aczedilemez, yerlerine aşiret reisi ailesinden (oğlu, yoksa kardeşi vb.) geçerdi. Beylik-

ler, Tanzimat'ın doğuda uygulanmaya başlamasıyla birlikte sona ermiş, en son Botan/Cizre Beyi Bedirhan Beyin hareketiyle (1846), beylikler fiilen sönmüştür.

Konumuz açısından önemli olan nokta, aşiretlerin sosyal yapısı ve toprak mülkiyet biçimidir. Aşiret üyeleri kan bağıyla birbirlerine bağlı olduklarını, yani aynı kandan geldiklerini kabul ederler, üzerinde varlıklarını sürdürdükleri toprağın özel zilyedidirler, ama toprak aşiretin ortaklaşa mülkü sayılır. Aşiret üyelerinin, kabile ve aşiret reisine emekrant (zıbare, angarya) ve ürün-rant ödeme yükümlülüğü dolayısıyla aşiretin feodal bir yapısı olduğu ayrıca belirtilmelidir. Ama aşiret üyesinin aşiret reisine (ailesine) bu geleneksel bağımlılığı, işlediği toprakta, bu toprağı tasarruf hakkından başka hiçbir hakkı bulunmayan ortakçı köylünün toprak sahibi ağaya bağımlılığından farklıdır.

Beyliklerden devreden ve büyük toprak sahibi olarak karşımıza çıkan, aşiretlerüstü bir konuma sahip bulunan büyük toprak beylerini, aşiret reisleri ile aşiret üyeleri arasındaki ilişkilerden ayırmak gerekir.

Aşiretler, çözülmeye karşı, bugün de dirençli topluluklar oluştururlar. Aşiret bünyesinde, yasayla, kararnamelerle, toprak mülkiyetinde yapılacak bir değişikliği, aşiret üyeleri kabul etmezler. Az topraklı aşiret üyelerine, o da aşiret toprağı içersinde kalan hazine toprağı olarak görünen toprağın verilmesiyle yetinilmek gerekir. Sorunun çözümü, aşiret birliklerinin çözülmesine bağlıdır. Bu da kırsal alanın sanayileşmesiyle olanaklıdır.

Şanlıurfa - DSİ Konferans Salonu - 2005
Sosyalizmi Seviyorum, s. 125-146

ÜÇ

DEMOKRATİKLEŞME AÇISINDAN TOPRAK REFORMU

2009

YAYED Başkanı Prof. Dr. Birgül Ayman Güler'in Başkanlığında 17 Aralık 2009 günü, Ankara'da ODTÜ Mezunları Derneği Vişnelik salonlarında gerçekleştirilen "Toprak Reformu Sempozyumu"nu "Açış Bildirisi".

(1)

Toprak reformunu, toprağın yeniden düzenlenmesi olarak tanımlayabiliriz. Bu düzenleme, toprak alanların büyüklüğüne, mülkiyetin özüne, biçimine ilişkin olabileceği gibi, toprağın iyileştirilmesine ve doğal üretkenliğin arttırılmasna ilişkin bir düzenleme de olabilir.

Toprak reformu, ülkemizde, genel olarak, siyasal sistemin demokratikleşme sürecine girdiği, ama toprak mülkiyet biçimlerinin ve mülkiyet ilişkilerinin kapitalist-öncesi özelliklerini koruduğu dönemlerde, uluslaşmanın tamamlanmasının bir gereği olarak, kırsal alanın demokratikleşmesinin bir gereği olarak gündeme gelmiştir.

Mülkiyetin özüne ilişkin değişim ve dönüşümler, biçimsel bir mülkiyet değişikliğiyle sınırlı kalması durumunda, kırsal alan, teokratik gericiliğin mümbit bir fideliği ve giderek emperyalist gericiliğin cephaneliği haline de gelebilir.

Uluslaşma ile demokratikleşmenin birbiriyle örtüşen, dahası sarmaş-dolaş iki özdeş kavram olduğu bilinir. Ulusların, kapita-

lizmin şafak vaktinde doğduğu, demokratikleşmenin kapitalizmin gelişmesine koşut olarak erginleştiği de bilinir. Ama şu özellikle belirtilmek gerekir: Ulusların kapitalizmin şafak vaktinde doğmasının nedeni, kapitalizmin özelliğinden değil, sanayinin ve sanayileşmenin kapitalist biçim altında gelişme olanağı bulduğu içindir. Nasıl ki, kapitalizm, kapitalist-öncesi ilişkiler, özellikle de feodal sistem, üretici güçlerin gelişmesinin engeli haline geldiği zaman, bu engelleri kaldırarak, üretici güçlerin gelişmesinin ve güçlenmesinin yolunu açarsa, kapitalizmin kendisi, üretici güçlerin gelişmesi tamamlanmadan kendisinin gelişmesinin engeli haline de gelebilir.

Şöyle de somutlaştırmak olanaklı:

Ulusal demokratik devrimin öz çocuğu laik Cumhuriyet, kırsal alanda, demokratik devrimi tamamlamak, üretici güçlerin gelişmesinin engeli olan feodal ve yarı-feodal ilişkileri tasfiye etmek amacıyla, Kemal Atatürk'ün ana çizgilerini belirlediği Çiftçiyi Topraklandırma Yasası çıkarmış, ama bu yasanın feodal ve yarı-feodal sistemin tasfiyesini amaçlayan maddesi, kapitalist-öncesi sistemin savunucuları tarafından adeta kurşuna dizilmişti. Doğal ki tek başına değillerdi. Emperyalist gericiliğin güdülediği doğrultuda ve emperyalist gericilikten güç alarak.

(2)

İmparatorlukta tarımsal topraklar, bazı ayrıksın durumlar dışında, (1) miri topraklar, (2) mülk topraklar, (3) vakıf topraklar, (4) aşiret ya da beylik toprakları olarak dört ana başlık altında toplanmaktaydı.

Tarımsal toprakların tümü, timar statüsündeydi. Bu nedenle de, mülkiyeti devlete ait olan miri topraklar sipahi timarlar olarak; mülkiyeti kişi ya da ailelere ait olan topraklar mülk timarlar olarak; mülkiyeti dini hizmet için hapsedilmiş topraklar vakıf timarlar olarak; aşiret ve beyliklere ait topraklar yurtluk ve ocaklık timarlar olarak askeri sisteme bağlanmış ya da gelirleri, durumlarına göre askeri hizmete tahsis edilmişti.

Bu başlıca dört büyük mülkiyet biçiminde, toprakların tasar-

ruf (ya da işletme biçimi) aynıydı. İşletme açısından bir köylü ailesi, "tam çift" olarak adlandırılan, bir çift öküzle işlenebilen büyüklükte toprağı "daimi ve ırsen kiracılık" ile tasarruf ediyordu.

İmparatorlukta özel mülk topraklar ile miri mülk toprakların tasarruf hakkı ise birbirinden farklıydı. Özel mülk topraklar şer-i miras hukukuna göre intikal ediyor, miri topraklar örfi hukuka göre yürütülüyordu. Şeri hukuk, islam dini ilkelerine, örfi hukuk görenek ve gereksinimlere göre düzenleniyordu. Bu nedenle, örfi hukuk, sürekli değişmiş, miri araziyi "daimi ve ırsen kiracılık"la tasarruf eden köylü, zamanla işlediği toprağın sahibi durumuna gelmiş, mülk timarları tasarrufunda bulunduran köylü, ortakçı, kiracı, tarım emekçisi olarak varlığını sürdürmeye yargılı kalmıştı.

Miri toprağı, tam-çift, yarım-çift vb. büyüklüklerde "daimi ve ırsen kiracı" olarak tasarruf eden köylü öldüğü zaman, bu tasarruf hakkı, oğlu varsa oğluna intikal etmekte, oğlu yoksa, sipahi, ölen köylünün toprağını bir başkasına tapulamaktaydı. Erkek çocuğa, babasının tasarrufunda olan toprağı, "tapuy-ı mislile" intikal etmekte, köylünün birden fazla oğlu varsa, bu oğullar arasında "müşa ve müşterek", yani hissedar olarak ve ortaklaşa tasarruf edilmekteydi.

Başlangıçta babadan yalnızca oğula intikal eden tasarruf hakkı, daha sonra oğlu olmadığı takdirde kızına verilmeye başlanmıştı. 1274 (1858) Arazi Kanunuyla, oğlu ve kızı olmayanın babasına, yoksa anasına intikali kabul edilmişti.

16. yüzyılın sonlarına doğru bozulmaya başlayan timar sistemi, Tanzimatta (1839) sona erecek, timarlardan boşalan toprakların feodal rant olarak geliri iltizama çıkarılacak, yıllık gelirini peşin olarak ödeyen mültezimler, aşarın kaldırılacağı 1926 yılına kadar, bu gelirleri kendi adlarına toplayacaklardı. Bir yerin on yıllık gelirini peşin verenlere, "muaccala" adı altında o toprak (doğal ki üzerindeki reayası/köylüsüyle birlikte) satılıyor, bir başka deyişle, miri araziden ayrılarak, mültezimlerin mülküne dönüşüyordu. Özellikle Rum, Ermeni ve Yahudilerin oluşturduğu Galata Sarrafları, bu yoldan ya doğrudan kendi adlarına, ya

da imtiyazlı saray bürokrasisi aracılığıyla dolaylı olarak büyük mülkler ediniyorlardı.

Aynı dönemde, özel mülk topraklar ise, şeri miras hukukuna göre, mirasçılar arasında paylaştırılıyordu. Hisse sahipleri ise koca, karı, dede, kız, oğulun kızı, ana-baba-bir kardeşler, baba-bir kardeş, ana-bir kardeş, ana ve nineydi. Paylaşanlar, toprağın sahipleriydi, mülk sahibine bağımlı ve toprağa bağlı köylüler ancak sahip değiştirecekti.

1274 (1858) Arazi Kanunu ve bunu izleyen yasalarla, "daimi ve ırsi kiracı" olan köylünün tasarruf hakkının, borcuna karşılık zaptedilmesi giderek bu hakkın satışa çıkarılması, yasal konuma getirilmişti. 1329 (1911) tarihli Emvali Gayrimenkullerin Sureti Tasarrufuna Dair Kanunla da, köylünün, memurun izni olmaksızın, miri toprak ve vakıf toprak üzerindeki tasarruf hakkını devretmesi, icara vermesi, ödünç vermesi ya da borcuna karşılık göstermesi yasallaşmıştı. Dolayısıyla "Mülk toprakların satışı ile miri toprakların ferağı arasında büyük bir fark kalmamıştı". (Barkan, Tanzimat, s. 68-69.)

Bir başka anlatımla, Cumhuriyetten önce, çıplak mülkiyeti devlete ait, yani miri mülk olan toprağı, "daimi ve ırsi kiracılık"la işleyen köylü, giderek tasarrufunda bulundurduğu toprağın sahibi olacaktı.

Medeni Yasa (14 Nisan – 4 Ekim 1926), İmparatorluktan devralınan toprak mülkiyeti biçimlerinden herhangi birine kesin ya da açık olarak son vermemiş olmakla birlikte, yalnızca özel mülk toprakların devir ve intikaline ilişkin hükümler içerdiği için, miri toprakların tasarrufuna ilişkin hususlar da, özel mülk topraklar çerçevesinde yürütülmüştü. Medeni Yasaya göre, devlet, mutasarrıfı bulunan araziyi, mutasarrıfından alamaz, satamaz ve bu araziden dolayı davacı ve davalı olamaz. Toprağı tasarrufunda bulunduran köylü, Medeni Yasada özel mülk topraklar için belirtilen hükümlere uygun biçimde, hakkını devretme, bu hakkın özel mülk gibi varisleri arasında paylaşma olanağına sahip olmuş ve sonuç olarak, tasarrufunda bulundurduğu toprağın mülkiyetinin fiilen sahibi durumuna gelmişti.

Medeni Yasadan bir yıl önce, 17 Şubat 1925'te yayınlandığı

gün yürürlüğe giren "Aşarın İlgasıyla Yerine İkame Edilecek Vergi Hakkında Kanun" ile, aşar vergisi kaldırılıyor, gene Medeni Yasanın yayınlandığı tarih (4 Nisan 1926) ile yürürlüğe girdiği tarih (4 Ekim 1926) arasında, 29 Mayıs 1926'da yürürlüğe giren 837 sayılı yasayla, tasarrufunda bulundurduğu toprağı üç yıl üstüste ekmeyen köylünün elinden toprağın alınmasına son veriliyordu. Yasadaki söylemiyle, ırsen kiracı olarak "fer'i zilyet" olan köylü, malik sıfatıyla "asli zilyet" durumuna gelmişti.

Mülkiyet açısından İmparatorluktan Cumhuriyete devreden topraklar, bozulmuş sipahi timarlarıyla sınırlı değildi, sipahi timarlarının çözülmesi de tek tip bir yol izlememişti.

Sipahi timarlarıyla sınırlı değildi, çünkü, imparatorlukta, miri mülk topraklar yanında, büyük özel mülk topraklar vardı. Bunlar, İmparatorluğun çekirdeği olan beyliğin (ki, bu beyliğin, Selçuklu Sultanının Kayı aşiretine verdiği bir ikta (timar) olduğu görüşü ağır basar), "devlet" olma sürecinde varolan ve beyliğe katılan mülk topraklar olduğu gibi, devletin İmparatorluğa genişlemesi sürecinde ve İmparatorlukta, gerek fethedilen topraklardan serbest mülk olarak kumandanlara ayrılan ya da hizmet karşılığı büyüklük ve özelliklerine göre has, zeamet adları verilen zamanla özel mülke dönüşmüş topraklardı. Saray tarafından, bağış, çehiz, satış ve benzeri yollarla, "bütün hudut, hukuk ve eklentileriyle, tam mülk olarak kişilere temlik edilen" topraklarla birlikte, mülk topraklar, Cumhuriyete, büyük feodal "adalar" olarak intikal edeceklerdi.

Burada, Mevlana'nın çağdaşı olan Hacı Bektaş Veli ile özdeş Bektaşi Tekkesinin İmparatorlukta 362 köyün gelirine sahip olduğunu, gene Hacıbektaş yöresinde Çelebilik kurumunun 80 köyü, Merzifon'daki Bektaşi tekkesinin 365 köyü olduğunu, İmparatorluktan Cumhuriyete intikal eden gerek mülk toprakların, gerek vakıf toprakların büyüklüğüne örnek olarak belirtelim.

7 Sefer 1284 (18 Haziran 1868) günlü "Tebaayı Ecnebiyenin Emlake Mutasarrıf Olmaları Hakkında Kanun"la, yabancıların taşınmaz edinmelerine yasal olanak sağlandığı zaman, başta İngilizler olmak üzere, yabancıların İzmir ve yöresinde, satın

aldıkları toprakların büyüklüğü de, İmparatorlukta mülk toprakların, ya da miri araziden satış yoluyla ayrılarak özel mülke dönüşen toprakların büyüklüğüne olduğu kadar feodal niteliğine örnek olarak gösterilebilir:

Türkiye'ye Emperyalizmin Girişi kitabında, yazar, 1857-1892 yılları arasında, İzmir yöresinde, İngilizler 2.8 milyon dönüm toprak almış, 1895'te İzmir'in %85'inin tapusu yabancıların eline geçmişti. Yabancılara satılan araziler, bu toprakları işleyen köylüleriyle birlikte satılıyordu. Kişilerin ya da şirketlerin satın aldıkları topraklar, 30.000 dönümden, 130.000 dönümden, 247.000 dönüme kadar değişen büyüklükteydi. Yazar, Rum, Ermeni ve Yahudi azınlıklarla birlikte yabancıların edindiği toprağın 6 milyon dönüme ulaştığını yazar ve büyük toprakların bir kısmının, İmparatorlukta, alt-feodaller olarak varlıklarını sürdürecek olan Anadolu beyliklerinin varislerinin toprakları olduğunu duyum olarak belirtir. Gerek Selçukluların beylere ikta olarak verdiği topraklardan, gerek Güneydoğu'da varolan beyliklerden imparatorluktaki adıyla aşiret ve beylere ait yurtluk ve ocaklık timarlardan, gerek miri araziden ayrılarak mülk araziye dönüşmüş, ve bu özellikleriyle Cumhuriyete intikal etmiş mülkler, feodal ve yarı-feodal mülklerdi, bu toprakları işleyen köylü aileler, ister ortakçı, ister yarıcı, ister maraba, azap vb. olsunlar, toprağa bağlı, toprak sahibine bağımlı "serf"tiler, yani "toprak kölesi"ydiler. Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının iki kanadından (14. ve 17. maddelerinden) birini oluşturan 17. maddesinde yeralan "topraksız veya az topraklı olan ortakçılar, kiracılar ve tarım işçileri"ydiler. Yalnızca topraksız değildiler. Aynı zamanda "teamülen" ve ana-ata tasarruf hakkına sahip oldukları topraklarla birlikte alınıp-satılan, toprağa bağlı ve toprak sahibine bağımlı toprak kölesiydiler. Yasanın 17. maddesiyle, ana-ata tasarruf hakları olan işledikleri toprakların sahibi olacaklardı.

(3)

Toprak mülkiyet biçimleri açısından feodal ve yarı-feodal ilişkilerin tasfiyesi, Cumhuriyet hükümetlerini uğraştıran bir

konu olmuştur. 1925 Şeyh Sait İsyanı, 1930'ların Ağrı ve yöresinde görülen isyanlar, 1927'de 1500 ailenin zorunlu iskanına neden olmuş, 1929'da, Doğuda, büyük toprak sahiplerinden değerinin üstünde fiyat ödeyerek kamulaştırılan 20.000 dönüm toprağın 11.000 dönümü "Şark menatıkı dahilinde muhtaç zürra"ya, yani topraksız köylülere dağıtılmıştı.

14 Haziran 1934 günlü ve 2510 sayılı "İskan Kanunu"yla, "aşirete hükmü şahsiyet tanınmadığı" belirtilerek, "aşiretlerin şahsiyetlerine izafetle, Reis, Bey, Ağa ve Şeyhlere ait kayıtlı kayıtsız bütün gayrimenkullerin devlete geçeceği" hükmüne yer verilmiş, "Reis, Bey, Ağa ve Şeyhlerden" alınacak topraklar, yasanın aynı maddesine göre, muhacirlere, mültecilere, göçebelere, naklolunanlara, topraksız ve az topraklı yerli çiftçilere dağıtılacaktı.

İmparatorlukta yurtluk ve ocaklık olan, aşiretlerin ortaklaşa mülkü sayılan toprağın, aşiret reisinden alınarak aşiret üyesine tapulanması, aşiret ve beylik toprağına dışardan gelecek göçmen aileler ile yerel topraksız ailelerin yerleştirilmesi, kabul etmek gerekir ki, aşiret yapısını bilmemekten kaynaklanıyordu ve aşiretler ile Cumhuriyeti karşı karşıya getirecek yanlış uygulamalardı.

Her ne kadar İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 1934'te İskan Kanunu'nun Mecliste görüşülmesi sırasında, "Bugün memleketin beş milyon nüfusunun başkalarının toprağında çalıştığını", bazı vilayetlerin yarısından fazlasında, köylünün başkalarının toprağında çalıştığını söylüyorsa da, bu topraksız köylülerin topraklandırılması, İskan Yasasıyla belirlenen çerçeve içersinde uygulanma olanağı bulamayacak, 1934-1938 yılları arasında 41.00 göçmen ve 48.000 yerel topraksız aile üzerine, hazine arazisinden 2.900.000 dönüm toprak tapulanacaktı.

(4)

Kemal Atatürk'ün, büyük toprakların sınırlandırılmasını ve topraksız ve az topraklı köylülerin belirli büyüklükte toprak sahibi yapılmasını, Meclis açış konuşmalarında dile getirdiği

bilinir. 1938'de, "tarımda kalkınmaya büyük önem verilmesi" önerilmiş, "Cumhuriyetin onbeşinci yılının, planlı, sistemli, tarım ve köy kalkınmasının başlangıcı" olması, denebilirse, Kemal Atatürk'ün, bu konudaki son dileği olarak Meclisi açış konuşmasında yer almıştı.

İlk kez, 1929'da, "çiftçiye arazi vermenin hükümetin izlemesi gereken bir yükümlülük olduğunu" belirten Kemal Atatürk, 1936'da, "her Türk çiftçi ailesinin geçinebileceği ve çalışacağı toprağa malik olacağı", "Toprak Kanunu"nun sonuçlandırılmasını isteyecek, ve 1937'de, gene Meclisi açış konuşmasında, ulusal ekonomimizin temelinin tarım olduğunu, "her köylünün ve bütün vatandaşların kolayca kavrayabileceği ve severek uygulayabileceği bir tarım rejimini kurmanın gereğini" belirtmiş ve bu politika ve rejimin mülkiyetle ilgili başlıca noktalarını şöyle sıralamıştı:

"Bir kez, ülkede topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. (Bravo sesleri, alkışlar.) Bundan daha önemli olan ise, bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın, hiçbir nedenle ve hiçbir şekilde bölünemez bir nitelik almasıdır". Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işleyebilecekleri arazi genişliğinin, arazinin bulunduğu bölgelerin nüfus yoğunluğuna ve toprak verim derecesine göre sınırlanması gerekli olduğunu ve küçük büyük bütün çiftçilerin iş araçlarının arttırılmasını, yenileştirilmesini istiyordu.

Aynı yıl, TBMM'ne sunulan hükümet programında da "büyük çiftçi ve çiftlik genişliğinin sınırlandırılacağı" görüşüne yer verilmiş ama sorun anayasa değişikliğiyle sınırlı kalmıştı. Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin arazileri ve bu arazilerin sayısal büyüklüğü konusunda ise o günlere ilişkin bilgilerden bugün de yoksun olduğumuzu belirtelim. Zamandaş olmamakla birlikte, köklerini geçmişten alan o günlerin büyük çiftçi ve çiftliklerinin niteliği ve sayısal büyüklüğüne örnek olması açısından şu bilgileri yinelemekte yarar olduğu kanısındayım:

2005 yılında Urfa'da düzenlenen Toprak Reformu Kongresine sunduğum bildiride, sevgiyle andığım Örsan Öymen'in 23 Aralık 1978 günlü *Milliyet*'te yayınlanan "Satılık Köy..." yazısından aktardığım pasajlarda yer alan bazı sayılar şöyleydi:

Köy İşleri Bakanlığının 54 ilde yaptığı bir araştırmaya göre 709 adet köy, kişilerin, ailelerin, sülalelerin özel mülkiyetindeydi, hem de içindeki insanıyla, hayvanıyla, çöpüyle, samanıyla birlikte. Bunlardan 252 köy, bir tek kişinindi, 255 köy aile mülkündeydi, 202 köy de sülale elindeydi. Başkent Ankara'da üç köy sülaleye aitti. Urfa'da 51 köy tek kişiye, 32 köy sülaleye, 40 köy de aileye aitti. Diyarbakır'da, kişi ve aile mülkiyetinde birleşen köy sayısı 61. Van'da 11 köy tek tek kişilerin, Gaziantep'te 96 köy, kişi-aile mülkiyetinde. 1970'li yıllarda Mete Akyol, Urfa Belediye Başkanının "Satılık Köy" ilanı dolayısıyla, soruyor: "Köyümü satmaya hazırım diyorsunuz, ya o köyde yaşayan insanlar ne olacak? Onlar da topraklar gibi, evler gibi satılacaklar mı? Analar, babalar, kızlar, erkekler, çocuklar, yaşlılar, onlar ne diyecekler bu işe?" Belediye Başkanı sakin yanıtlıyor: "Köylü için, sahibinin şu kişi, bu kişi olması mühim değil, köylü kim iş verirse ona çalışır." Akyol, köylülere de soruyor. Ali Onduç, "Bu işte konuşmak bize düşmez, diyor, köyün sahibi her kimse biz ona çalışırız."

Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının yılı 1945. 1978'de, 33 yıl sonra, bu satırlardan, kişiye, aileye, sülaleye ait köylerin sahibinin toprağı işleyen aileleriyle birlikte sahibi olduğunu, sahipleri tarafından işledikleri toprakla birlikte alınıp satıldığını saptıyoruz. Aynı biçimde, köylünün, köylü ailenin, köyle birlikte satıldığını saptıyoruz. Köylü ailenin tasarrufunda bulundurduğu toprağa bağlı olduğunu, geleneksel anlamda işlediği toprağın ırsen tasarruf hakkına sahip olduğunu da saptıyoruz. Şunu da saptıyoruz: toprağın çıplak mülkiyeti kiminse, toprağı işleyen köylünün sahibine bağlı ve bağımlı olduğunu saptıyoruz. Kısacası, ister ağa, ister bey, ister reis, ister şeyh olsun, köyün sahibi, yalnız toprağın değil, yalnız evlerin, çiftin-çubuğun, koşum öküzünün değil, tarlaya serptiği tohumun değil, köylülerin ve onların ailelerinin, çocuklarının da sahibiydi. Çiftçi olan köylü serfti, yani toprağa bağlı, toprak sahibine bağımlı toprak kölesiydi.

Çiftçiyi Topraklandırma Yasası Tasarısının gerekçesinde, Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğundan devraldığı ve bugün

de sürüp giden Ortakçılıkla arazi işletme şeklinin en çok büyük arazi mülklerde rastlandığı, ortakçılıkla işletme şeklinin iptidai bir işletme şekli olduğu görüşüne yer veriliyordu. Ortakçılığın, "Kısmen timar ve zeamet sistemlerinden azma bir sistem olduğunu" belirten Başbakan Saraçoğlu, mülk timarlardan ya da zamanla miras yoluyla mülk timarlara dönüşmüş timar ve zeametlerden kök alan ortakçılığı, "hukuki esaslara dayanmayan", "iktisadi ve içtimai münasebetlerin teamüllere göre yürütüldüğü" bir sistem olarak nitelemişti.

1946 seçim bildirisinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Çiftçiyi Topraklandırma Yasasıyla, "Türk köylüsünü serf halinden kurtaracaklarını", "vatandaşların köle yaşamına gözyummayacaklarını" dile getirmişti. Sorun, köylülüğü, serf halinden, köle yaşamı sürmekten kurtarmak sorunuydu. "50 dönüm" öyküsü, buradan kaynaklanıyordu, ve "50 dönüm", ortakçılıkla işletilen köy ve köylerle sınırlıydı.

İnönü, köylüyü serf/köle olmaktan, toprak kölesi olmaktan kurtarma düşüncesini, tanığı olduğu ve köylülerinin topraksız olduğu iki köyü örnekleyerek açıklıyordu. Biri, Eskişehir'de yerli bir köydü, ne zaman kurulduğunu bilen yoktu, "bütün köy bir çiftlik sahibinin mülkü"ydü. İkinci köy de Eskişehir'deydi ve bir muhacir köyüydü. Yetmiş yıldır bu köyde oturan köylülerin bir dönüm toprağı yoktu.

Yineleyerek belirtelim ki, İnönü, tanığı olduğu bu iki köyü örnekleyerek, Çiftçiyi Topraklandırma Yasasıyla "Türk köylüsünü serf halinden kurtaracaklarını", "vatandaşların köle yaşamına gözyummayacaklarını" ifade etmişti. "50 dönüm" ile, feodal sistemin ve serfliğin tasfiyesi amaçlanmıştı. Amaç, Emin Sazak'ın toprağını elinden almak değil, toprak gibi sahibi olduğu köylüleri, toprak kölesi olmaktan kurtarmaktı. Emin Sazak ile simgelenen ve köy ve köyler sahibi olanların korumak istedikleri, toprak değil, sistemdi, ve bu, toprak-köleliğine dayanan feodal sistemdi.

1945'te, Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, "Memleketimizde üç bin dönüm, beşbin dönüm, onbin dönüm arazisi olanlar vardır. Çoğunun arazisi parça parça ortakçılara verilmiş

durumdadır ve bunun için köylülerimizin bir kısmı az topraklı ve topraksızdır. Ortakçılık çiftçiliğin kanseridir. Servaj yok diyorlar, yok demekle, realite yok olur mu?" (*Ulus*, 7.6.1945) diyor, ortakçılar burada da serf olarak niteleniyordu. Açıktır ki, amaç, toprak sahibinin elinden toprağını almak değil, serfliği sona erdirmek, küçük köylülüğü serbest mülk sahibi yapmak, kölelikten kurtarmaktı.

Feodal toprak mülklerin simgesel temsilcisi Emin Sazak da bunun kaygısındaydı. Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının 17. maddesinin görüşülmesi sırasında, bunu, şu sözlerle açmıştı: "İstediğiniz kadar toprağı devlete ben vereyim. Ama o toprakları devlet benden yasa zoruyla almasın." Nedenini de Sazak kendisi söyleyecekti: "O toprakları devlet benden yasa zoru ile alırsa Emin Sazak Eskişehir'de ölür." Aslında ölecek olan kişi ya da kişiler değil, ölmüş olan toplumsal gelişmeye engel olan toprak köleliği, feodal sistemdi.

Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının 14. maddesine göre, "arazisi olmayan veya yetmiyen çiftçilere (tarım işçileri dahil) dağıtılmak üzere", (a) bütün vakıf arazisinin tamamı, (b) özel idare ve belediyelere ait kullanılmayan arazi, (c) gerçek kişilerle özel hukuk tüzel kişilerine alt araziden beşer bin dönümü geçen parçaları vb. Tarım Bakanlığınca kamulaştırılacaktı.

Yasanın 6. maddesine göre, arazi mülkler, yüzölçüsü bakımından, küçük, orta ve büyük arazi olmak üzere üç boya ayrılmıştı. Küçük arazi 500 dönüme kadar olan araziydi, orta arazi 500'den 5.000 dönüme kadar olan araziydi, büyük arazi, 5.000 dönümü geçen araziydi.

Yasanın 17. maddesine göre ise, topraksız veya az topraklı olan ortakçılar, kiracılar veya tarım işçileri tarafından işlenmekte bulunan arazi, (o bölgede 39. madde gereğince, dağıtıma esas tutulan miktarın kendi seçtiği yerde üç katı sahibine bırakılmak şartıyla), yukarda yazılı çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere kamulaştırılabilecek, sahibine bırakılacak arazi 50 dönümden aşağı olamayacaktı.

Burada bağlantı kurulan 39. madde ise, hiç arazisi olmayanlara, bölgelere ve tarım çeşitlerine göre, bir çiftçi ailesinin geçin-

mesine ve aile fertlerinin iş kuvvetlerinin değerlendirilmesine yetecek genişlik, kuvvet ve çeşitte olmak üzere küçük arazi haddi içinde verilecek araziydi, toprağı yetmeyenlerin arazileri de yeter miktara çıkarılacaktı.

Dağıtılacak arazi ise, yasanın 8. maddesinde şöyle sıralanıyordu: (a) Devletin hüküm ve tasarrufu veya özel mülkiyeti altında bulunup kamu işlerinde kullanılmayan arazi; (b) Bir veya birkaç köy, kasaba veya şehrin ortamalı olan arazinin ihtiyaçtan fazla olduğu parçası; (c) Sahibi bulunmayan arazi; (d) Devletçe kurutulan bataklıklardan kazanılacak arazi; (e) Göllerin kurutulması ile nehirlerin doldurulmasıyla elde edilecek arazi; (f) Bu kanunun hükümlerine göre kamulaştırılacak arazi.

Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının 14. maddesine göre, arazisi olmayan veya yetmeyen çiftçilere dağıtılmak üzere vakıfların, belediye ve özel idarenin, gerçek ve tüzel kişilerin 5.000 dönümün üstündeki arazi kamulaştırılıyor; aynı yasanın 17. maddesine göre de, topraksız veya az topraklı olan ortakçılar, kiracılar ve tarım işçileri tarafından işlenmekte olan arazi, bu maddede yazılı çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere kamulaştırılabiliyordu.

Birinde "arazisi olmayan veya yetmeyen çiftçilere", devlet arazisi yanında vakıflardan, belediye ve özel idarelerden, özel ve tüzel kişilerden kamulaştırılacak arazi dağıtılacaktı; ikincisinde, "topraksız ve az topraklı olan ortakçılar, kiracılar ve tarım işçileri tarafından işlenmekte olan arazi" kamulaştırılacak, bu araziyi tasarruf eden çiftçi ve işçilerin kendilerine verilecekti.

14. maddeye göre, yasadaki ölçütlemeye göre, arazisi olmayan çiftçilere, devlet arazisi ile kamulaştırılacak 5.000 dönümün üstündeki arazi dağıtılacak, 17. maddaye göre topraksız ve az topraklı ortakçı ve kiracıların işledikleri topraklar, işleyen çiftçilere verilecekti. Burada, her çiftçiye verilecek arazinin üç katı, toprak sahibine bırakılıyordu. 50 dönüm, asgari sınırdı. Çiftçilere 100'er dönüm toprak verilirse, toprak sahibine en az 300 dönüm bırakılacaktı. Açıktır ki, toprağın genişliğine göre, her çiftçi ailesine yeterli olacak miktarda toprak bırakıldığı zaman, kalan topraklar toprak sahibine kalıyordu ve burada belirlenmiş

bir sınır yoktu. Toprak sahibine 500 dönüm de, 1.000 dönüm de, daha fazlası da kalabilirdi.

Yasaya karşı olanlar ve özellikle ortakçı, kiracı ve tarım işçisi çalıştıran ve feodal niteliğini sürdüren büyük toprak sahipleriydi (örneğin Emin Sazak). Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatiboğlu ise, 17. maddenin "bu kanunda gerçek inkılabı yapacak madde olduğunu" savunuyordu.

Yasada "orta arazi mülkü"n, 501'den 5000 dönüme kadar olan arazi olarak nitelenmiş olması da, Tarım Bakanı Hatiboğlu'nun eleştirisine neden olacak, "memleketimizde hakikaten üçbin dönüm, beşbin dönüm, onbin dönüm arazisi olanlar vardır" diyecek ve ekleyecekti: "Ama bunların çoğunun arazisi parça parça ortakçılara verlmiş vaziyettedir, ve bunun için köylülerimizin bir kısmı az topraklı ve topraksızdır." (Ulus, 7.6.1945.) Emin Sazak ise, şöyle yakınacaktı: "Hiç olmazsa 5.000 dönümü filan aldık, oraya geldik, orada da "Devletin takati şudur, budur deriz" diye içimizde azçok bir ferahlık duyuyorduk. Ama şimdi bu kalkınca ve 50 dönüm gibi bir şeye inince, benim gibi acısını duyup da deli olmamanın imkanı yoktur. (...) Bir tabir vardır, el başından saç yolmak kolay derler arkadaşlar. Başından saçı yolunmayan bunun acısını bilmez." (Tutanak Dergisi, 14.5.1945, s. 81,80.)

(5)

Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının, serfliğe dayalı toprak köleliğine son verecek olan 17. maddesi ölü doğacak ve bu ölü maddenin konduğu tabuttan nur topu gibi bir parti doğacaktı: Demokrat Parti. Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının kabul tarihi: 11 Haziran 1945'ti; Demokrat Parti ise, 12 Haziran 1945'te kurulmuştu.

1946 genel seçimleriyle birlikte, Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının mimarlarından sayılmak gereken Şükrü Saraçoğlu, 7 Ağustos 1946'da başbakanlıktan ayrılacak, yerini Saraçoğlu kabinesinde Dışişleri Bakanı olan Hasan Saka alacaktı (4 Eylül 1947). Başbakan Saka, "devlete ait arazinin ilk önce dağıtılacağı"

konusunda güvence verecek (*TC Resmi Gazete*, 14 Ekim 1947, Sayı: 6732), özel toprakların kamulaştırılması bir dizi kurala bağlanarak zamana yayılacaktır. Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatiboğlu'nun koltuğuna, Topraklandırma Yasasının 17. maddesinin uygulanması durumunda, "orta işletmenin kalkacağını", "bütün iş hayatını felce uğratacağını", mülkiyet rejimi güvencesini sarsacağını, seksen-yüzbin aileyi mağdur edeceğini söyleyerek, yasaya karşı çıkmış bulunan Cavit Oral oturacaktı.

Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının uygulanmasına geçileceği süreçte, bu değişiklikler, kuşku yok ki tek başlarına değerlendirilemezdi.

Amerikan Kongresi tarafından benimsenen 11 Mart 1941 günlü "Ödünç Verme ve Kiralama Yasası"ndan Türkiye, 7 Kasım 1941'den başlayarak yararlandırılmış, bu yardım, 1 Nisan 1944'te kesilmişti. ABD'nin baskısıyla Türkiye Birleşmiş Milletler bildirisini imzalayacak, Almanya ve Japonya'ya savaş açacak, Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın imzalayacağı Ödünç Verme ve Kiralama Yasası gereğince, ABD yardımları, İkinci Dünya Savaşından sonra yeniden başlayacak (23 Şubat 1945), 1947'de Truman Doktrini ile ülkenin demokratikleşme süreci tam bir denetim altına alınacak, Cumhuriyetle başlatılan demokratikleşme sürecinin ana damarları olan Eğitim Birliği Yasası, Halkevleri, Köy Enstitüleri ve Çiftçiyi Topraklandırma Yasası şu ya da bu şekilde çökertilecek, Cumuriyet Makinası hurdaya çıkarılacaktı.

Çiftçiyi Topraklandırma Yasası açısından son CHP iktidarının yaptığı tek önemli şey, "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (mülga)" başlığı altında, 22.03.1950 günlü ve 5618 sayılı yasanın 1. maddesiyle Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının 23 maddesini değiştirmek olmuştu. Tartışmaya konu olan 17. madde aynen kalmış, "Bu kanun hükümlerine göre kamulaştırma gereğini takdir etmenin ve kamulaştırma kararını vermenin Tarım Bakanlığına ait olduğu"na ilişkin maddesi de aynen kalmıştı. Ama değişen bir şey vardı: Tarım Bakanı.

Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının kabul edilmesinin hemen ardından, 12 Haziran 1945'te Bayar-Menderes-Koraltan-Köprülü dörtlüsünün kuracağı Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950'de iktidara gelecek, 27 Mayıs 1960'a değin iktidarda bulunduğu on yıl

içersinde, bu yasaya bağlı olarak, 18.737.536 dönüm toprak dağıtılacaktı. Dağıtılan toprakların %96,6'sı hazine arazisi, %2,6'sı vakıf vb. arazisi, %0,5'i de özel araziydi.

Bir başka deyişle, bazı topraksız ve az topraklı köylüler, bu yasa yoluyla, ortalama 50 dönüme yakın toprağın sahibi olmuşlardı, ama bunlar arasında feodal ve yarı-feodal toprakları ortakçılık sistemine göre işleyen topraksız çiftçi aileler bulunmuyordu.

Yani yasayla, demokratikleşme açısından amaçlanan, "ortakçı, kiracı ve tarım işçisi" olarak belirlenen, toprak sahibine bağımlı ve toprağa bağlı köylü aileler, bu bağımlılıktan kurtarılmamış, işlediği toprağın sahibi de olamamıştı.

(6)

1961 Anayasasının 37. maddesinde, devletin, topraksız ve yeterli toprağı bulunmayan çiftçiyi topraklandırmak amacıyla gereken önlemleri alacağı yer almış, bu madde doğrultusunda, 1961-1970 yılları arasında 8 toprak reformu yasa tasarısı hazırlanmış, ama hiçbiri yasalaşmamıştır.

26 Temmuz 1972'de "Toprak ve Tarım Reformu Ön Tedbirler Kanunu", sonra 19 Temmuz 1973'te "Toprak ve Tarım Reformu Kanunu" yürürlüğe girecek, başka şeyler yanında, "topraksız ve az topraklı çiftçi ailelerinin yeter gelirli aile işletmeleri haline getirilmeleri için topraklandırılmaları, donatılmaları, desteklenmeleri ve örgütlenmeleri" amaçlanacaktı.

Burada bizim dikkatimizi çeken Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının bir bakıma belkemiğini oluşturan ortakçılık ve ortakçı statüsündeki kiracılık ve tarım işçiliği gibi, kapitalist-öncesi ilişkilerden günümüze kalan çiftçi ailelerin toprak sahibine bağımlılığına son verecek bir topraklandırma yöntemine yer verilmemiş olmasıydı. 1 Kasım 1973'te yasanın pilot bölge olarak Şanlıurfa'da uygulanacağı açıklanacak, Nisan 1974'te CHP-MSP koalisyonu döneminde uygulama doğrultusunda özverili bir çalışma başlatılacak, Karayolları, TEK, DSİ, Zirai Donatım Kurumu harekete geçirilecek, yollar yapılacak, elektrik hatları çekilecek, sulama çalışmaları hızlandırılacak, kooperatiflerin

kullanımı için yüzlerce traktör, biçer-döver, tarım alet ve makineleri, gübre ve ilaç satın alınacaktı.

Toprak ve Tarım Reformu eski müsteşarı Saim Kendir'in anlatımına göre, Çiftçiyi Topraklandırma Yasasıyla, 25 yılda 50 bin dönüm özel mülk toprak kamulaştırılmıştı, yeni yasaya göre, 20 günde 50 bin dönüm özel arazi kamulaştırılıyordu. 75 bin aile toprak edinmek için başvurmuştu. 1 Haziran 1975'te gerçekleştirilmesi planlanan ilk dağıtımda, 5 bin aileye toprak dağıtılacak ve bunlar Toprak ve Tarım Reformu Kooperatiflerinde örgütleneceklerdi.

1.600.000 dönüm toprak kamulaştırılmıştı, dağıtılacak 1.100.000 dönüm kadar da hazine toprağı vardı. 35-40 bin ailenin topraklandırılmasının altlığı oluşturulmuştu.

CHP-MSP koalisyonu dağılmış, yerini Adalet Partisi-Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi, yani "Milliyetçi Cephe" koalisyonu almış (31 Mart 1975), reform çalışmaları yavaşlatılmış, askıya alınmıştı.

10 Mayıs 1977'de 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Yasası biçim yönünden, yani Senatoda yasa maddeleri tek tek değil, toplu olarak oylandığı için, Anayasa Mahkemesi Tarafından iptal edilecek, Mahkemenin yeni yasa için belirlediği bir yılın sonunda da yeni yasa çıkmayacaktı.

Şunlar da eklenmeli ki, "Toprak ve Tarım Reformu Kanunu" (1973) yürürlüğe girmeden önce, 28.6.1966'da 100 dönümden fazla toprakların zilyedi adına mülk olarak tapulanmasına olanak sağlayan Tapulama Kanunu Yürürlüğe girmişti.

1950'de çıkarılan 5602 Sayılı Tapulama Yasası ile 100 dönüme kadar olan arazinin zilyedi adına mülk olarak tapulanması için aranan belgeler, bu kez, 100 dönümden fazla toprakların zilyedi adına mülk olarak tapulanması için yeterli sayılıyordu.

Üst sınırı açık bırakılmış 100 dönümden fazla toprakların zilyedi adına tapulanması için aranan belgeler arasında, özellikle büyük arazilerin padişahlar tarafından geliri tahsis edilmiş mütevelli, sipahi, mültezimlere ait temessük veya senetleri de vardı. Bir yandan İmparatorluktan Cumhuriyete devreden büyük özel mülklerin, kamulaştırılarak bu toprakları ortakçılarla işleyen çiftçi ailelere verilmesi için yasa çıkartılırken, öbür

yandan, çiftçi aileler, İmparatorluktan Cumhuriyete devreden ve fiilen kendi mülklerine dönüşmüş bulunan toprakların işgalcisi durumuna düşürülüyordu.

Reform Yasası karşıtı ikinci bir yasa 22 Kasım 1984'te çıkarılan 3083 sayılı "Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanunu"ydu. Anavatan iktidarında çıkarılan bu yasa, "Mülga 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanununa" göre yapılan uygulamalarda kendilerinden toprak kamulaştıranların, (...) kanunun "Sahibine Uygulanacak Araziye İlişkin Hükümleri" uygulanmaya başlanacaktı. Kanunda "aile başına" yaklaşık 1000 dönüm olan sahibine geri verilecek arazi miktarı, bu yasayla, "kişi başına" 2000 dönüme çıkarılıyordu.

(7)

Toprak Reformu, geri viteste süreci tamamlamaktayken, İMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütünün planlı ve programlı dayatmaları kıskacında, negatif bir toprak reformu sürecine çekildiğimiz burada belirtilmeli;

İmparatorlukta, 7 Sefer 1284 (18 Haziran 1868) yasası ile "Tebaayı Ecnebiyenin Emlake Mutasarrıf Olmaları Hakkında Kanun" ile yabancıların taşınmaz/toprak edinmelerine yasal olanak sağlanmıştı.

Büyük Millet Meclisi Döneminde, 24 Temmuz 1923'te, Lozan Andlaşmasında yer alan bir sözleşmeyle, "Müttefik Devletler" uyruklarına, 7 yıl için, Türkiye'de taşınmaz mal edinme hakkı tanınıyordu.

Cumhuriyet Döneminde, 18 Mayıs 1924'te, Köy Yasasının 87. maddesiyle "Türkiye Cumhuriyeti tabiyetinde bulunmayanların köylerde arazi ve emlak edinmeleri" yasaklanmış, 22 Aralık 1934'te Tapu Yasasının 35. maddesiyle, yabancı gerçek kişilerin ancak bir köye bağlı olmayan, köy dışında kalan araziyi edinebilmelerine olanak sağlanmıştı.

Turgut Özal Döneminde:

21 Haziran 1984 günlü yasayla Tapu Yasasının 35. maddesi ile Köy Yasasının 87. maddesinde değişiklik yapılarak "Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Oman sultanlığı,

Bahreyn ve Katar ülkeleri ile bu ülkelerin uyruğunda bulunan gerçek kişiler"in, karşılıklılık olmaksızın Türkiye'de taşınmaz edinebilmelerine olanak sağlanmış, bu madde değişikliklerinin Anayasa Mahkemesinin iptali üzerine:

22 Nisan 1986 günlü yasayla Tapu Yasasının 35. maddesi ile Köy Yasassının 87. maddesi aynı amaçla yeniden değiştirilmiş, Anayasa Mahkemesi yeniden iptal etmişti.

Tayyip Erdoğan (AKP) döneminde:

1) 5.6.2003:

Doğrudan Yabancı Yatırımlar Yasası yürürlüğe giriyor.

Bu yasa, halkın farkına varmadığı, yabancılara taşınmaz alımına olanak sağlayan ilk yasadır. Bu yasaya göre, yabancı yatırımcı kişi ya da yabancı ülkelerde kendi yasalarına göre kurulmuş ticaret şirketleri, karşılıklılık koşulu aranmaksızın, Türk vatandaşlarının edimine açık bölgelerde, Türk vatandaşları gibi taşınmaz edinebilecekti. Yasa, 5 Haziran 2003'te yürürlüğe girmiş, hemen iptali için Anayasa Mahkemesine gidilmiş, Mahkeme, 11 Mart 2008 günlü kararıyla, yasanın ilgili maddesini iptal etmişti. Yasa beş yıl yürürlükte kalmıştı. İptal edilen 3. maddenin d bendi, bazı değişikliklerle, AKP tarafından boşa alınan Tapu Yasasının 36. maddesi olarak düzenlenmiş, 3 Temmuz 2008'de yeniden yasalaşmıştı. 2003 yılından 2008 yılına kadar, ülke toprakları, yabancılar tarafından, özellikle karşılıklılık koşulu olmayan Arap ülkeleri sultanları ve uyrukları tarafından Türk vatandaşının edimine açık yerde ve Türk vatandaşlarının edineceği büyüklükte toprak edinmişlerdi.

2) 3.7.2003: Tapu Yasasının 35. maddesi değiştiriliyor, Tapu yasasının 36. maddesi ve Köy Yasasının 87. maddesi yürürlükten kaldırılıyor.

Bir başka anlatımla, 1924'te Köy Yasasıyla, 1934'te Tapu Yasasıyla, yabancı gerçek kişilerin, köylerde emlak edinmesini ve köy arazisisinde toprak edinmesini yasaklayan maddeler yürürlükten kaldırılıyordu.

3) Değiştirilen Tapu Yasasının 35. Maddesi, iki kez Anayasa Mahkemesinde iptal edilecek, iki kez yeniden düzenlenerek yürürlüğe konacak, 2003'ten 2008 yılına kadar, yabancı gerçek kişiler ülkeyi, özellikle kıyılardan talan edecekti.

Bilmem hiç düşünüldü mü? Son genel seçimlerde, Ege ve Akdeniz kıyılarının oy rengi, AK karşıtı, isyan kırmızısıydı. Çünkü bu iller AKP'nin çıkardığı yasalarla, yabancılar tarafından tam bir işgale uğramış, yöre insanları, kendi yurtlarında, yurtsuz ve işsiz kalmaya isyan etmişlerdi. Oylarının rengi onun için bayrak rengi, isyan kırmızısıydı.

(8)

Turgut Özal döneminde, 1984'te ve 1985'te, Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Oman Sultanlığı, Bahreyn ve Katar ülkeleri ile bu ülkelerin uyruğunda bulunan gerçek kişilere, karşılıklılık koşulu aranmaksızın Türkiye'de taşınmaz edinmesi için yasalarda yapılan (ve herbiri Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen) değişiklikler, bugün yapılanlarla karşılaştırıldığında, bir bakıma iyi niyetli istekler olarak nitelenebilirdi! Çünkü o zaman, yalnızca bu ülkelerin petro-dolar zengini krallarına, sultanlarına, emirlerine, şeyhlerine, Boğazda "keyf" sarayları edinmeleri gibi "masum" amaçlar gündemdeydi.

Bugün 11 Eylülü arka cebimize koymadan ekleyelim ki:

Yabancılara toprak satışı adı altında, petro-dolar giysisi içinde uluslararası sermaye ulus-devleti içinden oyuyor, ılımlı islam sancağı altında teokratik sistem laik sistemin kalesini içinden çökertiyor.

Ondokuzuncu yüzyılın ortalarında, Batı, yatıyor-kalkıyor, "Türkiye'yi ne yapacağız?" diye soruyordu. Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) ve Sevr Andlaşması (10 Ağustos 1920), bu soru'nun somut yanıtlarıydı. Mondros Mütarekesiyle imparatorluğun kolları ve bacakları kesilmişti, Sevr Andlaşmasıyla gövdesi parsellenmişti. Ama bu, ulusal diriliş, derleniş ve direniş duvarına çarpacak, tuz-buz olacaktı.

Batıdan doğuya, kuzeyden güneye paylaşım amacıyla eklemlenen etnik ve dinsel bölüşüm amacı, içten içe özerklikten özgürlüğe, özgürlükten "özür"e, değişik kimlikler ve giysiler içinde günümüze taşındı, taşınıyor.

Bugün ülke toprakları, ülkeyi bir yanıyla parsellemek iste-

yen, bir yanıyla ekonomisine egemen olarak siyasal iradesini güdülemeye çalışan, bir yanıyla laik ve demokratik kimliğin başına hilafet sarığı sarmayı amaçlayan perspektiflere programlanmış yasalarla başka ülkelerin toprağı haline geliyor.

Bir bakıma Türkiye Büyük Mağazasında, ülke toprağı, meta olarak pazarlanıyor, toprağı "para" olarak algılayan Bakanların deyişiyle ülke "kapış kapış" paylaşılıyor.

Bilmem afişlerde gördünüz mü? Hemen her seçimde , ampul yanında bir portre ve altında "Her şey Türkiye için!" yazılıyor. Evet her şey Türkiye için. Fabrikalarımızı sattık Türkiye için. Limanlarımızı sattık Türkiye için. Bankalarımızı sattık Türkiye için. Ormanlarımızı sattık Türkiye için. Topraklarımızı satıyoruz Türkiye için.

Unutmayalım, hiç unutmayalım ki, Türkiye'yi satıyoruz Türkiye için.

"Allaha bin şükür!", iyi satıyoruz.

Ankara - ODTÜ Vişnelik, 2009
Türkiye'ye Kefen Biçenler, s. 147-167

BİR
AŞİRET GELENEĞİ
VE
TOPRAK

(KARDEŞİM İLHAN'A MEKTUPLAR)
14 ŞUBAT 1981, 8.25 (20.25)

Canım Güzel Kardeşim,

Bugün Ayla ile Turgut geldi oturmaya. Hani acıyı aralayan konular vardır ya onlardan da söz açıldı. Yani yazın ve sanat konularından. Oturduğum yere bakan fotoğrafının karşısında, bu konuşmaları şu anda duymasan da, sanki bir gün seninle ne de olsa konuşacakmışız gibi daldığım, ve sonra, artık hiç konuşamayacağımızı anımsayarak acıya düştüğüm. Böyle düşerek ve kalkarak konuştuk ordan burdan, ve daha çok da bizim kuşağımızın kültür olanaklarından.

Anımsayacaksın, *Türkiye Yazıları*'nın ilk sayısında, benimle yapılan "Görüşme"de, bizim kuşağın kültür olanaklarına değinmiş, ve eski yazıdan yeni yazıya geçişin açtığı boşluğun olumsuz yönleri olduğunu da belirtmeye çalışmıştım. Geriye dönülürse, benim doğduğum yıllar, yazının değiştirildiği yıllara denk düşer. Özellikle şiir, öykü, roman ve düşün kitapları okuma

çağına geldiğimde, yeni yazı ile basılmış yapıtlar yetersiz, ve kendi toplumumuzun yazılı kaynaklarını tarihsel derinliği içersinde irdelemek ise, hemen hemen olanaksızdı. Çünkü bizler, yalnızca yeni yazıyı öğrenmiştik, eski yazıyı öğrenme olanağımız bir bakıma olmamıştı. Oysa, bir toplum, devrim geçirmiş de olsa, bu devrim, nasıl o toplumun iktisadi temelde, yönetimde ve kültürde nitel bir dönüşümünü simgelerse, dönüşen şeyin kendisi, dönüşmüş olan şeyle, yani anti-tez kendi teziyle tam olarak açıklanabileceğine göre, geçmiş iktisadi yapıyı bilmek de o denli zorunluydu. Uluslaşmanın nitel dönüşümü, yönetimde, ulusal devlet olarak, kendini "Cumhuriyet"le simgelediği bilinir. Ulusal devlet, tarihsel köklerinden yalıtık bir kurum değil, tersine, toplumun tarihsel evriminin bir evresidir, ve onu geçmişten, kendisinin geçmişi olan toplumsal varlığından, anti-tezi olduğu feodal devletten soyutlamak da olanaksızdır. Buna karşılık, geçmiş dönemi kucaklayan toplumsal varlığımızın belgeleri, özellikle iktisadi yapıyı irdelemeye kaynaklık edecek belgeler, eski yazılı metinlerde bize kapalı bulunuyordu. Eski yazıdan tam bir kopuş, iktisat tarihimizi irdelemenin de koşullarını daraltıyor, yalnızca bununla kalmıyor, bu tarihe ilgi duyma eğilimini de köreltiyordu. Toplumsal geçmişimizi irdeleme eğiliminin yeni kuşaklar açısından kesintiye uğraması, aynı zamanda, güncel toplumsal varlığımızı, dönüştüğü tarihsel köklerinden ele alıp irdelememizi de olanaksızlaştırıyordu. Buna karşılık, Batıdan aktarılan çeviri metinler, hemen hemen yazın ve sanat alanında kalıyor, bunlar da, ideolojik açıdan sıkı bir süzgeçten geçirildikten sonra, bize sunuluyordu. Öyleyse, neydi bizim kültür olanaklarımız! Cumhuriyetin 30 ila 50'li yıllarında yeni yazı ile basılan ideolojik tahlilden yoksun yapıtlar, ve gene bu yıllarda, Batı yazın ve sanatından aktarılan, daha çok burjuva toplumun yaşamını olurlayan, dahası burjuva ve küçük-burjuva insanı olurlayan şeylerdi.

Ama, yazın ve sanat, ilkin, içinde varolduğumuz, tüm bağlarla bağlı olduğumuz kendi toplumumuzu, kendi insanımızı, tanıma, tahlil etme, irdeleme, bilme olanağını sağlamalıdır. İkincisi, tarihsel ve güncel konumu içersinde insanlığı bilme ve tanı-

ma olanağını. Oysa, kendi toplumumuzu ve insanımızı, yeterince tanıma, bilme olanaklarından, yazın ve sanat ürünlerinin yetersizliği ölçüsünde yoksunduk. Buna karşılık, farklı geleneklerden geçmiş, gelişkin tekniğin, makineleşmenin, kentleşmenin yarattığı burjuva toplumun burjuva ve küçük-burjuva yaşamını ve davranışını içeren çeviri yazın ve sanat yapıtlarının daha büyük ölçüde etkisi altına çekiliyorduk. Bunlar, insanı, evrensel boyutlarında anlamamızın bir öğesi olmakla birlikte, kendimizi, kendi toplumumuzu olduğu kadar, kendi insan gerçeğimizi tanıyabilmemize yetmiyordu. Bu nedenledir ki, biz, kendi toplumsal değişmemizin oluşturduğu, geliştirdiği insanı tanıyıp kavramak yerine, daha farklı toplumsal koşulların yarattığı insanlarda kendimizi tanımaya eğilim gösterdik. Kendimizi, doğrudan anlatan yazın ve sanat ürünlerinden tanımıyorduk; bu da, bizde, bir başka toplumsal ortamın yarattığı insanlar gibi davranmak, özellikle, bize aktarıldığı yönüyle, burjuva ve küçük-burjuva unsurlar gibi davranmak özlemini geliştiriyordu.

İşte bu koşullarda, diyelim şiirde, kendimizi, kendi insanımızı açıklama yerine, devrimci öğesinden yalıtılmış Batı şiirinin, bazan biçimine, bazan içeriğine öykünür olduk. Kuşkusuz, iki şiirin öznesi de "insan"dı. Bu nedenle de, bu farklılık ilk bakışta kendini ele vermiyordu. Batılı şiirin de, kendi şiirimizin de öznesi insan olduğu için, "insan"ın evrensel yönü, henüz evrenselleşmemiş insanın yerel özelliklerini örtüyordu. Şiirde, kendi toplumunu, kendi insanını, daha da önemlisi kendini irdeleme, tanıma ve anlatma yerine, kendinden uzak, kendine yabancı bir insan ağır basıyor. Bunu görebilmek, kuşkusuz, bir bilinçlenme sorunuydu, bu bilinçlenmenin sınırlı olduğu ortamda ise, bu, o denli zordu. Bugün de, bu düşüncelerimi somuta indirgemek istediğimde, farklı düşüncelerin eleştirisine uğramak da olanaklı. Yani, her şey, o kadar kalın ve düz değil; ya da bu tür düşünceler, anti-tezlerini içeren örnekler de taşır.

Şimdi, bilimsel yayınların büyük ölçüde dilimize aktarılmış olduğu bir ortam var. Bu, bize, aynı zamanda, kendi toplumsal geçmişimize eğilme, kendi güncel toplumsal varlığımıza eğilme,

ve bunları irdeleme ve açıklamanın bilimsel anahtarını veriyor. Bunun yanısıra, bu bilimsel öğreti dışında oluşturulmuş, eski yazı bilenler tarafından yeni yazılı metinlere aktarılmış belgeler ve bilgiler var. Öyleyse, kendi toplumsal tarihimizi, bilimsel olarak, irdeleme olanağımız şimdi büyük ölçüde var ve bu, toplumsal değişmemizin maddi nedenlerini açıklamamıza da olanak sağlıyor. Bu olanak, aynı zamanda, bugünkü toplumsal varlığımızı, bilimsel olarak tahlil edebilmemizi de kolaylaştırıyor, ve temeldeki değişmeleri bilimsel olarak kavramak, insanımızın yaşamını doğrudan anlatacak olan yazın ve sanat çalışmalarının perspektifini oluşturuyor. Bugün yazın ve sanata, toplumsal ilginin artması, onun bir fantezi, salt bir estetik zevk alma aracı olmaktan çıkarak, estetik beğeni içersinde, kendi kişiliğini ve toplumsal varlığını tanımasına yönelik bir içerik kazanmakta olmasında aramak gerekir.

Bir toplumun üyeleri, kendi toplumunu, kendi insanlarını ve sorunlarını, çeşitli araçlardan algılayabilir. Ama bu araçlardan biri, diğerinin yerini alamaz. Diyelim bilim, toplumu ve insanı, sorunlarını, soyut genellemeler içersinde verir.Yazın ve sanat ise, topluma ve insana, somut ve özel olandan bakar. Somut ve özel olan, ancak bilimsel soyutlamanın, bilimsel genellemenin ışığı altında, doğru olarak kavranabilir. Bilim, özel olanı geneller, somut olanı soyutlarken, yazın ve sanattan da yararlanır; yazın ve sanat, özeli ve somutu verirken, sorunu bilimsel yönden kavradığı ölçüde, kendini sağlam temeller üzerinde geliştirebilir.

Hazal'ı gidip görmeni istemiştim canım kardeşim. Görme olanağın olmadı biliyorum. *Hazal*'da, bize acı ve acımasız gelen bitiş, kendi topluluğunun geleneğiyle açıklandığı zaman, bunun topluluk üyeleri açısından dindirici olduğu da görülür. Bize acımasız gelen, bizim, o gelenekten uzak ve ayrı bir "insan" anlayışımız olmasındandır. Aşiretlerde, "kan helali" denen tüzel bir kurum vardır. Ben, bunu, *Şemdinli Röportajı*'nda da yazmıştım. Bir aşiret üyesi, bir başka aşiretin üyesi tarafından öldürüldüğünde, öldürenin ailesinden, öldürenin ailesi kan helali ödeyecek denli varlıklı değilse öldürenin bağlı bulunduğu aşiret

reisinden, "kan helali" adı altında kan bedeli istenir. Bu, para, hayvan, toprak, kız ya da bir başka şeydir. Ama bunu, üyesi öldürülen aşiretin reisi alır. Kan helali verilmezse, o zaman üyesi öldürülen aşiret reisi, üyesini öldüren aşiretten birini öldürtür. Bu, ilkin öldürenin ailesinden olmalıdır, yoksa aşiretten biri öldürülür. Aşiret birliğini, komşu aşiretlere karşı korumanın gelenekleşmiş bir kuralıdır bu.

Hazal'da aşiret birliğini ifade eden köy topluluğu içersinden, aşiret birliğinin geleneksel çıkarlarına, köyden geçecek yolda çalışmaya giderek karşı durmuş olan bir genç, evli —ama nişanlısı askerde öldüğü için nişanlısının küçük kızkardeşiyle evli olan Hazal— Hazal ile birlikte kaçar. Bu, köyün birliğinin "namus"u biçiminde görünen, aslında aşiret birliğinin soyunu üretme, dirliğini sağlama ve birliği gelenekleri içersinde koruma güdüsünden kaynaklanan bir öldürüme yol açacaktır. Hazal ve kaçtığı genç, öldürülerek, köye geri getirilirler. Öldürüldükleri yerde bırakılmazlar, çünkü onlar "ölü" de olsalar, birliğin üyesidirler. Şu var ki, aşiret birliğinin korunması, güncel olarak, bu birlik üyelerinin tümünün ortaklaşa paylaştığı bir erek olmaktan çıkmış olabilir. Ama gene de, birlik üyelerinin çoğunda, bu geleneğin canlı olduğunu, böyle bir öldürümle, birliği dağılmaktan kurtarma inancının ağır bastığını görmek olanaklıdır. Öldürüme, aşiret birliğini koruma geleneği içersinden bakanlar, ve gene aynı öldürüme, bu geleneklerin dışında, yeni bir toplum, yeni bir insan anlayışı açısından bakanlar, kuşkusuz, olguyu, farklı olarak algılarlar. Evrensel birim, ulusal birim, aşiret birimi... Evrensel birlik, ulusal birlik, aşiret birliği. Evrensel birim içersinden, evrensel birlik açısından, yani tam da evrenselleşmiş insan açısından insana bakış ile, aşiret birimi üyesinin yükümlülüğüne bakış o denli birbirinden farklıdır ki, birindeki olguyu, öbür birim içersindekinin, kendi "doğallığı" ile kavraması bir bakıma olanaksızdır. Olayın bizim için çarpıcı yönü de bu ikilemden kaynaklanmaktadır.

Bir kere, insan, sürü bilincinden toplumsal bilinçli varlığa geçişte, burjuva iktisatçıların başlangıçta koydukları gibi özgür değildir. O, içinde bulunduğu topluluğa bağımlıdır; bu toplu-

luk, bir aşiret ise, aşiretin bir üyesi olarak aşirete bağımlıdır. Toprak, aşiret birliğinin ortaklaşa mülkü ve ortaklaşa işlediği bir alan iken, üyenin birliğine bağımlılığı en yüksek düzeydedir. Özel mülkiyetin geliştiği ve özellikle toprakta özel tasarrufun oluştuğu evrede, ve hatta toprakta özel mülkiyetin varolduğu bir dönemde bile, bağımsız, özgür bir üye değildir aşiret üyesi. Toprakta özel mülkiyet oluşsa bile, bu mutlak bir özel mülkiyet değildir henüz; çünkü toprağın sonal mülk sahibi, aşiret birliğidir. Üyeler, bu toprağı, özel mülkleri gibi tasarruf ederler, aşiret üyeleri arasında satarlar, bağışlarlar; miras da öyle. Ama, aşiret üyesi, toprağını, bir başka aşiretin üyesine satamaz, bağışlayamaz, miras bırakamaz. Mülkiyetteki bu bağımlılık, aşiret birliğine karşı ilişkilerde de o denli güçlüdür. Aşiret üyesi, bu bakımdan, aşiret birliğini koruyacak olan geleneklere, törelere öyle yargılanmıştır ki, kendi kişisel çıkarı, istekleri, özlemleri, bu geleneklerin zedelenmesine, bozulmasına yolaçtığı zaman, birliğin çıkarı ağır basar; ya o üye, birlikten atılır, malına ve mülkiyetinde görünen toprağına birlik tarafından elkonur, ya da üye öldürülür. Bu, uygar toplumdaki toplumsal sözleşmeye benzer, aşiret birliği sözleşmesidir ve aşiret üyesi olarak doğarken, nasıl aşiret üyeliğine yargılanmışsa, bu geleneksel sözleşmeye de yargılıdır. Nasıl o, varlığını ve varoluşunu aşiret birliğine borçlu ise, o da, varoluşunun ve varlığının nedeni olan aşiretini ve onun geleceğini korumakla yükümlüdür. Aşirete, gelin olarak dışardan giren bir üye de, gelin geldiği aşiret birliğinin çıkarını, kendi kişisel çıkarının üstünde tutmak zorundadır.

Temel düşüncelerini Marx ve Engels'ten aldığım bu genelleme ve soyutlama ile *Hazal*'da somut ve özel olarak yansıtılan olay arasında, aynı toplumsal gerçeğin, iki farklı anlatımı var. Biri soyut ve o ölçüde genel. Doğrudan düşüncelerimize yönelik, bizi bilgilendiriyor. Öteki, somut ve o ölçüde özel. Kendini, böyle bir topluluk içersinde gerçekleşmiş bir olayda iletiyor bize. Bizi, somut ve özel bir olay olarak bilgilendiriyor. Bilim, bu somut ve özel olandan yararlanarak, soyutlamaya ve genellemeye gidebilir, ama tek bir roman bu genellemeye çoğu kez yetmeyebilir. Yazın ve sanat, bilimsel genellemeden yararlanarak,

benzeri özel ve somut bir olayı, kendi toplumsal yapısı içersindeki yerine sağlıklı bir biçimde yerleştirebilir. Hazal'daki öldürüm, o ölümlere ağıtlar yakan, sevincini türkülerle dile getiren estetik beğenisini ve inceliğini, kilimlere, heybelere, çoraplara nakışlarla renkleyen insanın bir "vahşet"i, acımasızlığı mıdır; yoksa kanbirliğine dayalı ve bu anlamda henüz ilkel aşamasındaki topluluk birliğinin korunması düşüncesinin, öldürüm acısına üstün gelmiş olması mıdır? Bilimsel olarak aşiret birliğinin varolma savaşımını bilmeden, burada yer alan insanların, bu tür davranışlarını, doğru olarak değerlendirebilmek olanaksızdır. Geleneksel ilişkilerin ve bağların, kapitalist pazarın etkisiyle çözülmesi ve dağılması, kuşkusuz kaçınılmazdır, ve bu, acılı ve ızdıraplı bir yol izlese de, geleneksel ilişkileri çözdüğü ölçüde devrimcidir. Uluslaşma ve ulusal birim içersinde, ulusal birimleşmeye karşı, aşiret birliğinin korunmak istenmesi, kuşkusuz, nesnel olarak gerici bir davranıştır. Ama, yeni yaşam biçimine duyulan kaygıyı, aşiret birliğinin dağılması korkusunu, aşiret üyeleri açısından ele aldığımızda, bunu, öznel olarak, gene bilinçli bir "gericilik" olarak niteleyebilir miyiz? Üçüncüsü, ulusal pazarın, aşiret birliğini koruyan köye, yol ile, dolaylı olarak girmesi, büyük bir olasılıkla, aşiret reisinin, sınıfsal özelliğinde farklılık yaratmakla birlikte, daha çok yararına olabilecektir. Ama aşiret reisinin, aşiret reisi olarak konumunu olduğu kadar, aşiret birliğini koruma kaygısını da taşıması, gelenekleri ve yükümlülükleri açısından bakıldığında, anlaşılır bir şeydir. Yol ile birlikte, burjuva "devlet" düzeninin etkinliğini köyde duyurması, burada, aşiret üyelerini de yaşamsal yönden kaygılandırmakta, birçoğu, yeni bir yaşamın, acılı bir gelecek, açlık ve dağılmak demek olduğunu sezmektedirler. Bu bakımdan, aşiret üyelerini, birliği dağıtmaya zorlayan dış etkenler karşısında, birliği korumaya yönelik davranışlarından dolayı, öznel olarak "gerici" olarak niteleyebilir miyiz?

Bilimsel bilgiden yoksun olursak, *Hazal*'daki öldürüm ve intiharı, bu aşiret üyelerinin "acımasız"lığıyla, "barbar"lığıyla, "gerici" olmalarıyla açıklayabiliriz. Ama, yüzyıllardan beri, böyle bir birliği, burjuva anlamda da olsa insanca-olmayan özellik-

lerle ayakta tutmak olanağı yoktur, ve bu insanların, yaşam felsefesi kadar, türkülerle, nakışlarla yoğrulmuş, bunları üretmiş bir inceliğe sahip olduğu unutulmamalıdır. Onları acımasız yapan, kendilerinin "acımasız değil, topluluğun varlığını, bireyin öznel çıkarlarının, bireyin öznel çıkarlarının üstünde görmeleridir. Aşiret birliğinin ortaklaşa aldığı karar, günümüzün hemen çoğu ileri toplumlarında bile görülen "idam" kararlarından birini, kendi yasaları gereğince verirken, kalemlerini biçimsel olarak kırmıyorlarsa, onların acı duymadıklarını söylemek ve bunu böyle görmek ve göstermek doğru olanı yansıtır mı? Bunu ve bunları görebilmek için, aşiret birliğini, bilimsel olarak bilmek gerekir. Yoksa, yazar, gözlemlediği, dinlediği bir olayı, yazın ürünü olarak üretirken, bu olayı gerçeklemiş olan insanları, tam ve doğru olarak iletemez okura..

Filmi iyi izleyemediğimi de belirteyim canım kardeşim. "Körler"in konuşmalarını seslendirme yüzünden hemen hiç anlayamadığımı da. Olayın geçtiği köyün, bir aşiret topluluğunu kucakladığı gibi, komşuluk ilişkilerine dayalı köy topluluğu özellikleri de taşıdığı izlenimi edindim. Ama bütün bunların, söylediklerimin özünü değiştirmeyeceğini de ekleyeyim.

Canım Güzel Kardeşim,

Söyleşmeyi uzattım biraz. Söyleşmeye dalınca da, yer yer unuttum ölümle buluşmuş olduğunu.

Hoşça kal canım kardeşim.

4 Şubat 1981
Bilim ile Yazın Arasında, s. 11-18

İKİ
"SÜRÜ" FİLMİ
VE
GÖÇER AŞİRETLERİ
VE
YAZGILARI

(KARDEŞİM İLHAN'A MEKTUPLAR)
15 ŞUBAT 1981, 11.10 (23.10)

Canım Kardeşim,

Dün gece yazın ve sanat üzerine söyleşirken, söz dolaşıp *Hazal*'a gelince, *Sürü*'den de sözaçmak istemiştim. *Sürü*'nün konusunu gerçekleyen küçük göçer aşiretin varlığında, göçer aşiretlerin, kapitalist ekonominin etkisinde yoksullaşmaya ve yıkıma yargılanışı, bu filmde çarpıcı bir biçimde sergilenir de onun için.

Hazal ile *Sürü*, Güney-Doğu Anadolu'dan farklı iki aşiret birliğini yansıtmakta ve kapitalist pazarın etkisinde, farklı çözülüşleri sergilemektedir. *Hazal*, bir aşiret topluluğunu, yerleşik köy birimi içersinde kucaklamaktadır. Köy, bilirsin, bizim büyüdü-

ğümüz yörelerde, İç Anadolu'da, komşuluk ilişkilerinin egemen olduğu birimleri oluşturur. *Hazal*'da ise, aşiret birliğini kucaklayan köy topluluğu, aşiret birliğine sonradan katılmış üyeleri de içerdiği için, kan bağına dayalı aşiret birliğinin egemenliği altında, komşuluk ilişkilerine dayalı köy topluluğu özelliklerini de barındıran bir birim görünümündedir. Benim Şemdinli'de saptadığım bir şey de şu: Her aşiret, genel olarak, beş, on, onbeş köyü kucaklıyordu. Kendi aşiretlerinden şu ya da bu nedenle ayrılarak, bu aşiretlerden birine katılmış olanlar, yeni katıldıkları aşirete, kastın en alt basamağından kabul edilirler. Kendi aşiretlerinde, soyluluğa dayalı hiyerarşik sıralamada "aşiret reisi ailesi (pısağa)" ya da "kabile reisi ailesi" içersinde yer almış olsalar bile, yeni katıldıkları aşirette, bu soyluluklarını yitirirler ve en alt kast olarak yerlerini alırlar.

Hazal'da aşiret birliği biçiminde görülen köy topluluğu içersinde, kan bağı bakımından farklılık gösteren, bir başka deyişle, aşirete sonradan katılmış, bir bakıma komşuluk geleneğine sahip unsurlar yeralmıştır. Bu aşiret topluluğuna sonradan katılmış unsurlar, aşiret birliğinin egemenliği altında aşiret gelenek ve törelerine bağımlı olmakla birlikte, bu topluluğu dıştan çevreleyen ve topluluğun çıkarlarıyla çatışan iktisadi zorlama (köyden geçecek yolun yapımı) karşısında, birlik, en zayıf yerinden, yani aşiret birliğine eklemlenmiş komşuluk ilişkilerinden çözülmeye başlayacaktır.

Sürü'de ise, Veysikan aşireti, bir göçer aşiretidir. Göçer aşiretlerde, kanbağı "saflığını" canlı bir biçimde korumaktadır. İkincisi, göçer aşiretlerin, ortaklaşa da olsa kendilerine ait toprakları yoktur. Tüm toplumun ortaklaşa mülkü sayılan otlakları ve meraları, göçer aşiretleri, geleneksel olarak tasarruf etme hakkına sahiptiler. Daha sonra, o bölgede etkinliği olan aşiret reisleri ve köy ağaları, bu toprakların sahipleri olarak göründüler, ve buralarda konaklayan ve sürülerini otlatan göçerlerden, bu kırsal alanların rantlarını (kiralarını) almaya aşladılar. Ya da bu toprakları ekime açarak (yani kendi özel mülklerine dönüştürerek), göçer aşiretlerin geleneksel olarak oluşmuş bulunan ortaklaşa tasarruf haklarını gasbetmiş oldular. Özellikle büyük göçer aşiretlerin sürülerini otlatarak bir yerden bir başka yere geçtiği

alanlar ekime açılınca, bu aşiretler, sürülerini, zaman zaman, asfalt yollardan geçirmek zorunda kaldılar.

Makinenin tarıma girmesi, yalnızca meraların alanlarını daraltmakla kalmadı, göçer aşiretlerin "tasarruf hakkı" biçiminde geleneksel olarak ortaklaşa sahip oldukları temel üretim araçlarından başlıcasını, sessiz sedasız yitirmelerinin nedeni oldu.

Bu olgu, *Sürü*'de, dramatik bir biçimde gözlemlenebilir. Traktörün çektiği pulluğun, binlerce yıldır mera olarak yararlanılan toprağa girişi sahnesini, çoğu izleyici, tarıma kapitalizmin girmesi ya da kapitalist tarım işletmesinin bir göstergesi olarak niteledi. Sermayenin, kırsal alanda geleneksel ilişkileri çözücü etkisi ile tarıma sermayenin girmesini ve daha açık bir anlatımla tarımda kapitalist işletmenin gerçekleşmesini birbirine karıştırmamak gerekir. Bunlar, bir sürecin, birbirini izleyen, ama birbirinden farklı iki evresidir. Sermayenin, kırsal alanda, geleneksel ilişkileri çözücü etkisi, ilkin bu alanın kapitalist tarım işletmesi haline gelmesiyle değil, kırsal üreticilerin, kapitalist pazara çekilmesiyle başlar. Bu da, başlangıçta, kapitalist pazarın, kırsal ev sanayisini ele geçirmesi ve bu sanayii çökertmesiyle kendini gösterir. Giderek, kırsal üreticinin, kapitalist pazar için meta üreten ve gereksinimlerini kapitalist pazardan sağlayan meta tüketicisi durumuna gelmesiyle, görünüşte bir küçük üretici, özünde sermayenin ücretli işçisi haline gelir. Emek üretim araçlarından ayrılmış, kırsal alanda, kapitalist tarımın önkoşulları yaratılmıştır.

Yerleşik ve yarı-yerleşik aşiretlerde, aşiret reisi, aşiret reisi ve ağalık özelliklerini korurken, aynı zamanda, onun kapitalist tarımcı gibi toprağını işlemesi, farklı bir durum yaratmaya başlamıştır bu bölgede. Özellikle, aşiret reisliği ve ağalık gücüne dayanarak, topluluğun ortaklaşa mülkiyetinde olan toprakları, kendi özel mülkü gibi işlemesi ve ona sahip olması, sermayenin ilkel birikiminin özelliklerini andırmakla birlikte, traktörün kendini, yalnızca bunu, tarımda, geleneksel üretimin yerini kapitalist üretimin aldığına kanıt olarak göstermek, doğru bir tahlil olamaz. Benim burada belirtmek istediğim ise, *Sürü*'de izlediğimiz traktörün çektiği pulluğun toprağı altüst etmesi sahnesinin, göçer aşiretlerinin sürülerini otlattığı toprakları daraltmasını;

yani temel üretim araçlarından birinin, toprağın tasarruf hakkının (böyle bir tasarruf hakkının bulunduğunun bilincinde olmayan, aynı zamanda, modern burjuva hukukunda böyle bir hakkın bilincinde olmadığı) göçer aşiretlerinin elinden alınmış olmasını simgelemesidir. Göçer aşiret reisinin, böyle bir sahne karşısında ürperişi, yepyeni bir gücün, makinenin onun temel üretim aracını, yani meranın tasarruf hakkını nasıl elinin altından çekip almakta olduğunu görmüş olmasıyla açıklanmalıdır.

Göçer aşiretlerinin geleneksel yaşam koşullarını çözen etkenlerden biri de, bu aşiret üyelerinin, kapitalist pazarın etkisi alanına doğrudan çekilmiş olmasıdır. Aşirette, Sürü'de çok iyi bir biçimde öğeleri gösterildiği gibi, yün eğirme, dokuma, süt işleme, ekmek pişirme, demir ve ağaca dayalı bazı el zanaatları, bu topluluk üyeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. İş, aşiret üyeleri arasında bölüşülmüştür. Anımsayacağımız gibi, Marx, ataerkil bir ailede, böyle bir işbölümü gelişmiş olmakla birlikte, bu ürünlerin, ataerkil aile üyeleri karşısına, meta olarak çıkmadığını belirtir. Burada da öyle. Ne var ki, bir yandan konakladığı yerin ve hayvanlarını yaydığı meranın rantını ödemek için,ve öte yandan, aşiret üyeleri tarafından dokunamayan giysiler ve tükettiği buğday gibi diğer birçok gereksinimi karşılamak için, ürettiği ürününü, yani koyununu, yapağısını, peynirini, yağını, bu kez kapitalist pazara meta olarak sunmak zorundadır. Bu nedenle de, büyük ölçüde, kapitalist pazara, kapitalist pazarın oluşturduğu piyasa fiyatına bağımlı duruma gelmiştir.

Şimdi, aşiret birliği, tükettiği ve ürettiği ürünlerin belirleyici bir bölümünü, kapitalist pazardan sağlamak ve kapitalist pazara sunmak durumundadır. Aşiret birliğinin gelenekleri içersinde varlığını koruma direnci, kendini, onun bilincine varmadığı, onu çevreleyen ve içersine asit gibi sızan yeni ekonomik güçlere karşı değil, aşiretine kötülük getirdiği inancında kendini gösteren, kavgalı olduğu bir başka aşiretten kendi aşiretine gelmiş olan "gelin"in varlığına yönelmekte gösterir. Filmin dramı da, bu karşıtlığa dayandırılmış. Bu çatışma, Berivan'ın acılı yaşamında düğümlenir ama, bu dramın sergilendiği olayın arka planında, aşiretin dağılması sergilenir. Aşiret reisinin, Kızılay'da akşamın akışan kalabalığı ve yoğun trafiği ortasında, bir dağ

yamacından, vadide sürülerini otlatan oğullarına seslenir gibi, oğullarını çağıran tükenişi, özünde kapitalist pazar ile yeni teknik olanaklardan yararlanan yerleşik aşiret reislerinin ve köy ağalarının, bu küçük göçer aşiretini, bir yandan yoksulluğa yargılayarak ve bir yandan temel üretim aracını elinden alarak darmadağın bırakışını simgeler. Oğullarından birini cezaevine, birini kentin çekici kadınlarının koynuna kaptıran babanın görüngüsünde, kapitalist ekonominin, küçük göçer aşireti acılı ve ızdıraplı bir yoksulluğa yargılaması, arka planda dipdiri durur.

Seni özlemle öpüyorum canım kardeşim.

15 Şubat 1981
Bilim ile Yazın Arasında, s. 19-23

ÜÇ
FEODAL AÇIDAN AŞİRET TOPRAĞI VE KÖY SAHİPLİĞİ

*"FAŞİZM ÜZERİNE AÇIKLAMALAR"*DAN
(PARÇA)

Görülmektedir ki, Laçiner, faşizmi, kapitalizm-öncesi üretim biçimlerinin, kapitalizmin gelişmesine karşı bir tepkisi olarak nitelemekte, ve bunun, toplulukların etnik ve dinsel açıdan bir türden (homojen) olduğu yörelerde değil, karışık (heterojen) olduğu yörelerde ortaya çıkacağını ileri sürmektedir. Bir başka deyişle, faşizm, Türkiye'de, kapitalizm-öncesi ilişkilerden kapitalizme geçiş ne denli *zorunlu* ise, o denli *zorunlu* olarak, belirli bir yörede (Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeni içersinde), ve belirli bir süre ve belirli bir dönemde (kapitalistleşme süreci süresince ve bu süreç genel anlamda tamamlanana değin) ortaya çıkar. Diğer yörelerde, yani "halkı etnik-dini açıdan homojen olan yörelerde kapitalizmin gelişmesiyle ekonomik-toplumsal konumları sarsılan sınıf ve zümreler, bu durumdan kaynaklanan tepkilerini yükselen sınıf ve zümrelere yöneltirler" (s. 16). Toplumların evriminin bu denli çarpıtılarak karmakarışık hale sokulması bir yana, yazar, faşizmin, iktisadi bir *zorunluluktan*

doğduğunu ileri sürecek kadar cüretkar, ve faşizmin, ekonomik evriminin sonucu olarak, kendiliğinden (en azından, ne demek olduğu belli olmayan "ilk evresi"nin) kapanmak üzere olduğunu söyleyecek kadar hatalı bir yol içindedir.

Yazarın, ne bilimsel sosyalizmin daha başlangıç bilgileri olan toplumların tarihsel evrimi konusunda sağlıklı bir bilgisi vardır, ve ne de ele aldığı "Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeni" içersinde kalan yöre halkının toplumsal yapısını bilmektedir. Kaba bir alevi-sünni, türk-kürt ikiliği, bu bölge halkının kapitalistleşme evrimini, egemen ve üstün ayrıcalıklı bir topluluğun ezilen topluluğa; ezilen topluluğun üstün ve egemen topluluğa dönüşmesi ile açıklamaya kalkışmak, buradan hareketle vardığı sonuçlar kadar yanlıştır. Her şeyden önce, kendisinin bir üçgen içersine aldığı yöre, ileri sürüldüğü gibi, iller açısından, benzer değil, birbirine göre farklılıklar gösterir. İkincisi, eğer, bu yöre içersinde, bazı illerde feodal ilişkiler ağır basıyor idiyse, bu ilişkilerin çözülüşü, egemen ve üstün durumda olanların üstünlüklerini yitirdikleri, ezilen durumda olanların üstün ve egemen duruma geldiği şeklindeki tahtaravalli mavalı, kumda oynayan çocukların düşleyebileceği yapay bir şeydir.

İster kürt, ister türk olsun, feodal birimlerin çözülüşünün, kürt ve türk ikiliğine göre değil, feodal niteliğine göre olacağı açık bir şeydir. Eğer, feodal birim, bir aşiretten ya da kabileden oluşuyorsa, burada aşiretin çözülüşü, kapitalizm ne denli hızlı ilerlerse ilerlesin, yavaş olacak, kuşaklar alacaktır. Burada aşiret reisi ve ailesi, kabile reisleri, kendi egemenlik alanları içersinde, genel olarak, toplumsal değişmeyle birlikte, gene topluluğun siyasal temsilcisi olma durumunu, yeni toplum içersinde, sürdürmeye devam etmiştir. Tüm okuyan, hukukçu vb. olan, milletvekili ve senatör olanların tümünün, eski aşiret reisleri, toprak beyleri, şeyhler ya da bunların çocukları olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Ama buna karşılık, bu feodal birim içersinde, aşiret üyesi olan serfin özgürlüğünde belirli bir genişleme olmakla birlikte, bu üyenin, gene bir yarı-serf durumunda bulunduğu, hiç olmazsa, aşiret reisi ailesinin yükselen yeni toprak beyini temsil etmesine karşılık, aşiret üyelerinin yoksul ya da küçük köylü olabildiği bir an gözden uzak tutulmamalıdır.

Burada olan şey, ezilen unsurların egemen ve üstün duruma geçmesi değil, kast sisteminin çözülerek, kırsal alanda, sınıflaşmanın başlamış olmasıdır.

Bölgede görülmesi olanaklı bir başka feodal birim, toprakbeyi durumunda olan bey ile emekçi durumunda olan serfin, aynı aşiretten gelmediği, —varsayıma dayalı da olsa— aynı kanı taşımamalarıdır. Burada bir aşiret birliği olmadığı açıktır ve kapitalistleşme süreci içersinde, sınıflaşmanın daha hızlı olacağı anlaşılır bir şeydir. Ne var ki, bu feodal birimlerde, durum, aşiret birliği üzerine kurulu feodal birimlerden daha farklıdır. Bey ile serf arasında, kanbağına değil, doğrudan toprak mülkiyeti ve emek arasındaki ilişkiye dayanan bir ilişki vardır. Beyin serf üzerindeki egemenliği ve yetkisi, hemen sınırsız gibidir. Çünkü, aşiret üyesi, serf olmakla birlikte, aşiret topluluğu içersinde, aşiretin ortak üyesidir, ve bu anlamda da, aşiret reisinin aşiret üyesi üzerinde hakları aşiret törelerince sınırlanmıştır. Oysa burada, serf, her anlamda mülksüzdür, feodal ilişkilerin çözülüşü ile birlikte, oturduğu evi dahil, hiçbir mülkiyeti olmayan yoksul köylü durumuna gelecektir. Bunun yanısıra, beyin, bu feodal birim içersinde, aşiret reisi gibi, serf durumunda olan emekçilerle birlikte oturma zorunluluğu da yoktur. O, gerekirse kente, gerekirse İstanbul'a yerleşebilir; ve kahyası aracılığıyla, rantlarını tahsil edebilir. Kentlerde arsa spekülatörlüğü, ticaret vb. yapabilir.

Bu bölgede göreceğimiz bir başka feodal ilişki, toprak mülkiyetine dayanmayan, dinsel ideolojiye dayanan ilişkilerdir. Bu ilişkilerin, gerek sünnilikte, gerek alevilikte yaygın olduğunu bilmekteyiz. Tarikat ve tekkeler ile aşiret reisleri arasında yer yer örtüşme olmakla birlikte, bunlar, birbirlerinden ayrı da olabilir ve feodal etkinliklerini, gene aşiret toplulukları üstünde sürdürebilir. Kapitalistleşmenin, eski, geleneksel ilişkileri çözdüğü ölçüde, bunların etkinliklerini bir ölçüde zayıflattığı düşünülebilir, ama bu, kemalist siyasetin belirleyici olma gücünü yitirmesiyle birlikte, yeniden örgütlenme ve gelişme olanağı bulmuştur. Çünkü, dinsel (teokratik) feodalizm, bu toprakta, yeniden canlanması ve gelişmesi için gerekli iktisadi temeli bulmuştur. Bu

da, köylülüğün pazara açılmakla, kapitalizmin etkisi altına tam olarak girmekle birlikte, kapitalizm-öncesi ilişkilerin tam çözülmediğinin bir kanıtıdır.

Kuşku yok ki, yazarın belirttiği üçgen içersinde kalan bu yörede, özellikle Çorum, Amasya, Tokat, Sivas ve öte uçta Erzurum, bağımsız küçük köylü işletmelerinin ağır bastığı illerdir. Buralarda, genel olarak, aşiret ilişkilerine ve bir ya da birkaç köy sahibi feodal beylere pek raslanmaz. Toprağın genellikle az verimli olduğu yerlerde büyük toprak mülkler bulunmakla birlikte, bunlar, nitelikleri bakımından, "köy sahipliği" biçiminde görülen tipte mülkler değildir. Alevilerin, bazı yerlerde, doğal bir korunma yöntemi olarak, daha dağlık yerleri, yüksek yerleri, yollardan uzak yerleri, tarihsel olarak seçtiklerini izlemek olasıdır, ama bu da genelleştirilebilecek bir durum değildir. Alevi ve sünni köyler birbirleri arasına dağılmış durumdadır, ve kendi içlerinde, toprak mülkiyet farklılığına göre, sınıflaşma vardır. Kapitalizmin etkisi, bu sınıflaşma farklılığını, hem daha çok su yüzüne çıkarmakta, hem de derinleştirmektedir. Sünni ve alevi köyler kümelenmesi açısından, bunlardan sünni köylerin üstün ve egemen durumunu yitirmesi, alevi köylerin üstün ve egemen duruma gelmeleri görüşü, iktisadi ve toplumsal açıklamadan yoksundur. İster alevi olsun, ister sünni olsun, köylerde, genel olarak, bir sınıflaşma ve bu sınıflaşmadan doğan farklılaşma vardır. Ve bunun hızı, köyün toprağının verimliliğine, pazarla ilişkisine, vb. bağlıdır.

Kapitalistleşme süreci, açıkça gösterir ki, kırsal alanda, serf ve feodal bey kastlaşmasını, aşiret üyesi ve aşiret reisi ailesi kastlaşmasını çözmeye başlamıştır. Ama bunun sonucu, kırsal alanda, sınıflaşma başlamıştır. Bu sınıflaşma, bağımsız küçük köylü işletmelerinin ağır bastığı köylerde, varlıklı köylü ile orta, küçük ve yoksul köylü arasında bir sınıflaşma, (bir ya da birkaç köy sahibi olunan) büyük toprak sahiplerinin bulunduğu alanlarda, toprakbeyi ile yoksul köylü arasında bir sınıflaşma vardır. Aşiret birliğine dayanan alanlarda, bu iki özelliğin çakıştığını izlemekteyiz. Çünkü, aşiret üyesinin, aşiret reisine karşı feodal bağımlılığı (rant ve angarya) bulunmakla birlikte, aşiret reisi, aşirete ait

toprakların mutlak sahibi değildir, ve aşiret üyesinin de bu topraklarda mülkiyet hakkı vardır. Kapitalistleşme süreci içersinde, kırsal alandaki geleneksel üretim ilişkilerinin çözülmesi, ikincil durumdaki bir kastı (alevileri), birincil duruma getiren bir kastlaşma değil, gerek alevi, gerek sünni köylerde, kast sistemini çözmesi ve köylerde sınıflaşmanın başlaması ile karakterize edilir. Yeni toplumsal yapının egemen sınıf ve katmanları, alevi değil, büyük mülk sahipleri, ezilen sınıf ve katmanı da sünniler değil, küçük topraklı, az topraklı ya da hiç toprağı olmayan köy emekçileridir.

Faşizmin, gerici burjuva ideolojisinin tüm çabası, köylülük içersinde meydana gelen bu *sınıflaşmayı*, egemen sınıf ve katmanlar ile ezilen sınıf ve katmanlar arasındaki bu sınıf savaşımını geriletmek, örtmek, gizlemek için, gerici ilişkileri bu emekçi yığınlar içersine ekmesi, bu sınıf çelişkilerini, kastlık sistemi ile, mezhep ayrılıkları ile örtmek istemesidir. Mezhep ayrılıklarını, bu gerici ideolojiyi olanca gücüyle besleyerek, Kürt emekçileri ile Kürt feodallerini bütünleştirme, Türk emekçiler ile Türk egemen unsurlarını birleştirme, faşizmin, gerici ideolojisinin en önemli özelliklerinden biridir. Faşizmin bu ideolojik tertibini, Ömer Laçiner, iktisadi bir olgu, bir sınıflaşma olgusu gibi ele almakta, kapitalistleşme sürecinin, sünnileri ezilen sınıf, alevileri egemen sınıf durumuna getirdiğini ileri sürerek, faşizmin gerici ideolojisini, aldatıcı tertibini, iktisadi gelişmenin doğal ve doğal olduğu kadar zorunlu bir sonucu olarak niteleyecek kadar gerçekleri saptırmaktadır.

Şurasını unutmamak gerekir ki, Şeyh Sait İsyanı, kendisi bir kürt olmakla birlikte, aynı zamanda nakşbendi şeyhi olan Şeyh Sait'in liderliğinde başlamış ve büyümüş bir isyandır. Gerek Şeyh Sait, gerek Kürt Teali Cemiyeti Reisi Seyit Abdulkadir, birer nakşbendi idiler. Şeyh Sait isyanının arkasından patlak veren Nehri isyanının lideri ve Seyit Abdulkadir'in oğlu Seyit Abdullah bir nakşbendi idi. Ve bunlar mezhep olarak, alevi değil, şafi idi. Gerek Şeyh Sait isyanına, gerek Nehri isyanına şafi Kürtler katılmıştır. Şeyh Sait'in, Mustafa Kemal'e karşı yayınladığı bildiri, halifeyi ve hilafeti kurtarma bildirisidir. Önemli bir kısmı,

Laçiner'in üçgeni içersine girsin girmesin, bu olay, bize, bu bölgede, şafi kürtlerin, kürtler arasında büyük bir yer tutmakta olduğunu gösterir. Şeyh Sait isyanı, aynı zamanda bir kürt isyanıdır, ama bu isyana alevi kürtler katılmamıştır.

Tabloyu tamamlayabilmek için, bu bölgede, kırsal alanın çevrelediği ticaret ve zanaatın merkezi olan kentlere inelim. Bu konuda, yazarın belirlediği üçgen içersinde kalan il merkezlerinde, ticaret ve zanaatın, yalnızca sünnilerin elinde bulunduğuna ilişkin bir görüş ileri sürmek olası değildir. Olası değildir, çünkü, kürtlerin yoğun olduğu, ve dolayısıyla, Laçiner'in üçgeni dışında kalması gereken Doğu ve Güney-Doğu yörelerinde, kentlerde, türklerin daha çok bulunduğu, ticaretin daha çok türkler tarafından yürütüldüğü ileri sürülebilir. Ama, bu üçgen içersine hangi illerin kesin olarak girdiğini söylemediği illerde, ticaretin ve zanaatın, yalnızca sünniler elinde bulunduğunu söylemek olası değildir. Anadolu'da, esnaf ve zanaat loncalarının, yani ahi teşkilatının bektaşi tekkeleri ile yakınlığı gözönünde tutulursa, zanaatçılığın, geleneksel olarak, sünnilerin tekelinde bulunduğunu söylemek de o denli güçleşir.

Esasen, kapitalistleşme olgusu, birikmiş para-servetin sermayeleşmesi, yani sanayi sermayesine dönüşmesi, bir başka deyişle üretime girmesi ile karakterize edilir. Tefeci ve ticaret sermayesinin, kapitalist üretimin bir eklentisi haline gelmesi, burada, kapitalist üretime geçilmeden, ticaretin kapitalist üretime bağlanması ile olanaklıdır. Tefeci ve ticaret sermayesinin, sanayi sermayesinin bir eklentisi haline gelmesi ile, kapitalizm, bir ticaret ve tefeci sermayenin etkisi altına girmiş bulunan tüm üretimi egemenliği altına alır. Kapitalizmin gelişmesi ile birlikte, bu yöredeki tefeci sermayenin kendi eklentisi haline dönüşmesi, ve kapitalizmin, bu sermaye aracılığıyla kırsal alanı kendi etkisi altına alması, yalnızca bu, kapitalistleşme sürecinin tamamlandığı anlamına gelmez, gelemez. Kapitalist üretim, artı-değer üretimidir; artı-ürünün ve artı-emeğin, artı-değere dönüşmesidir. Bunun için ise, tüm üretim araçları sermaye, emek-gücünün kendisi de meta haline gelmelidir. Kapitalistleşme sürecinin tamamlanmasından anlaşılması gereken, kapitalizmin etkisi ve

egemenliği altına girmek değil, bizzat kapitalist üretimin genel olarak oluşmuş olmasıdır. Laçiner'in, bu anlamda, ayrıksın durumlar ve iller dışında, özellikle belirttiği üçgen içersinde, kapitalistleşme sürecinin tamamlandığını, ve bu nedenle de, faşizmin "ilk evresi"nin kapandığını ileri sürebilmesi, kendi kanıtlarıyla çelişen bir durumdur. Faşizmi, çağ-dışı bir ideoloji olarak nitelerken, bu çağ-dışılığın varlığını canlı bir biçimde sürdürdüğü bir ortamda, aynı ideolojinin toplumsal-ekonomik dayanaklarının ortadan kalktığını söyleyebilmesi, gerçeklerle bağdaşmayan bir tutum olmak gerekir.

Faşizm ve Türkiye 1977 - 1980
18-28 Aralık 1978
Yeni Ülke, Sayı: 6, Ocak-Mart 1979

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TOPRAK VE YAŞAM

İÇ ANADOLU / ÖRNEKLEME

BİR
İBRAHİM OĞLU YUSUF OĞLU
ANA: GÜLHANIM

GİRİŞ

Bir "ev", bir topluluğun hücresi gibidir. Anadolu'da komşuluk ilişkilerine dayalı yerleşimlerde ev, aynı zamanda, topluluğun tarihinin de hücresidir. "İbrahim Oğlu Yusuf Oğlu", bu hücrelerden biri. Evin "yaşadığı" olaylar, toplumsal değişmeleri, şu ya da bu biçimde kendinde yansıtıyor.

Aileyi yazmaya ilk kez isteklendiğimde, dedemi yitirdim (1965). Bu nedenle de, Ardos'tan "esir" alınıp Rusya'ya götürülüşünün öyküsü kadar, Ekim Devrimi günlerinde kaçışının ve dönüşünün öyküsü, bu notlarımda kırık dökük. Anılarını saptamadan babamı (1966), halamı (1968), büyük amcamı (1969) yitirdim. Gene de Ardos'tan Tokat'a ve Çiftlik'e gelişin öyküsünü toparlayabildim.

Babam, Erzurum (Oltu/Ardos) göçmeni. Anam, Hamas (Kars) ve Yusufeli (Artvin) göçmeni. Ayrı yollardan ilkin Tokat'a gelmişler (1915/16). Sonra ana tarafım Sulusaray'a (Artova), baba tarafım Çiftlik'e (Artova) geliyor. İlçe merkezi Sulusaray'dan Çiftlik'e taşınınca, Sulusaray'da "muallim" olan Mehmet Asım Hoca (Destebaşı), aylığını almak için Çiftlik'e gelişlerinden birinde, büyük kızı Gülhanım'ı, İbrahim Hocanın büyük oğlu Yusuf'a vermiş. Anam da okuma yazma bilmiyor, babam da. Babam eski yazıyı Kuran'la bir-

likte, yeni yazıyı askerde öğrenmiş. Bir bakıma savaş "ezilmiş"leri.

Ana Gülhanım, şimdi 75 yaşında. Beli bükülü. Güzeldi anam. Ben cezaevindeyken (1971-74) kemik erimesinden iki büklüm olmuş. Yedi çocuğu oldu. İlk ikisi ikiz. İkizlerden biri gece koynunda boğulmuş. Eşi Zekiye yaşayor. 1931'de ben doğmuşum. 1936'da doğan İlhan, 5 Mayıs 1941'de kan zehirlenmesinden öldü. Fadime de 19 Ekim 1941'de iki yaşında fare zehirinden zehirlendi, öldü. 1942'de kızı oldu. Fadime koydular adını. İlhan 17 Aralık 1944'te doğdu. Son çocuğu. Şimdi yaşamda üç çocuğu var.

İlhan'ın sinine (mezarına) gitmedi annem. Hala görmedi sinini. Yani öldüğünü kabul etmedi. Ama beklemiyor da onu. Sessiz, özlemli, kinli. Belli etmeden.

Bu anlatı, onun çocukluğunu ve gelin gelişinin günlerini içerir. Bize altlık olan toplumsal ortam, onun anlatısında somutlaşır. İlhan'ı sormadım ona. O da anlatmadı.

(1)

Ben kırk günlükmüşüm, analığım gelmiş. Mustafa Kemal'in öldüğü yıl öldü. 32 yaşında. Yemin ederdi ki 13 yaşında evlendim. Yaylalarda oynuyormuş, gelin etmişler. Babam Id'e aylık almaya gitmiş. İd'de Kafkas beyleri derlermiş, beyimişler, Adil Bey varmış. Adil Bey, "Benim baldızımın bir kızı var, sana vereyim" demiş. Veysel ağaymış babası. "Düğün edek" demiş Veysel Ağa. Bizim memlekette yaslılar beyaz giyermiş, babam beyaz giysiliymiş, yaslıymış.[1] "Ben yaslıyım, düğün etmem!" demiş. O gece nişanlı görmüş. Ertesi hafta gitmiş, hademesiyle gitmiş, getirmiş. Hamas'a.

Babam öğretmenliğe gelmiş Hamas'a. Yusufeli'nde çok öğretmenlik etmiş. Ardos'ta etmiş. Rüstüyeyi okumuş. Doktor edeceklermiş, muayenesinin birine girmemiş, olamamış. De ki, soyunsan ne olacak! Şimdi karılar cılcıblak. Eskiden liseye derlermiş herhal, bilmem ama. Rüstüye'yi Erzurum'da okumuş. Kur'anı Kerim'i memleketimizde okumuş. Erzurum'da amcası varmış ama, yatılı okumuş babam. Bizim sülale bakırcı. Babamın babası bakır satarmış. Uzun Ahmetoğulları derlermiş. Bakırcılar (Pahırcılar) deyince buluyorlar eskiden, yoksa bulunmazmış.

Önce Ardos'a[2] vermişler babamı. Öğretmen. Ardos'un beyle-

ri varmış. Derviş beyleri. Akşam olunca, Ardoslu, Derviş Beyin evine gelirmiş. Elbağlar hizmet ederlermiş. Kaynanam da (Zeynep nenem) öyle derdi. Beylerin kadınları ipek çarşaf örterse, bunlar (halk) örtemezmiş. Halk da ehram örtermiş. Kaynanamın da vardı ehramı. Babam, bakmış, ben bu beylere hizmet edemem demiş, ertesi sabah Hamas'a gelmiş. O zaman öyleymiş. Hamas'a gelmiş, orda kalmış.

Benim anamı da nasıl almış! Onu da söyleyim.

Annemi istemeye, başka bir köyden kırk atlı gelmiş. Koyunlar kesilmiş. Dedemden istemişler annemi. "Annesine danışın" demiş. Yani neneme. Adı Naciye. Neneme gitmişler, istemeye. "Benim kızım verilidir" demiş. "Kime?" demişler. "Burda muallim var, ona verilidir!" İsteyenler gelmiş demişler ki "Naciyehanımın kızı veriliymiş!" Kime demişler. Muallime. Biri demiş ki, öyleyse getirin muallimi nikahını kıyalım. Dayım (Mevlüt) gitmiş, gitmişler, yataktan kaldırmışlar babamı. Bir mendil altın almışlar, 60 madeni lira, başlık parası getirmişler, nikahını kıymışlar, şerbetini içmişler, Anamın adı Fadime. Babam öyle evlenmiş.

Bizim adette nişanlı görmek var ya. Nişanlı görmeye gitmiş.[3] Orda kalmış. Annnem hamile kalmış. Ben doğmuşum, annem ölmüş. Gelin olamamış. Çehizi kalmış. 60 tane ipek çarşaf dokumuş. Annene hiçbir şeyin çekmemiş dediler, gittiğimde köye.[4] Boyu, bosu, çok güzel bir kadınmış.

(2)

Rus gelmiş, dağı taşı boşaltmış. Babam gönüllü asker gitmiş. Annemin (Resmiye nenemin) babası da kızını görmeye gelmiş. Rus basmış o sıra. Annemi almış çıkmış köyden. Bir ayağında ayakkabı, bir ayağında çarık. Çarık diktiriyormuş, Rus basınca, yetiştiremem diye, bekleyememiş öteki çarığın bitmesini. Annem derdi ki, ben dedemgildeymişim. Hafize kucağındaymış.[5] Kar yağıyor, kurşunlar vızlıyor. Annem çocuğuyla karın içine oturmuş, kalmış. Bakmış ki, babam geliyor. Onları görünce babam, tüfengi atmış, almış annemi, çocuğunu, Yusufeli'ne getirmiş.

Yusufeli'nde kardeşine, emime rasgelmiş. Emim savaşta sol

omuzundan vurulmuş. Yaralanmış. Kağıt vermişler, dönüyormuş. Babam, annemle Hafize'yi emime bırakmış, geri gelmiş köye, beni almaya. Ben iki yaşındayım. Hamas'a geliyor. İkindi üstü. Beni alıyor, çıkıyor. Sırtında.

Bir dağa çıkmış babam. Yanında da bir arkadaşı varmış. Babam derdi ki, karın içine oturduk gömüldük. Ben uyumuşum. Dağın eteğinde, gavurlar ateş yakmışlar, Rus mu, Ermeni mi bilmiyorum, birini getiriyor, ateşe atıyorlar, adam bağırıyor, onlar oynuyorlar. Baban derdi ki, sabaha kadar 10 kişi yaktılar. Saydım. Korkuyormuş ki, ben uyanır, ağlarım, bizi de bulur, yakarlar. Sabaha doğru uyudular, biz oradan kaçtık.

Akşama kadar gitmişiz. Bir hana varmışlar. Ağzına kadar asker. Bize bir lokma yer vermişler. Biri elma satıyormuş. Elma istemişim. Ağlıyormuşum. Babam da hiç para yokmuş ki alsın. Okkası kırk para. On para bile yok diyor babam. Biri kolundan vurulmuş, sürüne sürüne gelmiş, babama yaklaşmış. Demiş ki sen binbaşı ol, ben neferin olayım, ben çocuğu sırtlanırım. Babam bir kağıt yazmış. "Sen bu çocuğa bir elma al, ben sana sonra veririm parayı" demiş. Adam elmayı almış, yemiş uyumuşum.

Sabah olmuş. Adam yalvarmış, sırtına gitmiyormuşum. Babam sırtlanmış, Yusufeli'ne gelmişiz.

(3)

Efenbam (babasına öyle diyor)[6] asker sevkini yazıyormuş. Haber gelmiş ki, Yusufeli'ni Rus basacak. Efenbam, amcamın karısına (Asiye) demiş ki, çocukları hazırla, gece gelip seni alacağım, Emim de iyileşmiş, yeniden asker etmişler. "Ben seninle yalnız gelmem demiş. Babası yakınmış. Çocukları almış. Babasının evine gitmiş. Rus da hiç gelmemiş ya.

Gecenin saat beşinde çıkmışız. Bir at vermişler babama. Bir heybenin bir yanına Hafize'yi, bir yanına beni koymuş. Ata da annemi bindirmiş. Babam önde. O zaman yol yok ya, karın ışığıyla gitmişiz.

Bir noktaya gelmişiz. O zaman karakollara 'nokta' derlermiş. Karakol karakol gidiyoruz. Binbaşı rasgelmiş, askerini sev-

kediyormuş. Binbaşı babama demiş ki, seni de askere götüreceğiz. Babam da, benim karım filanca köyden, çocukları burada nasıl bırakırım. Kağıda bakmış binbaşı. O zaman şu kavağa çıkar sela verirsen seni bırakırım demiş. Babam da kavağa çıkmış. Sesi çok güzelmiş. Sela vermiş. Ağlamışlar. Binbaşı bir kağıt vermiş. Karahisar'a gelene kadar kimse sormamış. Karahisar'da 40 gün kalmışız. O kadar biliyorum ki, eteğime fındık korlardı, askere fındık verirlerdi, tayın yerine. Donumuz yok. Bez yok ki don diksinler, entarinin yanlarından döküle döküle gelirmişim. Gelirmişim ki bir avuç kalmış. O zaman kağıt mağıt bulunmazdı. Dünyada bulunmazdı bir parça kağıt.

Erzurumlu biriyle yolda babam tanış olmuş. Bir handa, annemin çarşafıyla, Erzurumlu kadının çarşafını perde çektiler. Altımıza keçe serdiler. Üstümüzde hiçbir şey yok. Büzüldük yattık.

Çilehane'ye geldik. (Tokat'a yakın, Almus'u geçtikten sonra, Çerkez köyü.) Üç gün kaldık. Çerkezler bize çok hizmet ettiler. Yıkanmışız. Yolda gelirken bir bakır leğen bulmuşlar. Gidenler eşyalarını döke döke gitmiş. Annem de leğeni misafir kaldıkları eve bıraktı.

(4)

Tokat'a geldiğimizde, annem derdi ki, elmalar böyle böyle (ceviz kadar) olmuştu. Efenbam senin gibi hesap yapmış, 35 gün yol gelmişiz. Geldiğimizde, hükümet bize, Örtmeliönü'nden bir ev verdi. Altlı üstlü büyük bir ev. Derlerdi ki, Ermeniler gitti de, evleri boş.

Tokat'ta efenbam Köprübaşında muhacirlerin sevk yerinde çalışmaya başlamış. Gelen muhacire nereye gideceksin diye soruyor, şuraya şuraya sözgelimi. Kağıda yazıyor, veriyor. Her muhacire bir tayın veriliyor. Büyük küçük, adam başına bir tayın. Kazan kaynarmış, herkese bir tas da çorba verilirmiş.

Babam Tokat'ın havasını kaldıramamış. Ardanuş'taki talabelerinden biri Tokat'ta müfettişmiş. Tanımış. Demiş, Sulusaray'ın havası Sarıkamış'a benzer. Sulusaray'a vermiş babamı. Sulusaray'dan beş-altı araba geldi. Öküz arabası. Tokat'a tahıl

getiriyor, boş dönüyorlar. Eşyamız yok, hiçbir şeyimiz yok. Muhaciriz. Değişecek elbisemiz yok. Üstümüz başımız kirli. Efenbama sandık dolusu vermişler, almamış. Ermeniler bırakmış.[7] Biz nasıl bırakıp çıkmışsak. Efenbam almamış, "Günahtır, sahabı giymemiş, siz nasıl giyeceksiniz!" Nenen derdi ki, "Bizimki de Urus'a kaldı!" "Olsun" derdi deden.

Bir arabaya deden yattı. Bir arabaya nenen. Bindik gittik. Akşam Çırdak'a gelmişiz. Yatarken çerkezler kendileri arasında konuşunca, nenen korkmuş, çocukları keserler diye. Dama yatak serdiler damda yattık. Sabaha kadar nenen uyumamış. Hamit Beylerin evinde kaldık. (Sonra da aynı eve kızını verdi.) Sabahtan Sulusaray'a gittik. Kasımoğullarının evinde misafir olduk. Orada üç gün kaldık. Ev tuttular, gittik eve.

(5)

Oranın (Sulusaray'ın) mektebini de babam yaptırdı. Altı mapusaneydi, üstü mektep. Temeli eşerken yaşlık görmüş babam, burayı eşin demiş. Üstü yazılı büyük bir lenger çıkmış. Çeşmeymiş, çeşmenin önünü lengerle kapamışlar. Su çıktı. Lengeri, çok kıymetliymiş, müzeye götürdüler.

Uşakları okutmaya başladı. Yazın köylerin üzerine gitti. Ambarın üstüne duruyordu. Mühürcüleri vardı. Çecler çıkınca haber verirlerdi. Mühürcüler gider, akşam mühürlerdi.[8] Sabah gider, ölçer, onda-biri, aşarı alırlar, getirir ambara koyarlardı.

Yanından yöresinden mühürlerin bozulduğu olurdu. Babama şikayet ederlerdi. Babam mülayim bir adamdı, "olur olur öyle şeyler" derdi. Köy ağaları vardı. Tokat'tan gelirdi köy ağaları. Bacada biri çağırırdı, yarın hükümetin ambarı gidecek diye. Parasıyanan taşırlardı. Köylüler, öküz arabalarıyla götürürler, askeriyeninse askerin ambarına, hükümetinse hükümetin ambarına, ağaların ise ağaların ambarına döker gelirlerdi. Ambar da ayrıydı. Buğdayı, arpası, fiği. Mısırı olanın mısırından da alırlardı. Tütün ekerlerdi, tütünden alırlardı. Afyon ekenin afyonundan. Hükümet bir kağıt verirdi. Askeriyeninse askeriyenin adamı gelirdi, hükümetinse hükümetin adamı gelirdi, köy ağasınınsa köy ağasının adamı gelir, aşarı o alırdı. Köy ağası,

köyün aşarını alırdı. Köy köydü.

Babam yazıcıydı. Mühürcüsü vardı. Bekçisi vardı. Köylülerden her gün biri yemek verirdi. Dokuz oraya döktün, bir buraya gökerdin. Babam yazısını yazardı.

Her köyde bir ambar vardı. Köylü ambara hatıra olarak taşırdı.

Ambarlardan çalan olurdu. Çalınmaz olur muydu? Tahıl o sıra çok pahalıydı. Çatıyı söker, sırığa teneke bağlayıp, damdan çekerlerdi. Balıkhisar, Almalı, Ballıkaya, Alanyurt babamındı.

Malumseyit köyündeki ambarı, müdür (Sulusaray kaymakamlıktan müdürlüğe düşmüştü) gelene satmış. Bir heybe altın doldurmuş, kaçıp gitmişti. Bulsalar asacaklardı ya, bulunmadı, kayboldu.

Balıkhisar'da ambarı soydular. Abid dayı soydu dediler. Gelinlerinin entarisine kadar soydu aldılar.

(6)

Balıkhisar'a bizi davet etmişlerdi. Ağalar davet etmişti. Biri dursun dayıydı. Hacıgil'in Dursun derlerdi. Deli Memet Ağa. Bir de Abit dayı vardı. Sulusaray'ın memurlarını memnun etmek için davet ettiler. Beş öküz arabası. Arabalar karı kız dolu. Kaymakamın karısı, Resmiye nenen, karakol kumandanının karısı, (o karakol kumandanını Çime'de eşkiyalar vurdu, yeni evlenmişti. Sulusaray'a defnettiler), müdürün karısı, ne müdürüyse bilmiyorum. Kaymakamın karısının yanında üç hizmetçisi vardı. Bizim yanımızda da iki hizmetçi vardı. Biri Rum, Trabzon'luydu; adı Anadolu, sahabı çıktı, geldi babası buldu, götürdü. Öbürü Gümüşhane'liydi. Naibe. Onu da babası buldu, götürdü. O zaman kızını, çocuğunu oraya buraya verirlerdi. Tek bir çorba içsinler diye.

Balıkhisar'da ağırladılar bizi, yedi gün.

Gene arabaları koştular. Yola çıktık. Bizim araba öndeydi. Arabayı bir adam çekiyordu. Arkamızdaki arabalarla aramız açıldı. Döndük baktık, arkamızdaki arabalar yok. Durduk. Bir adam geliyordu, telaşlıydı, bize işaret etti ki, gidin, durmayın. Geldi bize yetişti.

Anlattı ki, çeteler önlerine çıkmış. Silahlı. Demişler ki, biz açız, size kötülük yapmak istemiyoruz, altınlarınızı verin, yoksa hepinizi öldürürüz. Kadınlar boyunlarındaki altınları, kollukları ne varsa çıkarmış vermişler.

(7)

Sulusaray'a geldiğimizde 30 paraya, 40 paraya bal aldı babam. O kadar ucuzdu. Sonra kıtlık oldu. Bir bit düştü, bir bit düştü ki. Tokat'tan bir ütü geldi. Herkes gitti, çamaşırlarını silkedi, ütüye verdi. Bit ağaçlara düştü dediler. Yoksulluk, pislik, ölüm.

Sulusaray'da, Çermik'te, böyle ot yayılan on yaşındaki çocukları gördüm. Ot yedi öldüler. Afyon geldi, dağıldı. Efenbam dağıtıyordu. Nüfus başına bir okka, iki okka. Yağı alınmış haşhaş. Afyon kaptını derlerdi. Günde iki-üç ölü olurdu. Uyuzdu herkes. Ben de oldum. Hepimiz olduk. Uyuz olmayan kim. Doktor moktor yoktu. Sonradan aydan aya geldi.

Çermik (Kaplıca) eskiden göldü.[9] Eski padişahlar yapmışlar, üstü ardıç kaplıydı. Köylü orada yıkanırdı. Üstünün ağacı çürümüştü. Yusufeli'nden gelmiş bir usta vardı. Söktürdü babam. Duvarından iki çuval para çıkmış. Sökülünce yeniden yapılsın diye gömülmüş, ama para yanmıştı. Babam kağıt yazdı, koydu. İlk defa paralı oldu. Beş paraydı.

(8)

Epeyce ortalık dindi, herkes rahatladı. Sulh olunca yol açıldı. Erzurum muhacirleri geri gitti. Sulusaray'da, Çermik'te de, hiçbir yerde kalmadı. Biz de toplandık. Sulusaray'da, köprübaşında, bize vesika vermediler. Orda çadır koydular, vesika dağıttılar. Ambarlar babamın üzerine olduğu için bize vesika vermediler. Biz de geri geldik.

(9)

Emim orda (Sulusaray'da) evlenince, babam küstü emime.

Karısı memlekette kalmış gelmemiş. İki kızı, karısı var, evlendi diye küstü kardeşine. Bizi aldı babam, Çermikönü'ne getirdi.

Bir oda tuttu babam. Öbür odada. Battal ile karısı var. İki odanın arasına bir dolabımız var onu çektik.

Tostan Beyin Kızını Sabuncuoğullarına vermişlerdi. Sivaslılar. Oğlu öğretmen, oraya gelmiş, düğün ettiler. Bir hafta çaldılar, çığırdılar, gece gündüz durmamacasına. Et kavurmuşlar. Ahmet dayın ağlamış, ben et isterim diye. Annem dedi ki, git de el ucu kadar et versinler. Ahmet'in de elinden tuttum. Gittim bir kadından et istedim. Bana epeyce et verdi. Getirdik közlüyoruz. Bir kadın geldi, dedi ki, bu eti çocuk yesin de siz yemeyin. Annem, niye diye sordu. Bu eti bizim delikanlılar, Çime'den, Kızılbaşlardan çalmışlar da. Çerkezler köylerden mal çalarlardı. Annem, olsun dedi, et ettir, yedik. Sonra kadın bize et getirdi. Bu, bizim evin eti dedi.

Altı ay kaldık. Babam, Tostan Beyin evinde otururken, birkaç kişi giriyor, fiskos birşeyler konuşuyor, çıkıyor gidiyorlar. Anlamış ki ortalık karışık.

O gün bir öküz arabası tutmuş. Evi yükledi. Sulusaray'a geldik.

(10)

Caminin hatipleri olur ya, hatip başları. Adını bilmiyorum, Sulusaray camisinin hatibiydi. "Hatip" derlerdi. Bir de Tostan bey, Çermikönü'nden Kafkas'tan gelme Çerkez. Bu ikisi köylüyü topluyorlar. Cahilleri. Basak, sen Tokat'a vali ol, bu Zile'ye kaymakam olsun diye. Hepsine birer silah veriyorlar. Yığıldılar, saklandılar. Senin atını götürüyorlar, onun atını. Cebren. Köylerden. Hükümet "Kongra", onlar da "Şeraat".

Efenbama haber gönderiyorlar ki, bizden olacak, hem de tabur imamı olacak. Hayır diyor efenbam, ben hükümetten ayrılmam. O zaman "seni öldürürüz" diye haber gönderiyorlar. Efenbam misafını aldı, camiye gitti, üç gün camide kaldı. Biz de evde korkuyoruz.

Üçüncü gün, ben çocuğum ya, tepeye çıktım. Allahım, her yer silahlı ki, köyün görüneceği yok. Zile'yi basmışlar. Yüz kişi,

tabur kaç kişiyse. Askerin ayakları yalınayak, seni bana, beni sana ipinen bağlamışlar. Gördüm ya, eve geldim, yüzükoyun düştüm. Düştüm, annem geldi, dedi ki, "Kız seni kim dövdü?", ben de, çık da bak dedim, adamları nasıl getirmişler. Annem çıktı kapıya, bakınca bağırmaya başladı, "Bu gavurun yerinden kaçmadı ki kurtulak!".

Komşular geldi. Hasan Ağa derlerdi, Hasan Ağa gelmiş. "Yenge hazırlan, bu gece sizi kaçıracağız ." Ne hazırlanacağız. Bir şeyimiz yok ya. Üstümüz başımız giyili, oturuyoruz. Hafize, ben, Ahmet. Ahmet o zaman küçük. Daha meme emiyor.

Babamı, Aşıroğlu Hafız Efendi, yatsı vakti, gece kaçırmış. Bir at onda, bir at babamda.

Gece öküz arabasıyla kaçtık. Iğdır'a geldik. Soğuktan zıngır zıngır titriyoruz. Bir hocanın evine girdik. Ocağa dizildik. Bir çorba yapmışlardı. İçtik. Arabaya bindik. Geldik Kızılyokuş'a. Tokat'ın oralarda Tahtuba filan hep Urum.[10] Etrafı büyük şapkalar başlarında. Pelerin gibi bir şeyler giymişler. Atlara eşeklere binmişler, geliyorlar. Yollar dar. Karşı karşıya gelince korktuk. Arabayı süren adam dedi ki, bunlardan korkmayın, bunlar yolcu. Geçtiler yanımızdan.

Tokat'a geldik. Efenbam karşıladı bizi. Tokat'ın Recisi var ya. Reci'nin (Reji, şimdiki Tekel) orda bekliyordu. Aksu'da bir ev tutmuş. Müfettiş efendi iki kat da yatak yollamış. Arabayı çevirdiler. Çocuklar çevirdiler bizi. "Çerkez, çemene yazık" diye. Arabayı sardılar. Biz korkudan büzüldük. Annem bağırdı. "Biz gavurun içinden kaçtık, geldik gene gavurun içine düştük" diye. Arabacı bir öğendere bir yana savurdu, bir öğendere bir yana. Çocuklar kaçtı. Geldik eve.

Bir ay kadar sonra. Dükkanları kapattılar. Dükkan sahipleri, askeriye mektepleri, yetim çocukları orda okuyordu, onlar, çoluk çocuk hepsi. Çete Kızıl yokuşta. Ekmek-tuz alıp gidiyorlar. Rus'a öyle giderlermiş.[11] Rus ekmekle tuzu gördü mü, bırakır geri gidermiş. O zaman öyleymiş adet. Çete, Zile'yi bastığı gibi gelip basmasın Tokat'ı diye, ekmek-tuz alıp çeteye karşı gidiyorlar. Kızılyokuş'a.

Onlar karşılamaya giderken, arkadan Sivas askeri geliyor.

Çeteyi Kızılyokuş deresinde sıkıştırdı. Önünde de Tokat'tan gelen asker. Halk, gençler, çeteyi teslim aldılar, getirdiler. İçeri tıktılar. İncelediler. Üç ay. Her gün asmaya başladılar. Bir günde otuz kişi astılar. Sabahları ekmek almaya çıkamazdım. Kırkbadalların başına çıkardım. Karşıma çıkardı. Mahkeme önünde. Bir kadını da çuvala koyup asmışlar, Çetelere cephane taşımış çuvalla. Gençleri hep astılar. Başlarına bir şey yapmadılar. Yaşlı diye asmamışlar. Bir ay Tokat'ta, Zile'de, Sivas'ta hergün çeteler asıldı. Sonra af çıktı. Sulusaray'lı Hatip çıktı. Ama beş katlı evi vardı, çeteler işgal edince, evini yaktılar. Çoluğu çocuğu dışarda kaldı. O zaman kanun öyleydi. Askerden kaçanı evde bulamazlarsa, yakarlardı evini.

(11)

Muhacirlerin geri çekildiği, Çermikönüne gittiğimiz zamandı. Çeteler de hazırlık görüyorlar. Tokat'dan binbaşı göndermişler. Demişler ki, Tostan Beye git, evine, deki, millet zayıf düştü, şimdi ortalığı kaynatmasın.

Bu binbaşı, Hamas'ta harp ederken suya düşmüş. Deden de odasında otururken bu binbaşı gelmiş. Babam binbaşıya çorap vermiş.

Tostan Beyin evine geldiğinde, babamı orada görünce tanımış. "Bu adam bana çoraplarını vermişti, buna dokunursanız köyü topa tutarım." demiş.

Şemsettin Beydi. İki de neferi varmış. Musaköy'ün önünde Aynacılar vurmuş binbaşıyı. Vurmayın demiş binbaşı, ben o kadar harp yaptım. Dinlememiş Aynacı'nın adamları. Binbaşıyı da neferleri de vurmuşlar. Arkadan. Musaköy'deki şehitlik onun. Binbaşı Şemsettin Beyin. Ötekiler de neferlerinin.

Sonra Aynacıyı vurdular. Aynacı Musaköylü'ydü. Musaköyü'nün yerlileri. Biz Tokat'a, o çetelerin içinden kaçtık, binbaşı vurulduktan sonraydı.

Bak, kaç yıl geçti. Belki kırk yıldan fazla. Ben Yenimahalle'de (Ankara) Zekiye'nin Güdüllü bir komşusuna gittim. Orda ihtiyar bir adam vardı. Artova'yı karış karış bilirim dedi. Aynacı'yı ben vurdum dedi. Şakkadanak alnından vurdum dedi. Hükümet

göndermişti beni. 20 madeni altın da verdi.

Binbaşı vurulunca üzülüp ağlamıştık. Ama bu adamı bir daha görmek istemedim. Aynacıyı vuranı. Ne olursa olsun, bir can işte aldığı.

(12)

Hacı Ahmet, çetelere karışmış. Çeteleri toplarken, Bebekderesi'ne kaçmış. Kadın elbisesi giymiş. Bir de bacısı varmış. Bacısıyla fırında ekmek pişirirken yakalanmış. Bir türküsü vardı o zaman:

Bebekderesi'nde tuttular beni
Yüzbin süvariye kattılar beni
Alınan avlandım ona yanarım

Perçemim dolandı darağacına
Benden selam olsun Zeynep bacıma
Alınan avlandım ona yanarım

Hacı Ahmet geliyor boyuna bakın
Sağına soluna hamayıl takın
Alınan avlandım ona yanarım

Çetelerin bir bu türküsü vardı. Daha bilmiyorum. Tokat'ta astılar.

Bir ay mı kaldık Aksu'da. İki ay mı! Emin beyin evine çıktık. Otuz kırk odalı bir ev. Sergimiz bir şeyimiz yok. Babama gelip diyoruz ki, filancaların halıları var, kilimleri var, efenbam diyor ki, olur kızım olur, birgün bizim de olur.

Babam Horuç'da bir ev yaptırdı. Kırkbadalların üstünde, tepeye gidecek yerde.

Rum'u sürüyorlar gidiyor. Su kapıda. Bir kabımız yok ki, içeri su alak. Bir tasınan suya gidiyorum. Babam da Ahmediye-Muhammediye okuyor ya, bütün komşular bize geliyor. Gülhanım su diyorlar. Beni tasınan suya yolluyorlar.

Daylahacının orda Madoloğlu'nun hanı vardı. Hanın evini

rumlar basmış. Gelinlik kızını, hepsini kesmişler. Beşikte bir çocuk kalmış, kırklı.

Kadınlar benden su istedi getirdim. Bir daha getirmeye gittim. Bahçeden bir karartı geçti. Koştum eve. Tası boş getirdim. Urumlar geçiyor, ben korkuyorum dedim. Daha da beni suya yollamadılar.

Annem yolladı, komşuya. Gittim. Abide abla dedim, bir tekne ver de, un yoğuracağız. Niye dedi, annen beşibirlikleri cıngır cıngır sallayana kadar. Bir tekne alsın. Geldim anneme söyledim. Annem de beşibirliklerden birini kopardı. Bir çaputa sardı, elime verdi. Efenbamın meydanda üç köşe bir yeri vardı. Götürdüm. Efenbam bir tekne aldı. Bir sini. Bir de çamaşır leğeni. Hamala verdi. Eve getirdim.

Altınları annem memleketten getirmişti. Üç altın benim, üç altın da Hafize'nin vardı. Babam, Aşuroğlu, Rüstü Bey, altı köy satın almışlardı. Hükümetten satılıyor, ihaleden alıyorlardı. Mahsul çıkınca herbiri bir köye gidip oturuyordu. Yağmurköyü, İtak, Ütük... Üç köy daha. Babam Yağmurköyü'nde oturdu. Herhal, onların aldığı kadar o yıl mahsul olmamış, Efenbam altınları, annemin kemeri vardı onu da sattı. Oraya gitti hepsi.

Yaz ortasıydı. Komşumuz Almacıoğlu, Malkayasındaki bağlarına götürmüştü bizi. Bir yağmur yağdı, bir yağmur yağdı. Bir dürbün vardı. Tavana çıktık, dürbünle baktık ki, bizim mahalle suyun altında. Yaylıları vardı. Koştular. Hafize'yi de aldı gittiler.

Babam eve gelirken, sel basmış. Bir pencereden tutunmuş. Kadın içeri almamış. Yandaki kadın çağırmış babamı. Almış çatıya çıkarmış. Sel evlerin altını almış gitmiş. Evler direklerin üstünde kalmış. Annem de gelmiş komşular da, tavanın üstüne çıkmışlar, öyle kurtarmışlar canlarını.

Evi sel götürünce orda da durmadık, gene Sulusaray'a geldik.

(13)

Biz Tokat'a gittiğimiz zaman, çeteler Sulusaray'daki hükümet konağını yakmışlar. Efenbamın evrakları da içinde yanmış.

Sel evin eşyasını götürünce, hükümet, gene Sulusaray'a muallim olarak verdi. Gene üç araba geldi. Geri gittik ki, boşalmış. Biz Tokat'a gittiğimizde hareket (zelzele) olmuş. Üç gün sallanmış. Kabristana çadır kurup yatmışlar. Ölen olmamış ama evlerin çoğu yıkılmış. Kaza "misafireten" Çiftlik'e gitmiş. Kaymakam maymakam yok. Bir tapucu, bir jandarma kumandanı, nahiye müdürü vardı.

Şapka dağıldı verdiler ya. Hükümet verdi. Nahiye müdürüne, jandarma çavuşuna. O zaman fes idi. Onlara askeriye jandarması verdi. Halk bir şeyler dikti. Sonra Tokat'tan şapka aldı geldi. Sulusaray o zaman 360 hane. Davar Ali derlerdi, karısının tumanını kesmiş, kendi dikmiş başına geçirmişti. Herkes gülerdi. Efenbam, "Gavur mu olacağım" dedi, giymedi. Bir gün giymedi, ertesi günü köylüler, muallim giymedi, biz de onun için giymedik demişler. Mektep müfettişi geldi. Genç bir çocuktu. Şapka örtmemişsin diye muallimlikten ayırdılar.

Ölüm yatağındaydı babam (1964). Cebinden çıkardılar. Nasıl sarmış ki, o günkü gibi temizdi. Hafize halan okudu. Muallimlikten ayırdıklarının kağıdıymış. Yusuf dayın yırttı. Efenbam yatıyordu. "Yırtmayın" dedim. Bunun vakti geçmiş dedi dayın. Ölümünden 20 gün evveldi.

Eskiden bayrak üç çeşitti. Ortası kırmızı, üstü yeşil, altı beyaz. Yol yol. Mustafa kemal başa geçince değiştirdi. Millet fes kaldırıldığındaki gibi ağlamadı yalnız. O zaman herkes yoksuldu. Belki elbisesinde kırk yaması olan kadın vardı. Fes kalkınca çoğu şapka alamadı ki. Evindeki idaresini alıp, lambasını alıp, gazyağı olan evlerden, "bu akşamlık" biraz gaz isterlerdi. Tuz isterdiler birbirlerinden. Öyle yoksuldular.

(14)

Bizim bir keçemiz vardı. Babam Tokat'tan almıştı. Güzel nakışlı bir keçeydi. Afyon küspesi gelince, onun üzerine koya koya, yıllandı (!). Babam da götürdü ahırda malların altına serdi. Bizim ahırımız, malımız yok ya, başkasının malının altına.

Bizim kızlar, Naile ile Anadolu (Trabzon Rumlarındandı,

ailesini yitirmiş, efenbam köprü başında vesika verirken almış yanına), keçeyi götürmüş, ırmakta yıkamışlar. Akşamüstü babam dedi ki, yıkanmış keçe gelmez, sabahleyin gider getirirsiniz. Sabahleyin gitmişler ki keçe yerinde yok.

Midillili Hasan vardı. Midilli'den askerliğe gelmiş, içgüveği kalmış, orada yerleşmiş.

Çeteler bastı, biz Tokat'a gittik, döndük geldik. Dört yıl geçmiş.

Sen inanmazsın ama, efenbam o sıra bir dua okumuştu.

Her ne ise, adam keçeye yanaşıp açamamış. Dürülü öyle kalmış. Bir gece getirmiş, Hasan efendiye bırakmış. Hasan efendiyle yanyana oturuyoruz.

Bu efendinin keçesi. Bir türlü yaklaşamıyorum. Elimi sürecek olsam tirtir titriyorum demiş. Hasan efendiye.

Babam hesap etti, dört yıl geçmiş keçe yiteli.

Uzun zaman kullandık o keçeyi.

(15)

Sulusaray'da yalnız işkefe vardı. Fırın vardı, ama yalnız bayramdan bayrama çörek yaparlardı. Sulusaray'dayken babam, bir çerkez kadını getirdi, yanına da bir adam tuttular, yaptılar bir fırın. Kapıdaydı. Üstü açıktı.

Anadolu ile Naile fırına ekmeği doldurdular. Hafize ile ben oynuyoruz. Anadolu ile Naile, bize, biz gelene kadar fırının başında durun, dediler, gittiler. Biz de oynuyoruz. Ne oynadığımızı hatırlamıyorum.

Bir kadın geldi. Muhacir bir kadın. Şu fırında biraz ısınayım yavrum dedi. Fırının kapağını kapatırcasına, orda durdu. İki kadın da girip çıkmaya başladı.

Annem taze ekmek var, bir çorba pişireyim demiş. Pişirmiş. Anadolu ile Naile'yi göndermiş. Ekmeği çıkarın getirin diye. Geldiler ki fırında bir tek ekmek bırakmamışlar. Hepsini çalmışlar.

Hamur yoğurdular. Sac ekmeği yaptı annem.

Sabahleyin çay yapardık. Balınan pekmezinen (içerdik). Babamın bir bardağı vardı. Bizimkiler küçük maşrabaydı. Peynir,

ekmek, yağ, bal. Efenbam tekneyle alırdı (balı), hiç esirgemezdi.

Öğleyin pek yemek yemezdik. Efenbam da gelmezdi. Annem ekmeğe yağ, bal sürerdi, giderdik.

Akşam yemek yapardı annem. Çorba, mantı, ne varsa ondan pişirirdi. Pilav pişirirdi, pancar pişirirdi. Patlıcan ektirdi babam, patlıcan pişirirdi.

Yere bez sarardık. Bir tahta yaptırmıştı deden, peşkun derdik. Çevresine otururduk, bağdaş kurardık, diz çökerdik. Yemek ortaya bir kapta gelirdi. Çatalımız, kaşığımız vardı. Çatalımız demirdi de, kaşığımız tahtaydı.

Kalkıp gece bir eve oturmaya gidersen, yumurta boranısı yaparlardı. Kaynar suya yumurta kırılır, yoğurtlanır. Gömbe yaparlardı. Gidince, azcık oturduk mu, un getirir, yağınan sütünen yoğurur. Ocağın altı taş olur. Üstündeki külü ateşi çeker, hamuru büyük-yuvarlak yapar, taşa kor, üstüne sac kapatır, sacın üstüne külü ateşi kapatır, pişirirler.

Sulusaray'ın yerlisi, her öğlen bulgur pilavı pişirir. Bulgur pilavı pişmezse, "Heri, karnımız aç kaldı!" derler. Her ne yemek pişirirlerse pişirsinler, pilavı eksik etmezler. Pilavı, işgefeyi kaşık gibi kullanarak yerler. Kaşık pek bulunmaz. Her gün yayık yayarlar. Sabahtan kalkan bir tas ayran içer. Girer çıkar ayran içerler. Su içmezler. Var olan ev ayran içer, yok olan eve de verirler, getirirler.

Düğünlerinde yaprak dolması sararlar. Kadayıf, sarığburma yaparlar. Karakabağı doğrar büyük kazana doldururlar. Erikleri –orada kara erik çok olur- kor kavururlar. Her yemekten sonra kabak yerler.

Sulusaraylılar çay bilmezdi. Biz Tokat'a geldiğimizde, Tokat'lılar çay bilmezdi. Erzurum muhacirleri geldikten sonra çayı öğrendiler.

Eveli semaverimiz yoktu. Çetelerden kaçıp gittikten sonra, bir arkadaşı babama hediye getirdi. Çerkezlerin hepsinin Rus semaveri vardı. Çaysız durmazlardı. Boza yaparlardı, çok güzel boza bilirlerdi.

(16)

Efenbam Çiftlik'e (ilçe merkezi Çiftlik'e gittiği için) maaş almaya gidiyordu. Behram yolundan. Köprünün orada atına binmiş. Atına binince, dedene demiş ki, "Benim bir kızım var, oğluna verdim!" Deden de, "Hangisine?" diye sormuş. "Büyük oğluna!" demiş sürmüş atını.

Geldikten üç gün sonra, annem dedi ki, "Baban seni vermiş!" Küçüğüm. Nasıl ağlıyorum.

Bayramda Zeynep nenen, Fadime bibin, Fatma ablan, Mahbup nenen, Halil deden, Zehra ablan (kucağında, bir yaşındaydı), Efrahim emin, at arabasıyla geldiler. Bizde misafir kaldılar. Nişan ettiler. Üç tane altın taktılar. Bir de gümüş yüzük. Onu da hiç takmadım. Gümüş yüzüğü sevmezdim.

Taze yazı çıktı. Herkes okumaya gitti. Behiç Bey öğretmen gelmişti. Babamdan sonra o geldi. Köylüler, kadın-erkek, yeni yazıyı öğrenmeye gittiler. Hafize de gitti. Babam beni bırakmadı. Dedene de mektup yazdı. Kaynatam da geldi.

Efenbam Zile'ye gitti. Bez almıştı. Kilot diktiler. Fanila almıştı, kutuyla. Deden, o da bir kutu fanila almıştı. Gelinlik elbisesi almıştı. Dövmeli geziler olurdu ya, ondandı. Bürüğü babam almıştı. İpek bürük. Güvercin göksü. Çok güzeldi bürüğüm. Babam da kaynatam da ayakkabı almıştı. İskarpindi. Siyah. Babamın aldığı iskarpini köylü karılar bana koymadı. Baba evinden ayakkabı götürürsem, darlık götürürmüşüm diye.

Yaylı gelemedi. Behram'da kalmış yaylı. Kar çoğudu. Halan gelmişti. Üzeyir ustanın karısı gelmişti. Veysel amcan vardı.

Kına gecesi yapıldı. Tabii. Her şey yapıldı. Niye yapılmasın.

At arabasına bindirdiler. Yatakların içine sarıldık. Gittik. Çiftlik'e geldik. Kaynatam beş-altı davar kesmiş. İnek kesmiş. Bütün oranın halkı, hepsi gelmiş düğüne. Behram, Arapköyü, Garkın, Gediağız. Kervansaray. Erkekleri. Kadınları değil.

Gelin geldikten sonra gördüm babanı.

Gelin indirirken başıma elma attı. Yok, değmedi. Yüzümde peçe vardı. Tabii. Ben hep peçeli geziyordum. Sulusaray'da değil de, başka bir köye giderken peçe örterdik. El öpmeye giderken de peçeliydim. Köylerdeki kadınların peçesi yoktu. Muhacir

köyleri entari giyerdi, Türk köyleri de üç etek ile don giyerlerdi. Onların donları dökmeli, güzel olur, entari gibidir.

Muhacir kadınları bellerine kuşak, önlerine şal (peştamal) bağlarlardı. Erkekler, muhaciri de yerlisi de zıvga şalvar giyerdi. Pantolonu memurlar giyerdi. O sıra çorap yoktu. Dolak dolarlardı. İşlik giyerlerdi. Ceketi var, yeleği var. Fes örterdi köylüler. Senin gibi gençler de (anam beni hep genç olarak düşünüyor), püsküllerini, al yeşil sarı, sarar, bükerlerdi. Yağlık derlerdi mendile. Pullu. Ceplerine koyarlardı. Zenginler köstekli saat takardı. Erzurum dadaşları gibi. Zeynep nenen hiç peçe kullanmazdı. Ehramla yüzlerini kapardı. Kaynanamgil kıl peştamal bağlarlardı. Bellerinde kuşak olurdu. Sonra sonra açtılar kuşağı. Başlarına çit örterlerdi. Yerlilerin fesi olurdu, çitin altına.

Çiti sararlardı, yüzleri açıktı. Bir büyük gelince, yaşmaklarını çekerlerdi.[12] Kaçmaları bu kadardı.

Halil dedengilin ev var ya. Orda beraberdik. Daha ayrılmamışlardı. Ben gelin geldim, üç gün sonra oruç tuttuk. Kurban bayramından on gün önce, şimdiki evlere gittik. O vakit, halan (Cemile) sözlüydü.

Biz karılar ayrı yerdik, erkekler ayrı yerdi.

Ayrıldıktan sonra, Arapkir'den Kürtler geldi. Çok kıtlık olmuş da. Bir ev Gediağız'da, bir ev de Çiftlik'te. Caminin yanında bir odası vardı. Deden yaptırmıştı. Camiyi deden, mektebi de Eşref Bey (annemin de dayısıydı) yaptırmıştı. Kürtler caminin yanındaki odada kalıyordu. Bize çok gitti geldiler. Gelse, bir şey isteseler, verirdik. Kimsenin yemeğini yemezlerdi. Temiz kadınlardı. Köylü de çok yardım etti. Deden, yardım edin, esirgemeyin derdi. Un isterler, yağ isterler, bulgur isterlerdi. Her şeyi verirdik. Bize su taşırlardı. Yardım ederlerdi.

(17)

Baban askerden geldi. Deden dedi ki, rençberlik yapacaksın. Babanın hali yoktu. Rençberlik yapmam dedi. Hastaydı zaten. Ambarı taşıyorlarmış Tokat'a. Öküz arabasıyla. Tokat'ta dar bir sokağa girmişler. Arabanın arasında kalmış. Sırtı duvara, karnı mazı başına. Babanı çevirir, gidermiş kağnı. Halil deden görmüş.

Durdurmuşlar ki, bayılmış. Ağrılarını ordan almıştı. Hiçbir gece uyumazdı ki.

Çiftlik'te uyuz olmuşlar ya, uyuz otu varmış Bolos'ta. Oraya gidecekmiş ki getire. Ata binecekmiş. Elinde yumurta varmış. Yemek için ağzına götürürken, nasıl olmuşsa, at vurmuş, dişleri dökülmüş. Herhal 15 yaşında varmış. Benden on yaş büyüktü baban.

Ben onaltı yaşında geldim. 17 yaşımda Zekiye geldi. İki yıl sonra sen oldun. Çay içiyorduk. Nüfus kağıdı masanın üstündeydi. Yusuf var ya, Hamit hocanın, o da Tokat'tan ortaokuldan geldi. Nüfus kağıdına baktı. "Yenge dedi, sen çok gençmişsin. Bu yıl tam yirmibir yaşına girmişsin!" Sen hesap et yaşamı. (74 veya 75 yaşında.)

5 Mayıs (1941)

Avluda
İlhan'ı
Yıkadıkları
Teneşirden
Islak toprağa
Sızan
Güneş
Emiyor
Kısa kesilmiş saçlarından
Ölümü

Eylül 1991, Ankara

Ben geldiğimde rençberlik yapıyordu deden. Mustafa emin, Demirci Yusuf vardı ya, o, bir de Osman vardı. Onlar ekip biçiyordu. Bir sene 80 külek mercimeğimiz oldu, 100 külek fiğimiz olmuştu. Samsun'a götürdüler. Götürdüler, pırtı getirdiler. Öyle çoktu ki pırtı, dükkan almadı.

41 günlüktün. Mustafa emin gitti okumaya. Adını koydu. Altı aylıkken baban askere gitti. Efenbam (kaynatam) yapamadı, tarlaları ortağa verdi. Ermeniler vardı. Aşçı mama vardı, iki oğlu

vardı, onlara verdi ortağa. Birinin adı Tevfik'ti.[13] Biri Osgihan'dı. Müslüman olmuş derlerdi. İki çift öküz verirdi. Döven zamanı at da verirdi. Mallara bunlar bakardı. Biz yalnız sütünü alırdık. Onlara verdiği inekler de bizim ahırda kalırdı, onlar sağardı.

Öğde (önce) tohumu çıkarlardı. Ambardan ne kadar tohum çıktı. Önce onu getirir korlar, sonra kalanı bölerlerdi. Saman da öyle. Mercimeği kendi namına ektirir, yoldururdu deden. Onlar sürer, harmanı da onlar yapardı, az da çıksa, çok da çıksa, bir rupla (iki teneke) verirdi. Kaynanam niza miza ederdi, çok veriyorsun diye. Deden, onlar da çalışıyor, hakkı geçmesin derdi.

Rustak Mamaydı, kendi milleti öyle derdi, o, Çamlıbel'den perin otu getirmişti. Onu kaynattım, içirdim sana.[14]

Şükriye Tete derlerdi, dalak kesen, Rumeli muhaciriydi. O kesti dalağını. Sonradan öğrendim, at derisini ıslatacaksın, karnına iki gün bağlayacaksın, dalağı kesmek için.

Dişini de Hediye Ablaya çektirdim. Kelpeteni vardı.

(18)

Kiliseyi biliyorum. Tam vaktini. Kilise ben gelin gelince sağlamdı. Çanı bile duruyordu. Kiliseden aşağıda yunnuk vardı. Bilal Bey belediye başkanı olunca, Kiliseyi söktü, yunnuğu söktü. Kilisenin taşlarını Bilal Bey götürdü. Millet Bahçesi o kadar güzeldi ki. Etrafı çevrili, ortasında havuz vardı. Havuzu da Bilal Bey söktürdü. İki taş da deden getirdi. Birini kapıya koydu, eşiğe. Birini de merdivenin ilk basamağına. İhtiyar kadın vardı, sahibi, Sivas'tan geldi, dedenden taşların parasını istedi. Verdi mi, vermedi mi bilmiyorum.

(19)

Baban askerden gelince, kahve açtı, ama işletemedi. 15 gün sonra kapattı. Lokantayı açtı. Deden söylendi, ona-buna yemek mi pişireceksin diye. Yemeği ben pişiriyordum. İki tepsi baklava yapıyordum, satılıyordu. Deden çok söylendi, kapadı lokantayı. Ahmet emmiyle bakkal dükkanı açtı.

O sene ayrıldık. Siz de (ablam ve ben) gelmediniz. Güzün

ayrıldık, yazın geri geldik.

Kaza gittiği gün, tükanın eşyasıyla sen gittin. On gün sonra da ben gittim. Zekiye kaldı.

İlhan üç aylık mıydı, dört aylık mıydı, deden Zekiye'yi vermiş.

Baban dükkanı kapatmıştı.

Yeniköy'de altın aradı baban. Köylüler eşti. Kadınlar su taşıdı, yiyecek taşıdı. Orda (Hitit höyüğü) bir balta çıktı. Bir çaydanlık çıktı. Altın bulamadı. Asarı atika diye hükümet aldı balta ile çaydanlığı.[15] Köylüler yemin ederdi, biz Yusuf efendiden bir kuruş almadık. Altın çıksaydı, bölüşecektik. Ama çıkmadı.

Karpuz sattı. Gazyağı sattı. Bakır sattı. İşte böyle bitti, gitti.

Ek. – "Ana: Gülhanım" yazılalı epey oldu. Anlatımda bir ad gibi değinilen "Fadime" de var. İlhan'ın iki yaş büyüğü. 16 Eylüldü, Tokat'ta, ana Gülhanım, oturduğu divanda kalıverdi öyle, baktı bana kaygılı. "Şimdi gitti mi Fadime?" diyebildi. Gitti diye başımı salladım..

Yeni Düşünce, Aralık 1987, Ocak 1988.
Bir Fotoğrafa Altyazı, s. 107-129

ANA: GÜLHANIM
AÇIKLAYICI NOTLAR

[1] Gordlevski, "Küçük Asya Selçuklu Devleti"nde, Selçuklular döneminde Oğuzların, başlangıçta, yas tutarken, "beyaz" giyindiğini, siyah giyinmeyi, daha sonra Ermenilerden almış olabileceğini yazıyor.

[2] Baba tarafından dedemin köyü Ardos. Oltu'ya bağlı. Yörede üç Ardos var.

[3] "Nişanlı görmek", nişanlandıktan sonra, damadın, kız tarafı evine alınması, nişanlısıyla yalnız kalması, geceyi geçirmesi, yörenin adetleri arasında.

[4] Otuz yıl kadar sonra, 1945'te babamla birlikte, Hamas'a gezmeye-görüşmeye gittiği günlere değiniyor annem.

[5] "Hafize", kızkardeşi. Anlatıdan okurun çıkaracağı gibi, annem doğarken, annesi ölmüş. Kırk günlükken, babası yeniden evlenmiş. Hafize, baba-bir, ana ayrı kızkardeşi. Ahmet ve Yusuf da öyle.

[6] "Efenba", efendi-baba'nın kısaltılmışı.

[7] Tokat'ta Ermenilerden kalan evlerden alınan sandıklar açılmadan, açık artırmayla satılmış. Daha sonraki anlatılarda da geçecek.

[8] "Çec", tığ savrulduktan sonraki tahıl yığını. Tahıl tahta kürekle toplanır, dairesel piramit oluşturulur, çevresi 15-20 cm. eninde düzlenir, tahtadan yapılmış, oyma işaretleri olan mühürle, düzlenen çembere, mühür basılır. Çec yandan alındığında, mühür izleri bozulur, üstten alındığında, piramit bozulur. Tığ, genellikle, ikindi üstü, akşam yeli çıkınca savrulduğu için, akşam namazında çec oluşur. Bu nedenle de, akşam mühürlenir, ölçme ertesi sabaha bırakılır.

[9] Çermik, bugün ünlü bir kaplıca. Sulusaray, eski Anadolu topluluklarının önemli yerleşim yerlerinden biri. Şimdi, yapılan kazılarda, eski kentin kalıntıları çıktığı için, yerleşim yeri değiştirilmek, ve tüm alanda kazı yapılmak isteniyor.

[10] "Kızıliniş", ya da "Kızılyokuş", Tokat ile Artova arasında. Cahit Külebi'nin "Tokat'a Doğru " şiirinde. Gediğin sağında Eyrep ve Tahtuba'da Rumlar otururdu. Selanik göçmenleriyle değişildi.

[11] Rus komutanına, halkın yaşlıları, bir tepsi içinde, ekmek, tuz ve Kuran sunuyor. Komutan ekmek ve tuzdan tadıyor, Kuranı baş hizasına kaldırıyor. Bu, sivil halk ile işgal eden asker arasında, bir çeşit iyi niyet anlaşması. Sonraki anlatımlarda yinelenecek.

[12] "Yaşmak". Başa dolanan ve çene altından sarılan çit, "mahrem" biri geldiğinde, mahremlik derecesine göre, alt çeneden üst dudağı ya da burnun alt bölümünü örtecek biçime getirilir. Çene altından dolanan çitin kıyısından alarak dudakları ya da burnu kapatmaya, "yaşmak çekmek" denir.

[13] Tevfik'in asıl adı "Garebet". Çiftlik'teki Ermeniler ve Kilise, daha sonraki anlatımlarda.

[14] Çocukluğumda, İkinci Dünya Savaşı sıralarında, üç yıl sıtma tuttu beni. Annem dalağımı "kestirdi". Yani, yaşlı bir kadın, ocakta korlanmış büyük bir çiviyi, karaciğerin üstüne gelecek biçimde karın derisine değdirip, deriyi yakarak dağladı. Yararını görmedim. Rustak Mama'nın Çamlıbel'den getirdiği perin otunu annem kaynattı, sabah aç karnıma içirdi. Sıtmadan böyle kurtuldum.

İKİ

CAHİT KÜLEBİ'NİN ŞİİRİNDE ANADOLU*

(1) KÜLEBİ'NİN ÇOCUKLUĞUNUN ANADOLU'SU

Cahit Külebi telefon etmiş, Vecihi Timuroğlu ile beni, Körfez Lokantasında öğle rakısına çağırmıştı. Şurdan burdan konuşuluyordu. Söz döndü dolandı, Külebi'nin çocukluğunun geçtiği Artova'ya geldi. Amcamla aynı yıllarda, aynı okulda okumuşlardı. Dedelerimizi tanıyordu. Konuşurken, dedem İbrahim Hoca için, onun tutarlı kişiliğiyle bağdaşmayan kırıcı bir söz söyledi. Külebi'nin anlatımıyla "akşamcı" olan babasına rakı alırken, dedem, sanırım kendisi gibi "Erzurum muhaciri" olan babasının rakı içmesine tepkisinden olacak, "Hem rakı, hem veresiye, oldu mu?" demiş. Belli ki, çocuk Külebi'yi gücendirmiş bu sözler, sevmemiş dedemi.

Amcam Mustafa Erdost, gazetede, Cahit Külebi'nin hastaneye kaldırıldığını okuyunca, kitabevine gelmişti. Yoğun bakımda

* 25 Mayıs 1997'de Edebiyatçılar Derneği'nin düzenlediği ve Ankara Büyük Tiyatro'da gerçekleştirilen "Cahit Külebi'ye Saygı" sempozyumunda sunulan bildiri metni.

olduğunu söyledim Külebi'nin. Yanına ziyaretçi almadıklarını da. Oturdu, çocukluk anılarından sözaçtı. Ben de not aldım.

Külebi'nin babası Necati Bey, bizim dükkanın önünden geçerken, dedem kalkar içeri girermiş. "Saygılı bir adamdı, diyor amcam, ama rakı içtiği için babam onunla yüzyüze gelmek istemezdi. Caminin arkasındaki evlerde otururlardı. Sen bilmezsin o evleri. Bir ara kaymakam da oturdu orda."

Amcam 1930'da son sınıfta okurken, Külebi üçüncü sınıfa gelmiş. Öyle anımsıyor amcam. Külebi, hareketli, gülen, konuşan biriymiş o zaman da. Elini cebine sokarmış konuşurken. Kravatı, ceketi varmış. Beyaz gömleği de. "Biz köylü çocuğuyduk, diyor amcam, bizim de gömleğimiz vardı ama, öyle güzel değildi."

Annem, "Sadık Beyler" olarak anımsıyor. Geldiklerinde cadde üstünde ev bulamamışlar, Danacı Nenenin evinde oturmuşlar. Sadık Beyin hanımını da, boylu boslu bir kadın olarak anımsıyor. Soruyorum. "Bizim gibi konuşurdu, Kürt olduğunu bilmiyorum!" diyor. Amcam ise annesini tanımıyor. "O zaman diyor, memur karısı da olsa pek görmezdik!"

Dedemin anlattıkları da belleğimde: Soyadı almak için gittiğinde, nüfus memuru, köydeki lakaplarını soyadı olarak almalarını önerir. Dedem de, "Bize köyde "Kabagil" derlerdi" deyince, Nüfus Memuru, "Kabagil de pek kabaymış hoca!" der ve hiç olmazsa köylerinin adını soyadı olarak almasını önerir. Köylerinin adının "Ardos" olduğunu öğrenince de, "Bu da kabaymış" der, soyadını, "Erdos" diye yazar, sonra da "Erdost"a evrimleşecektir. Sadık Beyin nüfus memuru olarak Artova'da bulunduğu yıllar, aynı zamanda soyadı yasasının yürürlüğe girdiği yıllar (1934) olduğuna göre, soyadımızı, Cahit Külebi'nin babasının belirlediğini söylemek yanlış olmayacak. Doğal ki, bu, Külebi'nin babasının, sözcüklerin anlamına ve sesine özen gösterecek bir incelikte olduğunu da bana düşündürdü.

Cahit Külebi, *Türkiye Yazıları*'nda yayınlanan konuşmasında, amcamın kızı Ayla Erdemli ile beni imleyerek, Artova'dan, çayırlarda güreşen dedelerimizin "pehlivan" çocuklarından sözeder. *İçi Sevda Dolu Yolculuk*'ta ise, Artova'ya, demirci İsmail ustanın yaptığı ramazan topunu anlatırken değinir. Topu yap-

tıktan sonra da hastalanır İstail usta ve ölür. Teneşirde yıkarken imam, çenesinin oynadığını görür. Doktor çağırırlar. Nabzını dinler doktor. Kalbini de. Ölmediğini anlar. Teneşirde gözlerini açar İsmail usta.

İsmail ustanın yaptığı bu minyatür top, benim çocukluğumun da anılarını süsler. Ramazan gelince, belediyeden çıkarılır, çekilerek, okulun karşısındaki köşeye. Hacı Emminin tarlasının yanıbaşına getirilirdi. İftar saatlerinde top atılır, çevredeki tarlalarda, harmanlarda çalışanlar da duyardı. Özellikle de İsmet İnönü'nün ilk cumhurbaşkanı seçildiği zaman ardarda atıldığı günü anımsarım. Topun namlusunun ağzından biraz barut konur, sonra kağıt, çaput basılır ve kalın bir sopayla bastırılarak sıkıştırılırdı. Namlunun altındaki deliğe konan fitil ateşlenerek patlatılırdı. Kağıt da kıt olduğu için. toptan savrulan kağıt ve çaputları toplar, getirirdik, yeniden basılır, yeniden atılırdı.

Şöyle de özetlenebilir: Cahit Külebi'nin "Anadolu"su ile benim Anadolum, bugün adı "Çamlıbel" olan o yılların Artova ilçesinde, birbirine eklenir. O ilkokuldayken ben doğmuşum. Daha sonra onun okuduğu okulda (Gazi Paşa İlkokulunda) ben okumaya başlayacağım. Belki de aynı sıralarda.

(2) İÇ ANADOLU'NUN İÇİ: ZİLE-ARTOVA-TURHAL ÜÇGENİ

Cahit Külebi, Birinci Dünya Savaşında, Doğu Anadolu'dan (Erzurum Pasinler'den) İç Anadolu'ya (Tokat-Zile) göçmüş bir ailenin çocuğu. Ailenin ilk yerleştiği Çeltik (Zile) köyünde doğuyor: "*1917 senesinde / Topraklarında doğmuşum, / Anamdan emdiğim süt / Çeşmenden, tarlandan gelmiş*" diyor "*Yurdum*" şiirinde.

Babası Zile'de memur olarak bulunduğu sırada "Kedici Memet"in başını çektiği Zile ayaklanmasını yaşıyor: "Sokak savaşları yapıldı" diye yazar *Yolculuk*'ta, "Evimizin çatısına sığınmıştık. Annem başından yaralandı."

Babasının kaymakama vekalet ettiği bir sırada, Cahit Külebi telefonla oynarken, gök gürültüsüne benzer bir ses duyar. İki yanı ağaçlı yoldan atlarını dört nala süren askerleri görür. Onları "İstiklal Mahkemesi" sanacaktır. Birkaç gün sonra, aynı yolun iki yakasındaki ağaçlara çeteleri asarlar. "Evden bırakmadılar"

der. Bu nedenle de ağaç dallarında sallananları göremez.

Babası Zile'den Artova'ya, Artova'dan Niksar'a atanacak, Külebi de Niksar'a gidecek, aile buraya yerleşecek, Külebi, burada okuyacaktır. Liseyi, benim 1948-50 yıllarında okuyacağım Sivas 4 Eylül Lisesinde okur.

Külebi'nin çocukluğunda içiçe olduğu Anadolu, Zile-Artova-Niksar üçgeninde kalan İç Anadolu'nun içidir. Bu üç ilçe de, köylerle birlikte, komşuluk ilişkisinin egemen olduğu kırsal yapılanmayı simgeler. Bir başka anlatımla, yarı-komünal ve yarı-feodal toplumsal birimler olan ve kan akrabalığına dayanan "aşiret" (ya da "kabile") sisteminin şu ya da bu biçimde çözülmüş bulunduğu komşuluk ilişkilerine dayalı köy topluluğu egemendir. Bu bakımdan aşiretlerin yaygın olduğu Güneydoğu'dan ya da göçebe yaşayan topluluklardan farklı bir özelliğe sahiptir. Köyler kendi içlerinde, genellikle, dinsel ve etnik açıdan heterojendir. Mezhep bakımından sünni ve alevi köyler, etnik açıdan Türk ve az sayıda Çerkez köyler, birbirine komşu konumundadır.

Külebi, "kasabanın ortasında Sivas-Tokat yolunun geçtiği" Artova'yı anlatırken, halkın çoğunun Doğu Anadolu göçmenlerinden, daha az olarak da Rumeli göçmenlerinden oluştuğunu yazar. Benim çocukluğumda, ayrıca, yedi-sekiz Ermeni aile vardı. Erzurum göçmenleriyle birlikte ya da Şeyh Sait ayaklanmasının ardından gelmiş olması olası birkaç Kürt aile, çevre köylerden kasabaya gelerek yerleşen alevi aileler, kasabada, etnik, dinsel ve mezhepsel çeşitliliği arttırıyordu.

Küçük toprak mülkiyet biçimi yaygın olmakla birlikte, bunlar, topraksız, az topraklı, orta büyüklükte ve ikiyüz dönümden fazla toprağı bulunan ailelerdi. Çok yaygın olmamakla birlikte, aile içinde tarımda çalışacak kimsesi olmayan toprak sahipleri topraklarını ortakçıya işletirlerdi. Bir ya da birkaç tarlası olmakla birlikte, kendi toprağını işleyemeyenler de, tarlalarını, ya kiraya verir, ya da ortakçılık yöntemiyle işletirdi. Tek tük de "azap" çalıştıran olurdu. Kasabada sığır, manda ve at vardı. Sığır ve dana, iki ayrı sürü olarak yayılırdı. Sığırcılığı (sığırtmaç) ve danacılığı, genellikle, toprağı olmayan ya da az topraklı aileler

yapardı. Çobanların "ücreti", yıllık olarak, harman zamanında, harmanda, ürün olarak ödenirdi. Köy imamının ve müezzinin "ücreti" de, aynı biçimde, harman zamanı, ürün olarak, harmanlardan toplanırdı. Dedem kasabanın imamı olarak cerre çıkmaz, yani ürün toplamaz ve almazdı. Müezzin, Rumeli göçmeni, yoksul biriydi (Caca Hüseyin), onun müezzinlik hakkı, ürün olarak (genellikle buğday ve arpa olarak) toplanırdı. Cahit Külebi'nin memur çocuğu olarak, bunları gözlemlemesinin sanırım pek olanağı yoktu.

Külebi'nin çocukluğunun geçtiği üç ilçe içersinde, doğal üretkenliğin en düşük olduğu yöre, Artova'dır. Pekmeziyle ünlü Zile, üzüm bağlarını çağrıştırmakla kalmaz, bir ticaret merkezi olduğunu da düşündürür. Kelkit vadisinin bir koyağına kurulmuş bulunan Niksar, büyük kalesi ve tarihsel özelliğiyle, doğal bir zenginliği kucakladığını duyumsatır. Bununla birlikte Güneydoğu'da olduğu gibi birkaç köyün sahibi olacak ölçüde ya da Çukurova'da olduğu gibi dönüm olarak binlerle anlatılan büyüklükte toprak sahipliğini Niksar'da bulmak olanaklı değildir.

Niksar'a gelen tiyatro kumpanyalarını anlatırken, Külebi'nin, "Kimi kez köylerden ağalar da gelir", ya da "Niksar'da büyük ağalar yoktur ama, tütün satımı sırasında kimi köylülerin eline epey para geçerdi" demesinden de anlaşılacağı gibi, toprak mülkiyetinin büyüklüğü açısından, onun Anadolu'su, toprağın feodal nitelikte olduğu Anadolu'nun Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden önemli ölçüde ayrılır.

(3) YAŞAMLA ÖRTÜŞEN ŞİİRDEN GERÇEKLİĞE YÖNELME

Turgut Uyar ve Bilge Karasu ile Rüzgarlı Sokakta, bir büroda, "Küçük Oda Şiirleri Antolojisi" (ki, böyle bir antoloji oluşmadı ve dolayısıyla basılmadı da) için şiir seçerken, Külebi'nin, "*Kamyonlar kavun taşır ve ben / Daima onu düşünürdüm*" dizelerini, Uyar'ın, iç geçirerek yinelemesini bulanık da olsa anımsıyorum. Ama ben *Sıkıntı* ve *Umut*'u imzalatırken, genellikle olduğu gibi kitabın girişini değil, "*Tokat'a doğru*" şiirini imzalamasını istemiştim. Oraya, "Seninle aynı yöreden gelmekle övünürüm" diye yazmış.

Sivas Lisesi günlerimiz, bir yandan yeni yayınlanan şiirleri bulmaya çalıştığımız, bir yandan yaşadığımız ortamın şiir olarak anlatımlarıyla sevince boğulduğumuz günlerdi. Yılmaz (Omurtak), kentin (Kızılırmak yönündeki) çıkış yolundaki parklardan açık sigara (yani taneyle asker ya da köylü sigarası) almaktan döndüğü bir akşam, coşkuyla, seyyar köftecilerin, mangallardan yayılan köfte kokuları arasında "Kebabekmek ombeş!" diye çığırışlarını anlatmış, eklemişti de: "Aynı 'Kebabekmek Ombeş' şiiri gibi!". Yeni yayınlanmış olan *Toprak Ana*'yı açmış, Fazıl Hüsnü'nün "Kebabekmek Ombeş" şiirini bir kez daha okumuştuk. Şimdi bile kimi dizeleri belleğimde: "*Bir ağa çıkmadı ki ala götüre beni / Su gibi biçeyim ekinini vallah billah / Kebabekmek ombeş.*"

Yazılmış şeyleri yaşamak, yaşadığımız şeyleri yazılmış görmek sevinci miydi bu, bu şiirlerde özel olarak kendimiz için bulduğumuz başka bir şey mi vardı, bunu şimdi çıkaramam. Ama Cahit Külebi'nin "Sivas Yollarında" şiiri de, Sivas'ta, bize, şiirin kendisi kadar yaşamımızın bildik görüngülerini anımsattığı için, onda kendi gerçeğimizi bulmaya başladığımızı durmaksamadan söyleyebilirim.

Kamyonlar gelir geçer, kamyonlar gider
Toz duman içinde
Şavkı vurur yollara
Arabalar dağılır şoförler söğer
Sivas yollarında geceleri
Katar katar kağnılar gider.

Özellikle de, gerek ("kağnı" gibi) kavram olarak ve gerek ("kağnıların dağıldığı) ve şoförlerin sövdüğü" gibi) devinim olarak, kendisinden önceki şiirin dışladığı kavramların ve devinimlerin şiire yeni bir yurt anlayışı ve yeni bir estetikle girmiş olması, bizi, denebilirse, bakış açımızı, "tahayyül" edilen aldatıcı bir güzellemenin büyüsünden ayırıyor, kendi gerçeğimize çeviriyordu. Dünyaya bakışımızı değiştiriyor, topluma ve kişi olarak kendimize bakışımız değişiyordu.

(4) HALK ŞİİRİNİN DEĞİL, HALKIN ÖZLEMİNİN SESİ

Barışta'nın düğününde, Ahmed Arif ve Cahit Külebi şiirlerini okumuşlardı. Aradan zaman geçti. Bir gün telefonda konuşurken, Cahit Külebi, kitabının yeni baskısında, "Tabanca" şiirini, benim okuduğum gibi değiştireceğini söyledi. Şiirlerini değiştirme adetinin olmadığını ekleyerek. Ben ilkin anlayamadım. O gece, Cahit Külebi'yi mikrofona çağırırken, "Tabanca"yı okumuşum. Ama, "Ben ölürsem eğer nelersin" dizesini, "Beni vururlarsa neylersin" diye okuduğumun ayırdında değilim. Şiiri birlikte okuyalım:

Bir nagant tabancam olsa benim
İnce bilekli yar!
Dünyaya eyvallah etmem
Altın yürekli yar!

Çocuksun gülüp söylersin,
Uçan kuşlara benzersin,
Ben ölürsem eğer neylersin
Telli duvaklı yar?

Şimdi de kitaptan aktarırken, farkına vardım ki, yalnızca "Ben ölürsem eğer neylersin" dizesinde "ölürsem eğer"i "vururlarsa" diye değiştirmemişim, ayrıca "Dünyaya eyvallah etmem" dizesinde "dünyaya"yı da "kimseye" diye değiştirmişim. Ama belirttiğim gibi, bilinçaltında kendiliğinden oluşmuş bir değişme bu.

Sanırım Külebi, bu konuşmasını unuttu ya da düşüncesini değiştirdi. Daha sonraki baskılarda, şiir ilk baskılarda olduğu gibi yayınlandı.

Ama benim bilinçaltımda işleyerek kimi dizelerin değişikliğe uğramasını nasıl açıklamalı?

Bu şiirde, Cahit Külebi için çok yinelendiği gibi "halk şiiri"nin sesi kalıp olarak yoktur. "Koşma"yı ses açısından örnek alırsak, burada, dizelerin hece sayısı (10, 6, 8, 6 ve 8, 8, 9, 6), halk şiirinin hece sayısıyla örtüşmüyor. Özellikle halk şiirinin sesinin

belirleyici özelliği olan 6-5, 4-4-3, 4-3 gibi hece sayılarına göre sözcük ayrımı da yok. "Bilek", "yürek", "duvak" ve "söyler", "benzer", "neyler" uyakları, bir ölçüde halk şiirinden "adım" alıyor. Ama "uyak" tek başına "halk şiiri" ile özdeşleştirmeye yetmiyor. Çünkü hemen her şiirde uyak var. Nazım'ın şiirinin, iç (gizli) uyakla donanmış bir şiir olduğu da unutulmamalı.

Anadolu'nun yalın insanının söylemi, Külebi'nin şiirinde gizlenmiştir denebilir. Bir başkaldırı, bir meydan okuma, bir böbürlenme, bir övünme yok burada. Onursuz bir boyun eğiş de değil bu. Bilinçaltında kendiliğinden oluşan değişiklikler burada bana ipucu veriyor. "Dünyaya eyvallah etmem" de, "Kimseye eyvallah etmem" de, birbirinin özdeşi İç Anadolu halkının günlük söylemi. "Ben ölürsem eğer" ile "beni vururlarsa", Anadolu geleneğinde özünde aynı anlamı taşıyor. Bir güveyin özellikle güvey olarak öleceğini düşünmesi, ancak öldürülmesi olasılığından kaynaklanır ve öldürülmekten kendini kurtarması için bir tabancası olmasını istemiş olması, ölümün, vurulmak kaygısından kaynaklandığını bize duyumsatır.

Dolayısıyla, halkın özlemini yansıtan yalın söyleyişi, içten konuşma dili, Külebi şiirinin sesine belirleyici olarak girmekle kalmıyor, halkın yaşam felsefesini (anlayışını) şiire yansıtmakta da önemli bir etken oluyor. Negatif boyutunda algılanmamak koşuluyla belirteyim ki, Nazım Hikmet'in, "Topraktan öğrenip, kitapsız bilendir" dizesine benzer bir yaklaşımla, şiirinin ilk sesi, kitaplardan okunarak alınan kendisinden önceki şiir sesinden önce, halkın ağzından alınmış bir sestir. "Nasıl bir halkın ağzından?" sorusunun yanıtını, bir ölçüde İç Anadolu'ya savaştan ve işgalden kaçmış, savaş ezgini, çete bıkkını bir halkın özleminde bulmak olanaklıdır. Bu, yaşamı kurtarma savaşımının ağır bastığı bir dönemde bir bölge halkının eğilimi olarak da açıklanabilir.

(5) KIRSAL DEVİNGENLİĞİN VE DEVİNİMİN FARKLILIĞI VE YANSIMASI

"Anadolu" sözü, bize, belirli bir coğrafyayı paylaşan insanları çağrıştırdığı kadar, bu insanların doğa ile, kendileriyle,

yönetenlerle, ensonu devletle ve devletle temsil edilen sistemle olan ilişkilerini de çağrıştırır. Külebi'nin şiirlerinin açılıp serpildiği dönemlerde, Anadolu, bu ilişkilerden kaynaklanan bir dizi sorunla yumaklandığı gibi, kırsal alanın demokratikleşmesi sorunu, hemen her zaman gündemin ilk sırasındaki yerini koruyacaktır.

Biri "dünya" ve biri "ulusal" olan iki savaşın birbirine eklemlendiği, teokratik-feodal monarşi ile laik-demokratik cumhuriyetin sistem olarak birbiriyle çatıştığı bir ortamda, Cahit Külebi, ilk çocukluğunu solumaktadır. Çocukluğunun okul-öncesinde ve ilkokul evresinde bulunduğu Zile ve Artova ve ardından Niksar, geleneksel tarımsal üretimin egemen ve bağımsız küçük köylü işletmelerinin yaygın olduğu İç Anadolu kasabalarıdır.

Zile-Artova-Niksar üçgeninde kırsal yapılanma, özellikle Güneydoğu Anadolu'da olduğu gibi aşiret temeline dayalı yapılanmadan farklı olduğu gibi, gene Güneydoğu'da bulunan bir ya da birkaç köyün sahibi olan kişiler ya da aileler ile bu toprakları ortakçı olarak işleyen aileler arasında feodal bağımlılığın egemen olduğu yapılanmadan da farklıdır. Gene bunlar gibi, bir yanıyla kapitalist çiftçiye dönüşen büyük toprak sahipliğinin belirleyici olduğu Çukurova'daki yapılanma da, küçük köylü işletmesinin yaygın olduğu bölgelerdeki yapılanmadan farklılık gösterir.

Aşiret sisteminin egemen olduğu bölgelerde, mirliklerin sona ermesinin ardından, İmparatorlukta bu feodal toplulukların siyasal ve askeri birliği, tarikatlar tarafından (özellikle nakşbendi tarikatı tarafından) sağlandığı için, demokratikleşme devinimi, aşiret yapısının direnciyle ve tekkelerin engeliyle karşılaşacaktır.

Köy satışı ilanlarından anımsayacağımız gibi, örneğin Şanlıurfa'da, bir ya da birkaç köyün sahibi ile bu toprakları ortaklaşa olarak işleyen toprağa bağlı ve toprak sahibine bağımlı köylülerin oluşturduğu feodal birimlerin demokratikleşme devinimi, (daha sonra da görüleceği gibi), faşist gericiliğin denetiminde başarısızlığa uğrayacak, feodalizmin yeniden güçlenmesine

yolu açacaktır.

Çukurova'da ise, kapitalistleşmenin kırsal alanı da kucaklaması ölçüsünde, feodal büyük toprak sahibi, tarım işletmecisi kapitaliste dönüşmeye başlayacak, toprak sahibi ile tarım emekçileri arasındaki ilişki, evrimleşerek, sermaye ile ücretli emek arasındaki çelişkiye dönüşecektir. Kırsal alan ile kentin, bir başka deyişle tarım ile sanayinin eklemleşmesi (yani tarımsal alanın da sanayileşmesi), feodal toprak mülkiyetini sermayenin bir öğesine dönüştürürken, feodal bağlarla toprağa bağlı ve toprak sahibine bağımlı tarım emekçisini de, sınai işletmenin satın alacağı özgür emek-gücü satıcısına dönüştürmüştür. Bununla birlikte, kapitalist tarım işletmecisi, kendi kişiliğinde, büyük toprak sahibi olarak, tarım emekçilerinin aileleriyle birlikte kendisine doğrudan bağımlılığını, yani feodal bağımlılığı sürdürdüğü için de, demokratik devrim, burada, burjuvalaşan katmanlar ile feodaller arasındaki ittifakın engeliyle karşılaşacağı için, sosyalizmin çözeceği bir sorun olarak gündeme gelecek, kapitalist tarım işletmecisi, büyük toprak sahipliğini, siyasal sisteme karşı korumak isteyecektir.

Görüldüğü gibi demokratikleşmenin, iç dinamikler açısından bölgeler arasında toplumsal ve ekonomik yapı farklılıklarından kaynaklanan farklı özellikleri gündemdedir.

Bir bölgede çözülmeye karşı dirençli aşiret yapılanmasının ve dinsel kurumların (tarikatların), kırsal alanın demokratikleştirilmesinin engelini oluşturduğu; bir yörede, feodal yapılanmanın devletin demokratik-olmayan yapılanmasına koşut olarak yeniden güçlendiği; bir yörede, doğal verimliliğin ve sanayileşmenin verdiği ivmeyle demokratkleşme deviniminin, sosyalist içerikle yumaklandığı bir ülkede ve dönemde, bağımsız küçük köylü işletmesinin yaygın olduğu İç Anadolu'da, kırsal alanın demokratikleşme sorunu, belirleyici anlamda, tarımsal verimliliğin ve meta ekonomisinin ulusal düzeye yükseltilmesine bağlı bulunuyordu. Yani yoldan makine donanımına, sulamadan gübrelemeye, tohumdan ilaçlamaya tarımın sanayileşmesi, demokratikleşme sorunuyla örtüşüyor ve bilincine varılmasa da, gelecekteki şairin bilincine, sorun, bu yönüyle yansıyordu.

Bu nedenle, Külebi'nin şiirinde, yoksulluğun, çaresizliğin, ilkelliğin, genel bir söylem içersinde yargılanmış olması, yöresel anlamda ve ölçekte, demokratikleşme özlemiyle örtüşüyordu. Ama bunun, ulusal ölçekte kırsal alanın demokratikleşmesi sorununu bir bütün olarak kucakladığı söylenemezdi.

Kırsal alanda değişmenin yavaşlığının ya da hızlanmış olmasının yazarın bilincine yansıması açısından da şu karşılaştırma yapılabilir:

Yöresel ölçekte hızlı bir toplumsal değişmenin yaşandığı Çukurova'da, bu değişim, gözlemleyen bir birey tarafından algılandığı ölçüde, sorunun ideolojik çözüm arayışına da ortam oluşturuyor. Çünkü, Çukurova'da, üretim ilişkilerinin nitel ve nicel değişmesiyle birlikte, sınıflaşma da nitel ve nicel olarak değişikliğe uğruyor. Bu hızlı ve yoğun değişme, siyasal ve ideolojik görüşlerin de aynı bireyde, aynı hazla ve yoğunlukta değişmesine yol açıyor. Aile kökenlerinin farklılığına karşın yörelerindeki nitel ve nicel sınıfsal değişmeyi ampirik olarak algılayan ve bir bakıma ampirik olarak devrimci ideolojiyi benimseyen yazar ve sanatçıların, örneğin Yaşar Kemal'in, Orhan Kemal'in, Yılmaz Güney'in Çukurova'dan çıkmış olmasının nedenini toplumsal değişimin hızında aramak sanırım yanlış olmayacaktır.

(6) META EKONOMİSİNE GEÇİŞTEKİ YAVAŞLIK VE DEMOKRATİKLEŞMEYE YANSIMASI

Değişme açısından Cahit Külebi'nin Anadolusu'na bakıldığında, genel olarak kırsal alanda üretim aracı olarak toprağın sahibi ile toprağı işleyen emekçinin aynı kişide ya da aynı ailede birleştiği, bu anlamda, sermaye sahibi ile emek-gücü satıcısı olarak ayrışmadığı, çözülmeye karşı dirençli bir yapı sergilediği gözlenir. Verimin bol olduğu yıllarda biriktirilebilen ürün, kıtlık yıllarında tüketilir, yani genel olarak artı-ürün birikimine elverişli olmayan doğal verimliliğin düzeyindeki düşüklük nedeniyle, sermayeye dönüşecek önemli bir maddi birikim de sağlanamaz.

Cahit Külebi, Artova'da oturdukları evin arkasındaki tarlalarda bırakılmış bir traktörden sözeder. Bu traktörün söylentiye göre, Bekir Sami Bey tarafından Rusya'dan getirilmiş olduğunu da ekler. Benim çocukluğumda da, harmanlara giden yolun solundaki tarlalardan birinde, demir iki iri tekeri bulunan ve gövdesi gene demirden olan bir traktör kalıntısı vardı. Son yıllara kadar da görürdüm. Biz de, Rusya'dan getirilmiş bir traktör olduğunu işitirdik. Ama benim Artova'da çalışırken gördüğüm ilk traktör, Turhal Şeker Fabrikasının, 1940'larda, pancar üreticilerine tanıtmak için gönderdiği traktördü.

Hemen herkesin geçimini tarımdan ya da tarıma bağımlı (nalbantlık, demircilik, kalaycılık, marangozluk gibi) işlerden sağladığı kasabada, orta büyüklükte toprakları olanların birer küçük dükkanı da vardı. Memur ailelerin, kasabanın yerleşik halkının ve çevre köylülerin gereksinimlerini karşıladıkları dükkanlardı bunlar.

Para, kasabaya, genel olarak, memur maaşlarıyla giriyor. Sivas-Samsun demiryolunun açılmasının ardından, Kunduz istasyonunda (bugünkü ilçe merkezi Artova'da) açılacak Toprak Mahsulleri Ofisi, köylünün, ürün fazlası tahılını doğrudan ve para karşılığı satmasına olanak sağlıyordu. Külebi'nin dönemiyle sınırlı olarak belirtmek gerekirse, demiryolu yapılmadan önce, ürün fazlası tahıl, önemli ölçüde üretici tarafından doğrudan satılmaz, genellikle satın alınan mala karşılık ürün olarak ödenirdi. Topluluğun ortak işlerini yerine getiren imamın, müezzinin, çobanın, kır bekçisinin "ücret"i de, yıllık olarak ürün ile karşılanırdı. Bu ödeme, genellikle harman sonrası yapılırdı. Toprak Mahsulleri Ofisinin açılması, çevre köylülerin ürünlerini doğrudan ve para karşılığı, değerlerine yakın bir fiyat üzerinden satmalarına olanak sağlayacak, meta ekonomisine önemli bir ivme kazandıracaktır.

Demiryolu, aynı zamanda, Turhal Şeker Fabrikasının açılmasına da olanak sağlamış, demiryolu boyunca, 30-40 kilometre derinlikteki alanlara pancar ekilmeye başlanmıştı. Pancar üretimi, köylünün, doğrudan meta olarak ürettiği ilk ürün olması bakımından da önem taşır.

Dolayısıyla, kasaba, kendisiyle sınırlı kapalı bir pazar olmaktan çıkmaya, devlet tarafından kurulan iktisadi işletmeler aracılığıyla, ulusal ölçekte pazara bağlanmaya başlayacaktır. Tahıl ve pancarın, ulusal fiyatlara eşitlenmesine karşılık, *doğal verimliliğin ulusal ortalamanın çok altında olduğu bir yörede*, bu ürünlerin alımında uygulanan devlet tekel fiyatları, özellikle geleneksel araçlarla üretimde bulunan küçük köylülüğün, ürününün fiyatında toprağının rantını, sermayesinin (üretim araçlarının) karını ve hatta ücretinin bir kısmını, devlet aracılığıyla topluma karşılıksız bırakmasına neden olacak, yani meta ekonomisinin bir ucundan yaygınlaşması ve sınıflaşmanın bir ivme kazanmış olması, kırsal alanın yoksulluktan ve toprağa bağımlılıktan kurtularak demokratikleşmesine yetmeyecektir.

(7) KIRSAL ALANIN DEMOKRATİKLEŞMESİ SORUNUNUN YEREL BOYUTTAN ULUSAL BOYUTA EVRİMİ

Cumhuriyet, yalnızca siyasal birliği değil, ekonomik bütünleşmeyi sağlayarak uluslaşmayı tamamlamak durumundadır. Bu nedenle de, bölgeler arasındaki ekonomik ve toplumsal yapı farklılıkları, demokratikleşme sürecinde farklı özellikler içerse de, tümü, demokratikleşmenin ortak paydası/potasında yerini alacaktır. Geleneksel ekonomik yapının kendiliğinden çözülmesinin yanısıra, ideolojik çözümler, cumhuriyetin gündemindedir. Feodal, burjuva ve sosyalist olmak üzere, ayrı üç ekonomik sistemin içiçe geçtiği bir ortamdadır Türkiye. Demokratikleşmenin belirleyici engelini oluşturan ve köy emekçilerinin toprak mülkiyeti aracılığıyla tekke ve şeyhlere, aşiret reislerine, toprak beylerine olan bağımlılıklarından kurtulması, özgür bireye dönüşmeleri, demokratikleşmeyle örtüşen uluslaşmanın da tamamlanmasının belirleyici öğesi olarak gündemdedir. Bir başka deyişle, kırsal alanın demokratikleşmesi sorunu, yerel ve bölgesel farklılıklarına karşın, ulusal bir boyut kazanacaktır.

Çocuğun bilinçlenmesinde belirleyici olan çevrenin yerini, ulusal ve evrensel boyutuyla siyaset (ideoloji) almaya başladığı zaman, bireyin bilinci de, bilgisi ölçüsünde bu ulusal ve evrensel

içerikle donanır. Yani çocuğun yöresinden doğrudan algıladıklarıyla oluşan yöresel demokratikleşme bilinci, giderek bilgiyle algılanan ulusal ve evrensel demokratikleşme bilinciyle kucaklaşır.

Bireylerdeki bu değişme, 1930'lu yıllarda demokratikleşme açısından bir "istenç" ("irade") olarak siyasal erkte temsil edilmeye başlanacaktır. Toprak mülkiyetinin niceliğindeki (büyüklüğündeki) farklılık kadar, niteliğindeki farklılık, yani toprak sahibi ile toprağı işleyen aileler arasındaki feodal bağımlılık, (toprak reformu biçiminde) demokratikleşme siyasasını belirleyecektir. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 1934'te, "bazı vilayetlerin yarısından fazlasında köylünün başkalarının mülkiyetinde olan topraklarda çalıştığını", bunları toprak sahibi yapmayı amaçladıklarını söyleyecektir.

1945'te, Çiftçiyi Topraklandırma Yasası da, kiracılar ve devamlı tarım işçileri ile birlikte, topraksız ve az topraklı *ortakçıların*, işledikleri toprakların sahibi olmasını esas alıyordu. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1946'daki seçim bildirisinde, "Türk köylüsünü, *serf halinden* kurtaracağız. Bu, *bizim ana davamızdır.*" diyor, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel de, ilköğretim davasının feodal sistem ile ulus olma davası arasında bir savaş olduğunu belirtiyordu. Demokratik eğitim (Köy Enstitüleri), uluslaşma kültürü (Halkevleri) ve kırsal ekonomi (Çiftçiyi Topraklandırma Yasası) üçgeninde, Cumhuriyet, kırsal alanda demokratik devrimi gündemine almış bulunuyordu.*

Külebi'nin şiirinde dolaylı ya da doğrudan dillendirilen Anadolu, demokratikleşme sürecine çekilen Anadolu'ydu.

* Geleneksel tarım ülkesi olmasının ağırlığı, Cumhuriyetin ilk yıllarında da siyasetin gündemindeydi. İmparatorluktan devralınan feodal toprak mülkiyet biçimleri, yörelere göre farklılıklar taşımakla birlikte, kırsal alana egemen durumdadır. Medeni Yasayla birlikte (1926), köylü ailelerin ırsen tasarruf hakkına sahip oldukları ve mülkiyeti devlete ait (miri) topraklar, köylülerin özel mülk topraklarına dönüşecektir. Aşarın kalkmasıyla (1925), bu mülkler, modern anlamda özel mülke dönüşecek, ama çıplak mülkiyeti kişilere, ailelere, sülalelere ait olan ya da tekke ve tarikat gibi cemaatlerin / toplulukların mülkiyetinde bulunan toprakları ırsen tasarruf eden köylü aileler, işledikleri toprağın ırsen tasarruf hakkını kaybederek, "ortakçı" olarak, toprak sahibine, toprak mülkiyeti bağıyla (yani feodal bağla) bağımlılıklarını sürdüreceklerdir.

(8) CUMHURİYET DÖNEMİ ŞİİRİNDE ANADOLU VE CAHİT KÜLEBİ'NİN ŞİİRİNDE ANADOLU

Cahit Külebi'nin şiirindeki Anadolu'yu ve köylüsünü yerine oturtabilmek için, Anadolu kırsalına ve köylüsüne ilişkin şiirler arasında ideolojik bakış açısından bir gezinti yapmak yararlı olabilir.

Cumhuriyet dönemi şiirimizde "Andolu"nun birbirinden farklı üç özelliği ortasında yer alır Cahit Külebi'nin şiiri.

Birincisi: İlkokul sıralarında hemen hepimizin belleğinde olan "Anadolu" şiirinde, içilen bir tas ayranın bizi tüm dertlerimizden arındıracağı yazılıdır. Çıkarabildiğim iki dörtlüğü yazmak isterim: "*Dağlar derelerden aş / Ellerden ele dolaş / Yumuşak gelir her taş / Gezsen Anadolu'yu // Orda bahar başkadır / Yazlar kışlar başkadır / Ah bu yurt ne başkadır / Gezsen Anadolu'yu*".

Gene belleğimde kaldığı gibi yazıyorum, "*Okuma yok, yazma yok, bilmeyiz eski yeni / Kuzular bize söyler yılların geçtiğini*" dizelerinde Kemalettin Kamu'nun gönlünü yayla yaptığı "Bingöl Çobnları" şiiri, ya da "*İlk sevgiye benzeyen ilk acı, ilk ayrılık / Yüreğimin yaktığı ateşle hava ılık / Gök sarı, toprak sarı, çıplak ağaçlar sarı / Arkada zincirlenen yüksek Toros dağları / Önde uzun bir kışın soldurduğu etekler*" dizeleriyle anımsadığım Faruk Nafiz Çamlıbel'in "Han Duvarları" şiiri, (Maraşlı Şeyhoğlu'nun dramını içermesine karşın), geleneksel birer güzellemedir. Anadolu yaşamının yoksullukla, gerilikle, hastalıkla, çaresizlikle yumaklaşan çileli özü bu şiirlerde görünmez. Güzellenen, akar suların boşa aktığı, susuz toprakların kuruduğu, yani uygarlaşmamış bir doğadır aynı zamanda. Bunun gibi, yoksulluğun ve bağımlılığın en simgesel örneği olan çoban, bir su kıyısında, bir ağaç altında kaval çalan ve hiçbir kederi olmayan mutlu insanı simgeler.

İkincisi: Bu şiirleri ders kitaplarından okumuş olması gereken Cahit Külebi'nin ilk kitabı *Adamın Biri*'nde (1936-1946), ilk şiirleri arasında yer alan "Sivas Yollarında" şiirindeki:

Sivas yollarında geceleri
Katar katar kağnılar gider
Tekerleri meşeden

Ağız dil vermeyen köylüler
Odun mu, tuz mu, hasta mı götürürler?
Ağır ağır kağnılar gider
Sivas yollarında geceleri.

dizeleri, yoksulluğun yakıcı acısını ve ilkel uygarlıkla kuşatılan kederi, ince damarlarımıza değin yayar:

Ne, yıldızlar kaynaşır gökyüzünde,
Ne, sevdayla dolar taşar gönüller,
Bir rüzgar eser ki bıçak gibi
El ayak şişer.
Sivas yollarında geceleri
Ağır ağır kağnılar gider.
Kamyonlar gelir geçer, kamyonlar gider
Toz duman içinde,
Şavkı vurur yollara.
Arabalar dağılır, şoförler söğer,
Sivas yollarında geceleri
Katar katar kağnılar gider.

Motorun kağnıya üstünlüğünü ya da teknolojinin, ilkel tekerleğe yüzlerce yıldır yargılanmış köylüyü alaya alırcasına ezmesini, acıyla çığlıklayan dizeler, ilkelliğin yoksulluk olduğunu, bilisizliğin de güçsüzlük olduğunu belleğimize taş kalemle çizer gibidir.

Külebi'nin "Hikaye" şiiri, *Adamın Biri*'nde, "Sivas Yollarında" şiiriyle yanyana durur.

Benim doğduğum köyleri
Akşamları eşkiyalar basardı
Ben bu yüzden yalnızlığı hiç sevmem
Konuş biraz.

Ama Anadolu gibidir bebek, konuşmaz. Şiir, karşılıklı bir konuşma gibi algılanır ama, aslında bir monologdur. "Bebek", yeniden ve yeni doğmuş Türkiye olarak da algılanabilir. "İstenci" ("iradesi") bastırılmış, sindirilmiş, ezilmiş, susturulmuş insanın,

insan olan özü olarak da tasarlanabilir. Şöyle de denebilir: Anadolu insanının genel ve ortak özlemi, kendinde içkin olan iyilik özü, bozulmaya henüz uğramadığı "bebek" sözcüğünde simgesel olarak dile gelmiştir. Bu nedenle de, bir çocuğun bebeğiyle konuşmasına da benzetilebilir. Çünkü "çocuk" da, "bebek" de, insanın saf, kirlenmemiş özünü çağrıştırır.

Çünkü geleneksel yaşamdan ve ilkel tekniklerden kaynaklanan ekonomik ve kültürel gerilik, Külebi'nin şiirine, bu genel özelliğiyle yansır. Geleneksel üretimin ağır bastığı, ekonomik sınıflaşmanın kutuplaşmadığı bir ortamdan gelen Külebi'nin şiirinde, Anadolu ve özellikle köylülük, üretim ilişkilerinden ve sınıfsal özelliklerinden yalıtılmış bir yoksulluk ve gerilik olarak yer alır. Bir başka anlatımla, yoksulluk da, gerilik de, şiirinde, sorgulanmayan bir yazgı gibi durur:

Bu yerlerin havası ağacığım
Bize yaramadı
Günden güne zayıflıyoruz
Ne üst ne baş kaldı
...
Türkiye uçsuz bucaksız ağacığım
...
Kalkıp başka şehirlere gidelim artık,
Çare kalmadı.

Üçüncüsü: Cahit Külebi'nin şiir kuşağıyla içiçe ve onun şiirlerine kaynak olan aynı coğrafyada, örneğin Sivas'ta, 1959 öncesinde, Külebi'yle siyasal düşünceleri örtüşen Fazıl Hüsnü Dağlarca, "Kızılırmak Kıyıları"nda, "*Yersin içersin sofrasından üçyüz senedir / Kuvvetlisin ama kuvvet hak değil*" diye çığlıklanır ve İmparatorluktan Cumhuriyete, devletle bütünleşen egemen gericiliği eleştirirken; gene örneğin Turhal'da, 1960 öncesinde, gene Külebi'yle siyasal düşünceleri örtüşen Ceyhun Atuf Kansu, Zile köylerinde tanığı olacağı kızamık salgınının ardından yazdığı "Kızamık Ağıdı" şiirinde, "*Ah ben bir gün tepelerden tepelerden / Varıp önünüze önünüze dikilip duracağım / Aydınlardan, hekimlerden, öğretmenlerden / Bir gün soracağım, bu çocukları soracağım*"

diyerek sistemi ve bürokrasiyi sorgularken, aynı yıllarda Cahit Külebi, topraklarında doğduğu yurdunu "öpüp başına koyduğu ekmek gibi" algılamayı sürdürür ya da çocukluğunun Anadolu'sunu içi sızlayan duygularla anımsar:

Orda derenin içinde
İki üç çırılçıplak
Alçacık damı düşündükçe
Gözlerim yaşarıyor, dön geri bak.

Bu örnekleri, şairleri ve şiirlerini birbirleriyle karşılaştırmak için değil, Cahit Külebi'nin Anadolu'ya bakışını, bakışındaki farklılığı ve denebilirse naifliği açıklamak için buraya aldığımı belirteyim.

Gene aynı amaçla, devrimci süreklilikte "demokratik devrim"in, kemalizmin süreği olarak algıladığım sosyalizmin, kırsal alanda gerçekleşmeyen demokratik devrimi sınıfsal açıdan ve sistem olarak sorgulayıştaki farklılıklara da değinmek gerekir.

Sırtında alaca mintanı, başında afili kasketi, "bir dönüm mülk uğruna" boynu buruk kalmış bıçkın delikanlının yazgısını, acıyla ve öfkeyle heceleyen Enver Gökçe, devleti, bürokrasisi açısından sorgulayan şairlerden farklı olarak, sistem açısından, sınıfsal temelinde sorgular:

"Üşürülmüş / Yılan / Dilli / Bir / Hançerdi / Kardeşim / Yüreğime / Göğsüme / Kollarıma / "Bir / Dönüm / Mülk / Kan / Değerdi / Bizim / Buralarda / Kebanda / Ezirganda / Al / Sizin / Olsun / Helal / Benden // Sırtımda / Alacalı / Mintan / Boynumda / Yazma / Afilli / Kasketim /Düşmüş / Yere / Ayağımda / Kara / Kabar / Ayağımda / Soğuk / Kuyu / Lastiği / Boynu / Buruk / Kalmışım / Böyle / Ah / Len / Ah."

Ya da *"Yol / Parası / Vermedim / Diye / Şu / Dağları / Bana / Açtırdılar / Şu / Yolları / Bana / Hacizlere / Gitti / Suna / Gibi / Keçim / İneğim / Meri / Kekliğim"* ve "meri kekliğim nedir çektiğim" dizelerinde çığlıklanan topraksız köylünün, "bir dönüm toprak için" yargılandığı yaşamı (öldürülmesini), toprak reformu adı altında gerçekleştirilmesi beklenen demokratik devrimi egemen gericiliğe yenik düşerek gerçekleştirmekten kaçınan sistemi sorgulamakla kalmıyor, (ancak 1952'de kaldırılacak olan) "yol para-

sı" gibi köylülüğün yükümlü bulunduğu ve "angarya" olarak adlandırdığımız karşılığı ödenmemiş emek-hizmeti gibi feodal kalıntıların varlığını, demokratik bir istem olarak, ama bir sosyalist olarak ve bir sosyalistin bakış açısından sorguluyor. Şu var ki, kırsal alanın demokratikleştirilmesi istemlerinin ulusal ölçekte yükseldiği bir dönemde de, Külebi, köylülük sorununa sınıfsal açıdan bakmaktan kaçınıyor ya da bakmıyor, ya da bu bakış dışarda bırakılıyor.

(9) SONUÇLAR

Sonuçları şöyle açıklamak olanaklı:

Cahit Külebi'nin şiirinde Anadolu, yoksul, çileli ve çaresiz insanıyla, doğal doğasıyla olduğu kadar işlenen doğasıyla, engin yalınlığıyla, içten bir sıcaklıkla kucaklanır. Onun şiirlerinde bizi içten kuşatan sevgiyi ve sıcaklığı, ilkel yaşamı ve yoksulluğu, idealleştirmesinde değil, bu yaşamı sorgulamadan yargılayan söyleminde aramak gerekir. Bu nedenle de, denebilirse, Cahit Külebi'nin eskimemesini, Anadolu'nun değişmemiş olmasında değil (büyük bir hızla değişiyor da), insanın özündeki değişmeyen saflığı (arılığı) duyumsatan söyleminde buluruz.

Doğrudan üretici olan köylülüğün, toprağa bağımlılıktan ve toprak aracılığıyla toprak sahibine ya da toprak sahibi olan kurumlara (tekkelere) feodal bağımlılıktan kurtularak demokratikleşmesi ile doğal verimliliğin düşük, kendisinin yoksul ve üretim araçlarının ilkel olduğu bağımsız küçük köylülüğün demokratikleşmesinin birbirinden farklı olması, ulusal ölçekte demokratikleşmenin ortak paydasını bulmayı da gerektirmiştir. Ama küçük mülkiyetin yaygın olduğu yöreyle çevrili Külebi'nin şiirinde de, sistem ile, devlet ile, bürokrasi ile, topraksız köylünün ailesiyle birlikte kişisel bağımlılığına neden olan ağalık ile, doğal ekonominin ağır bastığı yörelerde kapitalist-öncesi sermaye sahipleri esnaf, tefeci ve tüccar (bezirgan) ile köylüler arasındaki çelişkiler, sınıfsal farklılıklarıyla olmasa da katmansal konumlarıyla kendini duyumsatır:

Çifte koştuğun öküzler
Senin kadar yorgun değil kardaş!
...
Ne esnaf ne tüccar ne efendi
Senin kadar değil düşünceli
...
Sen ki kış ve yaz düşünceli
Sen ki kış ve yaz yalınayak!

Süt'te (1954-1964), "kırsal alan olarak" Anadoluya bakışı ile "köyler" olarak yurda bakışının örtüştüğü "Köy Öğretmenleri" şiirinde de, uygarlığın ilk koşulu olarak eğitimin önemi vurgulanır ve Anadolu, aynı yalın, içten, sıcak duygularla sunulurken, mülkiyet sisteminden (feodal ya da kapitalist sistemden) kaynaklanan çelişkiler, mülkiyet farklılığından (yani topraksız, az topraklı, küçük, orta, büyük topraklı köylü farklılığından) kaynakların çelişkiler, köylüler ile tefeci ve bezirgan, köylüler ile devlet ve gene köylülük ile bürokrasi arasındaki çelişkiler, genel yoksulluk ve gerilik söyleminin ardında saklı durur:

Yurdumuz uçsuz bucaksız
Gökte yıldız kadar köylerimiz var.
Ama uzak, ama harap, ama garipsi...
Alın benim gönlümden de o kadar.

Uzak köylerimizde kuşlar gibi
Her sabah çocuklar size uçar.
Ama küçük, ama büyüyen, ama güleç...
Alın benim gönlümden de o kadar.

Siz kara göklerin yıldızları
Işıtın yurdumuzu sabaha kadar!
Ama düşe kalka, ama yiğit, ama umutlu...
Alın benim gönlümden de o kadar.

(10) BİTİRMEK İÇİN

Bitirmek için, ben de, çocukluğumun unutulabilemez anılarına, yani ekinlerin dibinden gece bir su gibi geçtiğim o vadiye, vadideki türküye Külebi'nin sesini çocukluğumun koynuna alarak dönmek, dönmek ve gönenmek istiyorum:

Çamlıbel'den Tokat'a doğru
Tozlu yolların aktığı ırmak!
Ben seni çoktan unuttum.
Sen de unuttun mu, dön geri bak.

Atların kuyruğu düğümlü,
Bir yandan yağmur yağar, ıslak...
Bir yandan hamutlar şak şak eder,
Bir yandan tekerler döner, dön geri bak.

Orda, derenin içinde
İki üç akça kavak.
Tekerler döner, başım döner,
Kavaklar yeşeriyor dön geri bak.

Orda, derenin içinde
İki üç çırılçıplak
Alçacık damı düşündükçe
Gözlerim yaşarıyor, dön geri bak.

Irmaklar gibi uzaklaşır
Bir türkü kadar uzak
Tekerler iki çizgi bırakır,
Hamutlar şak şak eder, dön geri bak.

5-18 Mayıs 1977, Ankara
Sosyalizmi Seviyorum, s. 147-168

KAYNAKÇA

Cahit Külebi, *Sıkıntı ve Umut*, Cem Yayınevi, İstanbul 1977.

Cahit Külebi, *İçi Sevda Dolu Yolculuk*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1986.

Cahit Külebi, *Yangın*, Derinlik Yayınları, Mart 1980.

Cahit Külebi, *Güz Türküleri*, Başak Yayınları, Ankara 1991.

Vecihi Timuroğlu, *Cahit Külebi / Hırçın ve Lirik*, Başak Yayınları, Ankara 1995.

Muzaffer Erdost, "Toprak Reformunun Ülkemizin Toplumsal, Ekonomik ve Siyasal Yapısındaki Yeri", Toprak Reformu Kongresi (1978), s. 186-235, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Ankara 1978.

ÜÇ

TALİP APAYDIN İÇİN BİR TATİL NOTU
KARANLIK YOLLARIN AYDINLIK YOLCUSU

Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneğinin Talip Apaydın'a verilen 24 Kasım 2009 Mustafa Necati Öğretmenlik Onur Ödülü töreninde, İzmir'de yapılan konuşma.

1

Tozlu yolların, dikenli bozkırın, kavuran güneşin, gecenin ayazının, uykusuz uykunun yolcusu...

Nereye gittiğini, neye ulaşmaya çalıştığını az da olsa biliyordu. "Kurtulmak" için gittiğini de...

"Kurtarmak" için gittiğini ise nice yıldan sonra bilecekti.

Adı Talip'ti...

Kapulu köyünden Beypazarı'na, Çifteler Köy Enstitüsüne yazılmaya gidiyordu. Yazarlarsa... Kayıt parası 20 liraydı. Kiminin babası, baş yastığı altında koruduğu tabancasını satmış, kiminin anası sağmal ineğini, yirmi lirayı denkleştirmiş, çocuklarına vermişlerdi. Baba İbrahim'in, ne tabancası olmuştu, ne de satacak sağmal ineği... İşlediği bir avuç toprak da kendisinin değildi. Ordan-burdan, birer-ikişer on lira üleştirebilmiş, analığından gizli Talip'e vermişti.

Talip, bir yandan eksik olan on liranın aldı-verdisi içinde, öte yandan ardına düşmüş önünü kesmeye çalışan analığın kaygı-

sıyla, ulaşacaktı Beypazarına ve Enstitüye.

Enstitü urbasını giydiği ve sıcak bir yemek yediği günü unutamayacaktı Talip. Enstitülü olmanın sevincini karartan o günü, kaydının yapıldığı 10 Kasım 1938 gününü de.

Yalnız gelmişti Enstitüye, tek başına. Tek başına yürüyenlerle bir büyük "ordu" oluşturduğunu ise nice zaman bilemeyecekti.

İçanadolu'sundan Apaydın'ın, batısından Başaran'ın, güneyinden Makal'ın, doğusundan Akçam'ın, Egesinden Baykurt'un, onlarca, yüzlerce, binlerce köy çocuğunun, dumanlı dağları, cılga yolları, dar geçitleri, karlı gedikleri, dereleri geçerek bir ülkenin aydınlatılacak geleceğini birlikte yazmak için kolları sıvayacaklar, oturacaklardı karatahtanın karşısındaki sıralara.

2

Baba, Talip'in elinden tutmuş, ağaçların gölgesinde, akar suyun serinliğinde, döner kuzuların kokulu bahçesine kurulmuş masalara kıyısından sokulmuş, açığında durmuş, "Beyim, demişti, sarı, cılız, ince bacaklı oğlunu göstererek, bunun anası öldü, yetim kaldı!" Okuması için elini uzatmasını istemişti.

Emin Sazak, "İbrahim dayı, diyecekti, bunlar da okursa, bizim işleri kim yapacak!... Ver eline küreği, kazmayı, çalışsın. Hem bizim işimizi görsün, hem sana destek olsun!...Bak sen de yaşlanmışsın!.."

Başları öne düşük, gerisin geri uzaklaşmışlardı oradan.

Kemal Atatürk, 1929'da, Mecliste, "çiftçiye arazi vermenin hükümetin izlemesi gereken görevi" olduğunu vurgulamıştı. 1937'de de, yani baba-oğulun, Emin Sazak'ın sofrasına yaklaştıkları günlerde de, "Ülkede topraksız çiftçi bırakılmamasını", "büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işleyebilecekleri arazi genişliğinin sınırlandırılması gerektiğini" buyurmuştu.

1930'lu yılların İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, "Bugün memleketin beş milyon nüfusu (12-13 milyondur toplam nüfus) başkalarının toprağında çalışmaktadır. Bazı vilayetlerin yarısından fazlasında köylü başkalarının elinde olan topraklarda çalışmak-

tadır. Bunları topraklandırmak bizim en birinci borcumuzdur." sözlerine yansıyan özlem, on yıl sonra. Çiftçiyi Topraklandırma Yasasında yer alacaktı.

Yıl: 1945...

Çiftçiyi Topraklandırma Yasası Mecliste.

Emin Sazak, "Hiç olmazsa 5.000 dönümü aldık, oraya kadar geldik, içimizde azçok bir ferahlık duyuyorduk..." demiş, ardından da, "Ama şimdi bu 50 dönüm gibi bir şeye inince, benim gibi acısını duyup da deli olmamanın imkanı yoktur." diye yakınmıştı.

Çünkü, Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının 14. Maddesi, özel ve tüzel kişilere ait toprakların 5.000 dönümü geçen kısmının kamulaştırılmasını öngörmekle birlikte, 17. Madde, "Topraksız ve az topraklı olan ortakçılar, kiracılar ve tarım işçileri tarafından işlenmekte bulunan arazi"nin, ortakçı, kiracı ve tarım işçilerine dağıtılmak üzere kamulaştırılabileceği koşulunu getiriyordu. Sahibine bırakılacak arazi ise 50 dönümden az olmayacaktı.

Çiftçiyi Topraklandırma Yasasında, birbirinden nitelik olarak farklı iki büyük toprak mülkiyetin kamulaştırma konusu olduğu açıktı. Birinciler, tam olmasa da kapitalist tarım işletmeleriydi; toprağın sahibi, Çukurova'da olduğu gibi, üretim için toprağına sermaye yatırıyor, geçici, mevsimlik vb. ücretli işçilerle, kar amacıyla, üretim yapıyordu. Çiftçiyi Topraklandırma Yasasıyla, bu tür toprak mülklerin 5.000 dönüm üstündeki (dar topraklı bölgelerde 2.000 dönümün üstündeki) toprak kamulaştırılacak, kamulaştırılan toprak, topraksız ve az topraklı köylü ailelere verilecekti. (14. Madde.)

İkinciler, İmparatorluktan şu ya da bu şekilde Cumhuriyete intikal etmiş feodal ve yarı-feodal topraklardı. Bir ya da birkaç köyün, yani köylerin toprağının, ve bu toprağı, parsel parsel / tarla tarla tasarrufunda bulunduran köylü ailelerin (serf ve yarı-serf) sahibi olan "ağa"nın, "aşiret reisi"nin topraklarıydı kamulaştırılacak olan. Köylü aileler geleneksel olarak ırsen tasarruf hakkına sahip oldukları toprağı ekiyor, ürünü yarı-yarıya toprağın sahibiyle paylaşıyordu. Yılın belirli günlerinde, toprağın sahibi "aga"nın, "bey"in, "aşiret reisi"nin, otunu biçmek, sama-

nını, odununu taşımak ve başka işleri için "angarya" yükümlülüğü olan bu köylü aileler, toprağa bağlı ve toprak sahibine bağımlıydı.

Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının temel amacı, kırsal alanda, bu feodal ve yarı-feodal toprak mülkiyeti tasfiye etmek ve bu nedenle de toprak sahibine yeterli olacak toprağın üstündeki toprakların kamulaştırılarak, bu toprakları ortakçılıkla, yarıcılıkla işleyen ailelere vermekti. (17. Madde.)

Emin Sazak'ın, acısından deli olacağını söylediği madde, işte bu 17. maddeydi.

Somutlaştırmak ve örneklemek gerekirse, şöyle de açıklanabilirdi:

Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının Talip Apaydın'ın babasına kazandıracağı şey, İmparatorluktan Cumhuriyete intikal ettiği biçimiyle babasının ırsen tasarrufunda bulunan ekip biçtiği toprağın mülkiyeti, Emin Sazak'tan (parası ödenerek) alınacak, Apaydın'ın babasına verilecekti. Baba İbrahim serf ya da yarı-serf olmaktan Medeni Yasayla (1926) Cumhuriyetin kendisine sağladığı yurttaş statüsüne kavuşacaktı. Toprağa bağlı ve toprak sahibine bağımlı olmaktan, yani serf olmaktan kurtulacak, yasal anlamda özgür birey olacaktı. Bir başka deyişle ürettiği ürünün yarısını, toprağın sahibi görünen Emin Sazak'a vermeyecek, tamamı kendisinin olacak, beyin özel işlerinde, bedelsiz olarak çalışmayacak, dahası, siyasi kararlarını bey belirlemeyecek, kendisi verecekti.

Ne var ki, ortakçı ailelerin işlediği toprağın sahibi olmasını amaçlayan Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının 17. Maddesi, bu maddeyi yasanın temeline koymuş bulunan CHP eliyle, 1950 seçimlerinden hemen önce yürürlükten kaldırılacak, yasanın demokratik içeriği tarihin arşivine gönderilecekti. Kırsal alanda, feodal mülklerde demokratikleşme ışığı sönecek, ortakçı baba, ortakçı olarak, serf olarak kalacaktı.

Ortakçı (yani serf) baba ile, babanın tasarrufunda bulunan toprağın ırsen tasarruf hakkını devralacak olan, toprağa ve toprak sahibine bağlı ve bağımlı oğlun (yani Talip'in) yazgısı ise, Köy Enstitüsü gerçeğinde, daha önce birbirinden ayrılmış bulu-

nuyordu.

3

Talip Apaydın, ortakçı, yani yarı-serf bir babanın varisi olarak geleceğin yarı-serfi olacakken, Cumhuriyetin özgür bireyi olarak Enstitülü urbasını giydiği zaman, sınıfsal bir değişimden, devrimci bir dönüşümden geçmiş olduğunun doğal ki bilincine varamayacaktı.

Ama Köy Enstitüsünü bitirip köylerine özellikle öğretmen olarak dönenlerin engellerle karşılaşmış olmaları da o denli kaçınılmazdı. Fay Kirby, "*Köy Enstitüleri*" araştırmasında, Köy Enstitülü öğretmenlerin ilk mezunlarının, ilk tayin edildikleri köy ve bucaklara geldiklerinde, bürokrasinin çetin duvarıyla yüzyüze geldiklerini ve nasıl "ortada bırakıldıkları"nı anlatır. Bakanlardan valilere, yerel yöneticilere değin, tam bir kuşatma altında kalacak, her biri ayrı bir konumda, engelleri aşmaya çalışacaklardır.

Bitmeyecekti...

Dursun Kut, *Cumhuriyet*'te yayınlanan bir yazısında Kinyas Kartal'ın anlatımına yer verir:

"Böyle giderse, üç-beş yıl içersinde ağalığın çökeceğini" sezinlediklerini söyleyen Kinyas Kartal, Demokrat Parti ile (Bayar ve Menderes ikilisiyle olmalı) bir "anlaşma" yaptıklarını anlatır: "Biz, der, Demokrat Partiyi destekleyecek, iktidara getirecektik, onlar da Köy Enstitülerini kapatacaktı."

Demokrat Parti, 1950'de iktidar olmuş, CHP'nin son döneminde iğdiş edilmeye başlanan Köy Enstitüleri, "enstitü" olarak kapatılmış sayılırdı. Ama Köy Enstitülerinin kapatılması, bu denli basit bir anlatıma dayandırılabilir miydi? Tek başına bir olay/olgu olarak, özellikle ülke-içi sorunların bir parçası olarak değerlendirilebilir miydi? Köy Enstitülerinin kapatılmasını, Halkevlerinin kapatılmasından; Halkevlerinin kapatılmasını Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının demokratik içeriğinin iğdiş edilmesinden yalıtabilir, Köy Enstitülerinin bağlı bulunduğu bakanlığın ve Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının bağlı bulunduğu bakanlığın bakanlarının ve üst düzey kadrolarının değiştirilerek,

yerlerine Köy Enstitüleri davasına ve Çiftçiyi Topraklandırma Yasasına düşmanca yaklaşanların atanmasını, Türkiye'nin kendi iç sorunu olarak değerlendirebilir miydik!

Sovyetler Birliğini güneyden kuşatan, batısında NATO'suyla, doğusunda SEATO'suyla eklemlenen, yani Türkiye'yi İran ve Pakistan'la "İslam" temeli üzerinde eklemleyen CENTO'nun, İslam dinini canlandırmaya soyunmasını, dahası dinin siyasallaşmasını amaçlayan Yeşil Kuşak projesini (ki, CENTO dağıldıktan sonra, Türkiye ile sınırlı olarak "Ilımlı İslam" projesi olarak sürdürülecek olan Yeşil Kuşak projesini), imam-hatip okullarının açılmasından, imam-hatip okullarının açılmasını ortaöğretim okullarına din derslerinin konulmasından, giderek din dersinin Anayasal bir zorunluluğa dönüştürülmesinden ayrı düşünmek doğru olabilir miydi?

Türkiye'yi içersine alan küresel egemenlik stratejisinin bir öğesi olarak, Köy Enstitülerini simgeleyen adların, genellikle yazılarıyla, şiir ve romanlarıyla toplumda özgün bir yer almış simgesel adların, Makal'ın, Baykurt'un, Başaran'ın, Akçam'ın, Apaydın'ın, ya eşdost arasında şurdan burdan konuştukları için, ya yazılarından / yazdıklarından dolayı, ya öğretmen olarak gittikleri "Haritada Bir Nokta"dan *Cumhuriyet*'e gönderdikleri röportajları nedeniyle, hemen hepsinde "komünizm" yakıştırmasıyla, yani "hainlik" suçlamasıyla, yasaklanarak, kovuşturularak, soruşturularak, yargılanarak, toplumsal saygınlıklarını sarsmaya, çevrelerinden yalıtmaya ve yalnızlaştırmaya, içlerinde büyüyen ülküyü çökertmeye, savaşım dirençlerini kırmaya çalışılmasını, uluslararası sermayenin küresel egemenlik projesinden, kökü dışarıda genel bir stratejinin uygulanmasından yalıtmak, ve birbirinden ayrı olgular olarak düşünmek doğru olabilir miydi?

İkinci Dünya Savaşının yanımızı-yöremizi saran ateşi ortamında boy ve döl vermiş olan Köy Enstitüleri, Soğuk Savaşın girdabında, emperyalist gericiliğin ve onunla kenetlenen dinsel ve geleneksel gericiliğin kıskacında çökertilmiş olsa da, bu enstitülerin ateşinden ateş almış olanlar, şairin deyişiyle, dağda, kırda, ovada, Cumhuriyetin meşalesini tutuşturmuşlar, ulusal

demokratik devrimi kırsal alanda tamamlama yolunda kendileri eğitim ve öğretimin meşalesi olmuşlardı.

Emperyalist egemenliğe ve Saidi Nursi öğretisine uyarlanmış, demokratik, laik Cumhuriyeti, dindar manada islam cumhuriyetine dönüştürme yolunda, Köy Enstitülerinin içine ve özüne asit gibi sızmış ve onu çürütmeye başlamış, kökü dışarıda sahte "vatan kurtarıcıları", kırsal alanı aydınlatan bu meşaleleri, tek tek söndürmeye, daha doğru bir söylemle avlamaya çıkacaklardı.

İşte açılımı:

4

Talip Apaydın'ın "Akşamdan sonra dağlar mor görünür" dizesiyle başlayan şiirini, onunla paylaştığımı düşlediğim Tokat coğrafyasından esinlenerek yazdığını düşünürdüm. Apaydın, sessizce gülmüş, "hayır" demişti. Bu şiirin, Yedeksubay okulundan er olarak götürüleceği bir kışlanın toprağına sırtını verdiği zor günlerin esintisi bir şiir olduğunu öğrenecektim.

Yani Emin Sazak'ın ortakçısı (yarı-toprak kölesi) baba İbrahim'in oğlu, "komünist" karalamasıyla, yedeksubay olacağı gün, er olarak "kışlaya çıkarılmış"tı. "İhbarcı", doğal ki, Yeşil Kuşağa, yani demokratik devrimci hareketleri dünya komünist silahlı ayaklanmasının silahsız, dolaylı saldırısı olarak niteleyen ABD Savaş Doktrinine uyarlı, ılımlı islama programlı bir "iftiracı"ydı ve bunun için de milletvekilliğiyle ödüllendirilecekti.

Emin Sazak'ın ortakçısı "Baba" ise, yıllar geçtikten, Talip, Halise ile birlikte çocuklara karıştıktan, yani bunca yıldan ve yaştan sonra, birkaç günlüğüne, oğlunun yanına gidecekti. Hani derler ya, "mürüvveti"ni görmeye...

Almus, Tokat'ın ilçesi... Yeşilırmak vadisinde ve Yeşilırmağın yeşili tadında yeni ilçe. Oğlunun evine geldiği günün sabahı, Halise ablanın kurduğu kahvaltı sofrasına oturacakları sırada, bir manga candarma, Apaydınların evini çevirecek, içeri girenler, evin altını üstüne getireceklerdi.

Talip'in ardından söylenenlerin "doğru" olduğuna kendi

gördükleriyle tanık olan "baba", "komünist" bir oğlu olmasından ya da oğlunun "komünist" olmasından duyduğu utancı, evi terk ederek yenmeye çalışacak, oralarda bir kahveye sığınacaktı. Talip yalvar-yakar olacak, baba eve dönmeyecek, kahvenin bir köşesinde, onu Almus'tan alıp götürecek bir otobüsün geçmesini bekleyecekti.

O günlerin "klasik"lerindendi. Siyasi nedenlerle birinin evi arandı mı, Moskova ile haberleştiği "fısıltı" gazetesinde manşet olurdu. O günlerin "haberleşme" aracı ise, kuşku yok ki, "telsiz"di. Kalabalığa, bulunduğu fısıldatılan "telsiz", Apaydınların evinde bulunamayacak, ama bir tomar mektup, suç delili olarak alınacaktı. Hasan Ali Yücel'in, Ceyhun Atuf Kansu'nun, Cahit Külebi'nin, yazar ve sanatçıların yazdığı 360 mektup. Yani bir dönemin yazın ve sanat "külliyatı".

Bütün bu "kıyamet senaryosu"nun "amil"i, Varlık dergisinde yayınlanan "ibret" belgesi, "Eski Yapı" kısacık bir şiirdi:

Eski Yapı

Derin vuruyoruz kazmayı
Kof sesler geliyor dipten
Çürümüş yıllardır
Değiştireceğiz bu yapıyı kökten
Biraz daha ha gayret
Sallanıyor her yeri

Kovuklarda böcekler çıyanlar,
Bir telaş kıyamet.
Yıkacağız başka çare yok
Yıkıp yeniden yapacağız
Temelden çatıya uygarca
Girip içine adam gibi yaşayacağız

"Eski Yapı" için açılan dava "beraatle" sonuçlanmıştı ama, ne olur olmaz diye Apaydın'ın şiir kitabına alınmamıştı. Silifke'den Yaşar Öztürk, şiiri bulamayınca, Talip Apaydın'dan sor-

muş, o da ancak ilk beş dizesini yazdırabilmişti.

Şu var ki, "Eski Yapı", şimdi SİT alanı. Korumak için darbe üstüne darbe yapılıyor. Darbe için sokak kana bulanıyor. Kimi zaman darağaçları, ülkenin ağaçlarıyla yarışıyor. Bu gün ve her sabah, birkaç candarma (şimdi belki polis) Apaydın'ların Almus'taki evlerinden 360 mektup götürüyor. Bugün ve her sabah, Emin Sazak'ın ortakçısı (yani serf) Baba, oğlunun evinden yüzü eğik çıkıyor, o kahvede kendisini Almus'tan götürecek otobüsü bekliyor. Bugün ve her sabah, Talip Apaydın, 360 mektubunu soruyor. Ama ancak "sorabiliyor".

5

Yazının noktası konmuştu ki, bugünkü *Cumhuriyet*'te, "12 Eylül kadınlarından..." birinin, "Tek geldiğim Metris'ten yüreğimde bir orduyla çıktım!" diye yazdığını okudum.

Onlar belki bilmeyecekler, tanımayacaklar ama, o yüreklerde dolaşan kanın sıcaklığında, Köy Enstitülerinin ve Köy Enstitülü öğretmenlerin yaktığı ateşin, elden ele, dilden dile, kuşaktan kuşağa geçen sıcaklığı var... O "ordu"nun ocağında biraz da onların devrimci ruhudur dolaşan. Unutulmasın ki, tarih ve toplumsal tarih, ne bir kişinin tarihidir, ne de bir kuşağın. Toplumsal tarih, geçmişten geleceğe, yaşam deneyiminden bilince ve bilgiye, kuşaktan kuşağa akan, dörtbir yandan kol açan büyük ve derin ırmaktır. Ulusal demokratik devrim ırmağımızın bir kolu da, Köy Enstitülerini tasarımda ve uygulamada yaratanlardır, Köy Enstitülerinin amacını amaçlarında yaşama geçirmiş olanlardır.

Onlar da Enstitü'ye tek tek gelmişlerdi. Köyün karanlığından aklın ve bilimin aydınlığına akan derin ırmakta, köylülükle gövdelenen emekçi halkın ve işçi sınıfının demokratikleşme bilincine, devrim perspektifine kan verdiler. Biraz da o kandı, 12 Eylül vurgunu kızlarımızın ve delikanlılarımızın yüreklerinde dolaşan ve "ordu"laşan.

o

Ceyhun Atuf Kansu, sevincin ışığında, bir incenin ezgin bakışında ve bir gün, "Ah yaralandım!" diyebilirsiniz, der. Talip Apaydın yüzünden gülüşün düşürüldüğü, yüreğinde sevincin karartıldığı günlerin akşamında, bir başka düzlemde ve düşümsü bir düşünde, "Ah yaralandım!" dediği günlerin burkacında, onun kederini, özlemini, direncini içiçe yumakladığı (ve benim belleğimde kalan) dizeleriyle bitirmek isterim:

Akşamdan sonra dağlar mor görünür
Bekler misin şimdi çıkıp gelsem
Yolcusu olsam hiç gidilmemiş yolların
Karanlık yolların tek başına yolcusu
Bekler misin şimdi çıkıp gelsem

Karanlık yolların aydınlık yolcusuna, apaydınlığa bin selam.

29 Eylül 2009, Susanoğlu.
Türkiye'ye Kefen Biçenler, s. 168-177.

TOPRAK REFORMU BİLDİRİLERİ VE DEMOKRATİKLEŞME OYUNLARI

BİLDİRİLER

Toprak Reformunun
Ülkemizin
Toplumsal, Ekonomik ve Siyasal
Yapısındaki Yeri
Ankara 1978

Toprak Reformunun Siyasal Boyutları
Demokratikleşme
Şanlıurfa 2005

Demokratikleşme Açısından
Toprak Reformu
Ankara 2009

TOPRAKTA GELENEKSEL YAPILANMA

Aşiret Geleneği ve Toprak
"Sürü" Filmi ve Göçer Aşiretleri ve Yazgıları
Feodal Açıdan Aşiret Toprağı ve Köy Sahipliği

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TOPRAK VE YAŞAM

Ana: Gülhanım
Cahit Külebi'nin Şiirinde Anadolu
Talip Apaydın - Karanlık Yolların Aydınlık Yolcusu

ISBN 978-975-351-047-9

9 789753 510479